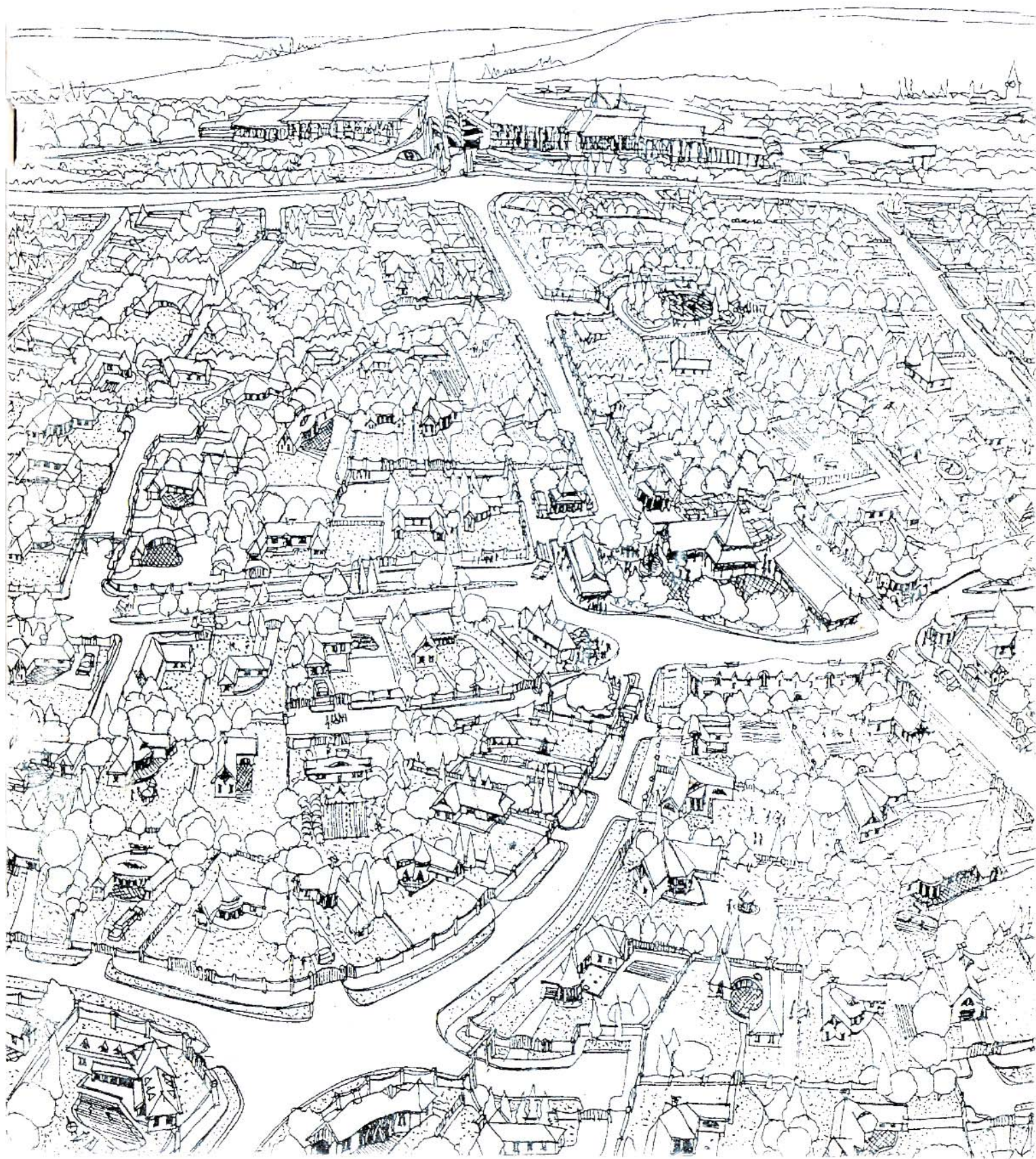

ORSZÁGÉPÍTŐ

Építészet Környezet Társadalom
A Kós Károly Egyesülés
negyedéves folyóirata

96/2

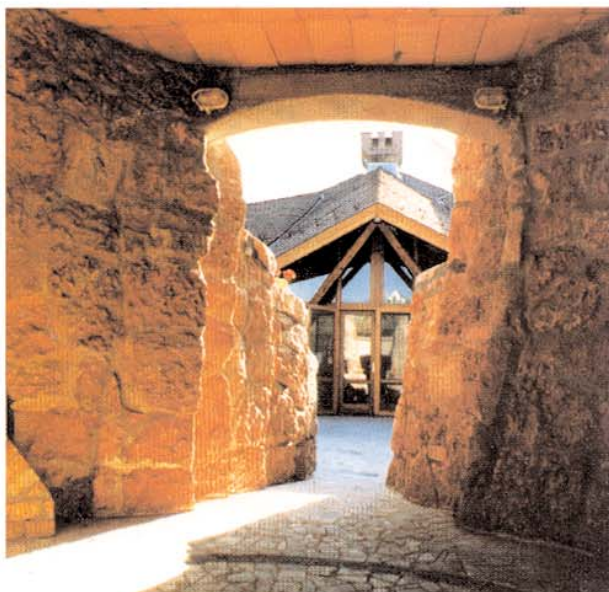

Zsigmond László: Veresegyház, szociális otthon. (fotó: Szántó Tamás)

Zsigmond László és Zsigmond Ágnes: Veresegyház, óvoda (fotó: Szántó Tamás)

Engelmann Tamás: Érd, családi ház (fotó: Engelmann Tamás)

ORSZÁGÉPÍTŐ

HETEDIK ÉVFOLYAM

MÁSODIK SZÁM

2	Kampis Miklós és Makovecz Imre beszélgetése a szerves építészetéről <i>Gespräch Miklós Kampis' und Imre Makovecz' über die organische Architektur</i>
8	Huszádik századi dokumentumok I. – Dokumente der XX. Jahrhundert I. Memorandum (Kálmán István bevezetőjével, Kádas Katalin fordítása) <i>Memorandum (1917) Mit Einleitung von István Kálmán, Übersetzung: Katalin Kádas</i>

12	Makovecz Imre	KVADRUN ÉPÍTÉSZ KFT. – KVADRUN ARCHITEKTENBÜRO Előszó a Kvadrum munkáihoz – Vorwort zur Werken des Kvadrums
12		Beszélgetés az építésziroda munkatársaival – Gespräch mit Mitgliederdes Büros
17		Beszélgetés Pásztor Béla veresegyházi polgármesterrel <i>Gespräch mit dem Bürgermeister von Veresegyház, Béla Pásztor</i>
20		ZSIGMOND LÁSZLÓ
37		ZSIGMOND ÁGNES
40		BATA TIBOR
44		JÁNOSI JÁNOS
50		ENGELMANN TAMÁS
54		HEIL TIBOR
58		RÓTH RENÁTA
60		ANTHONY GALL
62		ROBOGÁNY ANDREA
63		BALASSA ENDRE
64		EKLER DEZSÓ

A képen (balról jobbra) Jánosi János, Anthony Gall, Heil Tibor (guggol), Róth Renáta, Bata Tibor (guggol), Balassa Endre, Zsigmond László, Robogány Andrea, Engelmann Tamás és Eszenyi Ákos vándor.

66	Lükő Gábor	Gondolatok a személyiségről és a párbeszédről (Négy tanulmány) <i>Gedanken über die Persönlichkeit und über das Zwiegespräch (Vier Studien)</i>
70	Rudolf Steiner	Előadásrészlet – Fragment aus einem Vortrag
70		Beszélgetés a korrupcióról – Gespräch über die Korruption
72	Satish Kumar	Az újratöltés útja (Faludi Erika fordítása) <i>Weg der Neuerfüllung in der Natur (Übersetzung: Erika Faludi)</i>
74		Hírek – Nachrichten

A címlapon Veresegyház-Ligetek családi házas telep beépítési tervének távlati képe. A hátsó borítón az iroda építészeinek családi háztervei. – KVADRUN Építész Kft.

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építésziroda Kft., B+D Belsőépítészeti és Design Kft., BOKOR Kft., DÉVÉNYI ÉS TÁRSA Kft., EKLER Építésziroda Kft., É-11 Építész Kft., FARKAS és GUHA Építész Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., FORMA Rt., INTERPLAN Kft., KAPOSTERV, KÖR Építész Stúdió Kft., KÖSZEGHY Építész Bt., KUPOLA Kft., KVADRUN Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és Társa Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF Kft.

Idei számaink a NEMZETI KULTURÁLIS ALAP támogatásával készülnek

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesület nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. Tel.: 3710-055, 3710-061, Fax: 3710-055 Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budakeszi. – ISSN 0866-0069 – A lap előfizethető az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Egy szám ára hírlapárusoknál és könyvesboltokban 300 Forint, előfizetőknek változatlanul 220 Forint.

Kampis Miklós és Makovecz Imre beszélgetése A SZERVES ÉPÍTÉSZETRŐL

A Kós Károly Egyesülés márciusi konferenciájának első napján került sor az alábbi beszélgetésre, amelyet magnófelvétel alapján, némileg lerövidítve adunk közre.

Kampis Miklós: Úgy gondolom, hogy azokat a kérdéseket fogom föltenni, amelyek ezzel az üggyel kapcsolatban engem érdekelnek. Az első ezek közül: szeretném tudni, hogy miről beszélünk. Mit nevezhetünk organikus építészetnek? Szóval szerinted miről van szó?

Makovecz Imre: Ez az egész ügy az én számomra huszonkét éves koromban egészen mást jelentett, mint most, és közben is állandóan változott a tartalma. 21-22 éves koromban az organikus építészetet Frank Lloyd Wright jelentette számomra, és azt követően Rudolf Steiner. Hallatlan izgalommal és érdeklődéssel olvastam Wright műveit, amelynek fordításait titokban kaptam meg a Műegyetem dokumentációs központjából. Valahogy megtudtam, hogy ott sokminden megtalálható, és Weichinger professzor úr segítségével hozzáférhettem ezekhez a fordításokhoz. Frank Lloyd Wright-nál olvastam először arról, hogy egy épületnek van egy belső lényege, és hogy ennek a belső lényegnek az integrálásáról van szó, amikor egy házat megépítünk, hogy a lakás közepén tűz ég, és körülötte a helyiségek egy része árnyékban van, másokban erős a fény; mit jelent az, hogy egy házat körüljár a Nap, s hogy mit jelent a föld vonalában építeni. Akkor tele voltam ezekkel az eszmékkel, ez azonban a Ti számotokra tökéletesen közömbös, mert ennek a helyiértékét az adja meg, hogy eközben a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának történetét tanultuk, marxizmust tanultunk, a tanszékeket például Gábor László, Széll László, Perényi Imre vezették, és ekkor szüntették meg Kiss Tibor tanszékét. Egy leverte forradalom után voltunk. Ekkor indult meg Magyarország teljes kolhozosítása. Viszont fiatalok voltunk, szerelmesek voltunk. Ebben a helyzetben az öngyilkosság és az euforikus életöröm határán egészen mást jelentett Wright gondolkodása, mint a mai fiatalok számára, akik előtt ott van az a generáció, amely megvalósította mindazt, amit ebből Magyarországon meg lehetett valósítani.

Ezután megismeri az ember Steiner munkáit. Az antropozófiát akkor titokban, lakásokban tanígtatták öreg emberek egymásnak, meg néhány belekeveredett, kóbor fiatalnak. Mondjuk, úgy keveredett bele, hogy a Bartók Béla úton volt egy szilveszteri mulatság, ahol egy Újvidékről elszármazott barátja lakott, Szabó Sipos Tamás, akinek az apját, egy újvidéki újságírórt lefejezték a szerbek, és az anyja Magyarországra menekült, karján a kétéves Tamással, aki ezt soha nem tudta feldolgozni; egész életében fejfájással kínlódott, majd élete virágjában a rák elvitte. Elviselhetetlen krakéler volt, aki soha, semmilyen csatornában nem tudta kiélni kétségkívül hatalmas tehetségét; nem lett színész, nem lett festő, gögös volt, sértett, kétségbeesett – a deklasszált emberek

típusa, amilyenekből Magyarországon sok van, akik elvesztették a talajt a lábuk alól, a szülőföldet elrabolták tőlük, vagy elhajtották őket Budapestről Bécsig gyalog, és ettől elvesztették az emlékezőképességüket. Szilveszterkor ott, a Bartók Béla úton a Vujicsics testvérekkel szerb nótákat énekelünk, és igyekeztünk szerbbé válni, mert a két Vujicsics elviselhetetlenül erőszakos volt. Egy ember volt ottan, aki világfájdalommal az arcán le és föl járkált, lehetett vagy huszonegy éves, és azt kérdezte tőlem, hogy *na, mitől vagy olyan nagyon vidám? Inkább megismernéd az antropozófiát!* Ez volt Kálmán István. Azt se tudtam, hogy mi az, mondtam magamban, hogy na, ez is hülye, mint a többi, de aztán visszatértünk erre a kérdésre, és akkor titokban, lerobbant pesti lakásokban és utcákon ismertem meg azt az eszmekört; valójában nem is az eszmekört, hanem egy elviselhetetlenül zárt, szektás, kirekesztő bandát – ez új szó, gyűlölöm, de most ez jutott az eszembe – és ebben a nyomott, titkolózó, álmisztikus, Weleda-készítményekre áhító, Weleda-fogkrémet imádó bandába belekeveredve, ebben a dzsuvában, a piszkos budapesti estéken ismertem meg azt a ragyogó századfordulós szellemet, akit Rudolf Steinernek hívnak.

1965-ben ezzel a barátommal együtt útlevelet kaptunk, és elmentünk Svájcba, hogy megnézzük a Goetheanumot. Sohasem felejttem el: a villamos mellett, egy emeletes házban béreltünk ki szobát arra az éjszakára. Ezek a pesti antropozófusok úgy beoltottak bennünket félelemmel, hogy ott is csak suttogva mertünk beszélgetni, mert azt képzeltük, hogy ott is ott vannak az „árulók”, akik leleplezik, hogy mi antropozófiával foglalkozunk. Jön a másnap reggel, minden csupaköd, és a hegyoldalon, az ablakból kinézve látok egy eszméletlen méretű, szürke elefántot. Ez volt a Goetheanum, ami hihetetlen hatással volt rám, mert olyan abszurd, olyan lehetetlen, olyannyira a humor és a kétségbeesés közti lelkiállapotot keltett bennem, hogy az engem, a bolsevizmusban edződött embert teljesen elképesztett. El voltam ragadtatva a könyvtárépülettől és az egésztől. Hazatérve egy hétig nem tettem ki a lábamat a lakásból, olyan irtózatossá vált a különbség Svájc és Magyarország között; egyszerűen elviselhetetlen volt. Akkor tehát a szerves építészetet ez jelentette a számomra. Ma pedig valami egészen más. Valami, ami sokkal jobban hasonlít ahhoz a remek cikkhez, amit Ekler Dezső írt a legutóbbi számban. Egy állandóan folyékony állapotban lévő poézis megragadásáról van szó, amelyben egy megváltozott, és a jelenbe behozott múltnak egy különös integrációjáról van szó. Számomra a szerves építészet ez, tehát átlégiesített, tömör kunhalom, amelybe be lehet menni, amely fényáteresztő, amelyben megkövesedett fák állnak, amelynek a tetején fává változott fény tartja a kupolát, és amelyben megjelenik az a száz halom, amely a magyar őskultúra és a vaskor határán található Százhalombattán, amelyet azonban megfogalmazni nem szeretek, mert az építészet nem verbális tevékenység, hanem képlékeny, fénnel átitatott, a megjelenés erejével

ható cselekvés. A kegyelmi évek, amelyekben élek, és a legelső évek között, amelyeket említettem, egy élet van, persze.

Kampis Miklós: Most már tudjuk tehát, hogy mi az organikus építéset. Menjünk tovább, hátha megtudunk még valamit. Ez a kérdés úgy szól, hogy lehetséges-e az organikus építéset nagyon komoly, belső szellemi áttekintés nélkül művelni – vagy másképp: lehetséges-e az organikus építéset ösztönösen művelni?

Makovecz Imre: Ha most magamra, és nem másokra gondolok, akkor azt kell mondanom, hogy lehetséges. Mert amikor én huszonegy éves voltam, akkor egy abszolút műveletlen fiúcska voltam, és a hajlamom vitt ebbe az irányba, meg a jó vagy rossz sorsom, tehát valójában *igen, lehetséges*. Hogy aztán mondjuk, egy hajlam által vezérelt tevékenység mellett, ha azt az ember elég komoly elszánással jókedvvel csinálja, szükségképpen művelté fog válni – ez is igaz. Ez a műveltség egy szűk kis mesgyecske, bár fontos. Ami viszont ennek a másik oldala, engem mindig érdekelt, hogy mások mit csinálnak, nemcsak a szomszédban, hanem a világban. És természetesen az ember a saját érdeklődésének megfelelően szelektál; volt, ami nagyon érdekelt és nagyon tetszett, volt, ami visszariasztott, de előbb mindet meg kellett ismerni. Ha az embert nem érdekli ez az egész, az azt jelenti, hogy tehetségtelen, mert szerintem a tehetséghez az érdeklődés hozzá tartozik. A Te számodra mit jelent a szerves építéset? És mióta, hiszen nem mindig érdekelt?

Kampis Miklós: 1974-75 óta.

Makovecz Imre: Miért, akkor mi volt?

Kampis Miklós: Akkor körülbelül tíz éve foglalkoztam az antropológiával. Ha ebbe belemásunk, akkor ez egy másik történet, amely mintegy tíz-tizenöt éves fáziseltolódással következik a Tiéd után. Amire viszont felhívom a fiatalok szíves figyelmét, hogy ez az a tíz év, amit a bűdös életben többé behozni nem lehet, ez egy ordas tanulság. Ez a történet úgy szól, hogy ifjúkorunkban, amikor húsz-huszonegy évesek voltunk, elhatároztuk, hogy feltétlenül meg fogjuk váltani a magyar építéset, és e célból leköltözzünk vidékre. Négyen voltunk, Szauer Tibor, Kovács István, Makovecz Imre és én. Namost a dolognak ezt a részét egyedül én vettem komolyan, egyedül én költöztem vidékre, és ott is maradtam. Az ember megérkezik egy helyre, ahol még életében nem járt – mert természetes, hogy ilyen helyet választottam magamnak – leszálltunk este fél nyolc körül a vonatról, megláttuk a pirosra és fehérre festett színházépületet, és kis híján visszafordultunk. A lényeg persze az, hogy mégiscsak ott maradtunk, és egy nagyon furcsa helyzet állt elő; egy légüres térben van ilyenkor az ember. Egy idő után – mondjuk, három-négy-öt év után az ember rájön arra, hogy ha itt most sürgősen nem csinál valamit, akkor el fog veszni, mert nincs benne elég bátorság és szufla és erő és energia, és menthetetlenül azonosulni fog a környezettel, ami olyan, amilyen. Egzisztenciális válság keletkezett, és én a barátaimhoz fordultam, hiszen kihez is fordultam volna. A hozzám hasonló terveket dédelgető Makovecz Imréhez és Kálmán Istvánhoz, akiről tudjuk már, hogy egy házibulin kóválygott, és az antropológiával foglalkozott. Ezek az emberek akkor azt mondták, hogy tudnak egy pompás ötletet, hogy én is ismerkedjem meg az antropológiával, és azt kérdezték tőlem, hogy én *gondolatilag* szeretném megközelíteni az ügyeket, vagy *érzel-*

mileg. Mondtam, hogy nálam nagyobb gondolkodó Kant óta nem született, tehát természetesen gondolatilag, úgyhogy odaadták nekem *A szabadság filozófiája* című munkát – amellyel az itteni fiatalok közül is jónéhányan már megismerkedhettek – hogy én ezt tanulmányozzam. Nem egészen így képzeltem a megváltást, de hívó lélek vagyok...

Makovecz Imre: ... és szorgalmas, és kipreparáltad...

Kampis Miklós: ... és mint az állat, kipreparáltam, és elmentem Makovecz Imre lakására, ahol is egy udvarra néző, nagyméretű loggia található, ahol a házigazda bodzaszörpöt szolgált föl; öt ember ült ott, az Imre, a Pista, egy Papp Lajos nevű zeneszerző, Piroska, a feleségem, és jómagam. Elővettem ezt a kipreparált könyvet, és este nyolc órakor elkezdtem mondani, hogy ez miért baromság. Úgy, ahogy van. És természetesen, mint minden ilyen lelkes ember, úgy képzeltem, hogy egyórát, másfél órát tiszta, világos előadás után a többiek mind a homlokukra csapnak, *tényleg, milyen igaza van!* Éjfélkor – addig csak én beszéltem, az urak meg hallgattak – megszólalt Kálmán István, és azt mondta: *rettenetes, hogy mennyi energia van ebben az emberben*. Ekkor kezdett gyanús lenni a dolog. Ezeknek mesélhetek, amit akkorok. Tudni kell, hogy engem érdekelt a világ korábban is. Tizenhét-tizenkilenc éves koromban egy régi egyetemi filozófia-tankönyvet, Halasi Nagy József könyvét már egyszer kipreparáltam, egy mázsányi cédulám volt erről a könyvről, és én ezen cédulák segítségével estem neki Steinernek. Most azt éreztem, hogy ezekkel a cédulákkal is valami gond lehet, hogyha nem tudom meggyőzni őket. Aztán mentünk hazafelé a hatos villamoson Zuglóba, és ezek az emberek a biztonság okáért adtak nekem lila vászonkötésben egy másik könyvet is. Azt is elolvastam, arról nem volt szó, hogy ezt is ki kell preparálni, de elolvastam. Ez valami olyasmiről szólt, hogy *a magasabb világok megismerése*, meg nem tudom, micsoda, és ha az ember beleolvass, akkor mindjárt az elején azt látja, hogy ilyen feltétel van, meg olyan feltétel van, és az ember egy pillanat alatt látja, hogy ezeknek a feltételeknek abszolút nem felel meg, de fantáziája az van. Tehát el tudja képzelni, hogy ha ezek a lelki tulajdonságok megvolnának neki, akkor egészen más volna a helyzet. Pistának azt mondtam a villamoson, hogy ha én azt a nyolc ízét, ami ott fel van sorolva, azokat birtokolnám, akkor ezek a kérdések mind nem merülnének fel, amiket én itt négy órán keresztül magyaráztam. Erre én rájöttem. Ez a dolog így kezdődött. Akkor adtak nekem további rettenetes, olvashatatlan, össze-vissza firkált műveket, amiket én el is olvastam, mondjuk nem egyszer, mert az úgy nem megy, hanem *nyolcszor*, és iszonyú sokat veszekedtem és vitatkoztam, és körülbelül 74-re kezdtem kapiskálni, hogy miről van szó, de abban a pillanatban az is az eszembe jutott, hogy úristen, hát itt most ordítani kell. És akkor elkezdtem szervezni a Dél-Dunántúli Stúdiót.

Abban a pillanatban, amikor halványan felderengett bennem, hogy mekkora jelentőségű dologról van szó, akkor azt mondtam, hogy ezt nem lehet hagyni, hogy itten békésen ellegyenek az emberek, és ne tudjanak ezekről a dolgokról. Az első két esztendőben képtelen voltam összeegyeztetni a munkámat és a felfogásomat. Azt gondoltam, hogy az ember reggel nyolctól délután négyig kockaépületeket rajzol, utána hazamegy, és nekiáll rendesen foglalkozni a szellemi ügyekkel. Néhány év eltelt, amíg rájöttem, hogy hogyan kell

ezt másképp csinálni. Azért mondom ezt, hogy lehessen látni, hogy ha az ember a sorsa folytán nem a kellő időben kapja meg ezeket az impulzusokat, akkor mindig további akadályok és problémák keletkeznek, és természetes, hogy a végén nem jöhet ki az, ami normális esetben bekövetkezne.

Makovecz Imre: Kik jártak a Dél-Dunántúli Stúdióba?

Kampis Miklós: Ez is nagyon komplikált kérdés, mert én akkor a *naivitas hungaricus* tipikus példája voltam, nekem fogalmam sem volt róla, hogy miközben én megpróbálom szervezni a Stúdiót, aközben a Csete Gyurkáék, a Pécsi Ifjúsági Irodát éppen készítik kifele. Tehát az a pillanat, amikor a Dél-Dunántúli Stúdió megalakult, pontosan egybeesett az Ifjúsági Iroda megszűnésével. Lehet, hogy volt valami különbség, de az az ügy már el volt döntve. Egy kívülálló, vagy egy filológus ötven év múlva nem fogja tudni, hogy ez két teljesen különböző vonal volt, amit ugyanakkor egyes emberek kihasználtak – amit én természetesen nem vettem észre. Elmesélek egy történetet: Négyen ültünk egy asztal körül a Stúdió ügyében, én ismertetem a nagyszabású vázlatomat, és elmondtam, hogy az én elképzelésem szerint minden tervezővállalat küld egy embert a vezetőségbe, és a Pécsi Tervező Vállalatot természetesen a Csete Gyurka fogja képviselni. Négy ember közül három felugrott, lila fejjel, és ordítani kezdett, hogy azért vannak itt más építések is, nemcsak a Csete. Mondtam, hogy ez biztos, de ha a Csete Gyurkáékat megnézzük, hogy hányan vannak, mit építettek, hány millió diájuk van, milyen előadásokat tartottak eddig, miféle kiállításokat szerveztek, és ezt megpróbáljuk szellemileg lemérni, akkor ez mondjuk húsz kiló, és az összes többi két kiló. Tessék elképzelni ezek után, hogy milyen lett a fejük, és milyen ordítózást rendeztek. Akkor kezdtem megérteni, hogy itt valami nem stimmel, és hiába gondoltam, hogy én jót akarok csinálni. Ötven-hatvan ember lehetett, akik rendszeresen eljártak, de egyszerre – erre mindig vigyáztam – mindig csak negyvenkilencen voltunk, mert ötventől kellett előre bejelenteni a rendőrségnek. Azért mondom, hogy figyeljünk; ez még egy ilyen világ. Itt számtalan érdekes és jó dolog történt, aminek az az egyszerű oka, hogy a végén minden szervezés rám maradt. Úgy kezdtem volna a programot, hogy az Imrét le kell hívni, erre azt mondták, hogy nem, nem és nem! Hát akkor kit? Mondom: a Vámosst, aki az én apámnak volt a tanítványa, gondoltam, nyissa meg ő, utána már jöhet akárki. Úgy is történt. Megebédeltettem a Vámosst, és ő közben megkérdezte: *Mi is ez az egész, ahová én jöttem? Miről lesz itt szó?* És akkor ezt felírta egy szalvétára, és így szerzett tudomást arról, hogy neki most miről kell két és fél órát beszélnie. Nem voltak ilyen gondolatai, mint most nekünk, mert ezek után két és fél órás beszédet tartott.

Ez így kezdődött, és a következő alkalom volt az, amikor az Imre a jelekről beszélt, ami az első *Napló*-ban megjelent. Nemrég újból elolvastam, nyugodtan ki lehetne adni változatlan formában ma is.

Makovecz Imre: Milyen volt a Stúdió viszonya a tervezőirodák vezetéséhez? A megyei- meg a pártvezetéshez?

Kampis Miklós: A dolog úgy volt kitalálva, hogy a tervezőirodák a MÉSZ támogatása címén fizettek – azt hiszem – húsz-húszezer forintot. Namost ez az akkori viszonyok mellett is bagó volt, de általa létrejött egy olyan szervezet, amely nem tartozott sehová. Ez a függelék függelékének

a függeléke volt, és már nem érdekelt semmiféle bizottságot. Egészen addig, amíg be nem fejeztem a Stúdió irányítását, azt átadtam Gáts Andrásnak, aki akkor ismerkedett meg Liska Tiborral. Innen kezdve a Liska-féle modell volt a program, és innen kezdve rettenetes nagy érdeklődést tanúsított a megyei rendőrség és pártbizottság is, véleményem szerint központi utasításra, mert ezeknek ott halvány fogalmuk sem volt arról, hogy ki a Liska Tibor. Neki meg semmiféle problémája nem volt, mert ő úgyminden vacskát felvette magánra, azt mindjárt átadtuk, lehallgatták, gondolom, hogy egy szót sem értettek belőle, és visszaadták. Amikor ebből a Liska kiszállt, nem volt semmi, ami a Stúdiót összetartotta volna. Akkor a lakásomon elkezdtem az antropológiát tanítani. *A szabadság filozófiáját*, amit olyan szépen kipreparáltam. Úgy tanultuk, hogy én minden héten szépen legépeltem azt a négy-öt oldalt, amit vettünk, anyi példányban, ahányan voltunk. Hosszú évek múlva jelentkeztek Sikiék, hogy kellene nekik egy példány, ezt másolták le, összefűzték és úgy használták. 1989-ben jutottam el a Goetheanumba, és ott megkértem, hogy mutassák meg, hogy mi van nekik a könyvtárban magyarul. A könyvtáros kihúzott egy fiókot, matatott benne, aztán azt mondta: *A szabadság filozófiája*. Mondom: *mutasd*. Elővette ezt a példányt, amit ugye én gépeltem. Rögtön a bevezetés első mondatát elcsesztam. Drága jó Piroskám észrevette, hogy hiányzik belőle az a szó, hogy *lelki*, és szépen beleírta a gyöngybetűivel. Ez így benne volt abban a példányban.

Makovecz Imre: Volna még egy kérdésem: hogy Neked, aki betöltötte a hatvan évet és mögötted egy meggyalázott korban eltöltött, meglehetősen nehéz élet áll, mi a véleményed ezekről a fiatalokról, akik tevékenységeid eredményeképpen most itt ülnek előtted?

Kampis Miklós: Amikor az emberben feldereng, hogy ez egy komoly dolog, akkor végigfut a hátán a hideg, ha meg nem, akkor nem hiszem, hogy megértette akár egyetlen mondatát is annak, amiről szó van. Ha viszont végigfutott, akkor innentől sajnos tényleg komolyan kell vanni a dolgot. És akkor ez az ügy fiatalostul-öregestül a közepkorúakkal együtt gyakorlatilag az emberek megsegítéséről szól.

Makovecz Imre: Ebből egy szót se értek.

Kampis Miklós: Sejtettem, hogy gond lesz vele. Tehát abban a pillanatban, amikor komolyan vesszük, mindent, amit ebből a szellemi háttérből megértünk, akkor – számomra legalábbis ez következik – azt azonnal át kell adni.

Makovecz Imre: Miért?

Kampis Miklós: Mert különben elveszett.

Makovecz Imre: Hogyhogy elveszett?

Kampis Miklós: Arra hívnám fel a figyelmedet, hogy az organikus építészet jövőjéről kellene beszélnünk, mi pedig folyton a múltjáról beszélünk. A történet olyan volt, amilyen, a Tied, az enyém, a harmadiké, a negyediké, de a jövőt azt valóban a fiatalok jelentik, ha jelentik. Azért tettem fel azt a kérdést, hogy lehet-e ösztönösen organikus építészetet csinálni, vagy pedig egy olyan korszak felé közeledünk, amikor többé már nem igazolható a mi sorsképletünk; itt már csak komoly áttekintéssel és belső tudás birtokában lehet előbbrejutni, és nem azon a meglehetősen botorkálós és bugyuta módon, ahogy én ezt Nektek a magam történetében előadtam.

Azt kérdezted, hogy vagyok velük? Bizonyos mértékig aggódok, mert azt látom, hogy nincs meg bennük az az ele-

mentáris hiány vagy érdeklődés, ami engem ehhez a dologhoz elvezetett. Ha pedig a saját, belső indíték hiányzik, akkor... Tudniillik ez nem könnyű út, baromi nehéz, sok energiát és lemondást kíván. Ha az emberben nincs ilyen elementáris törekvés, akkor lehetetlen, hogy ezt tíz évig csinálja.

Makovecz Imre: És tehetséget látsz bennük?

Kampis Miklós: Tehetséget látok. Csakhogy az elkopik. Ha nem tudják állandóan karbantartani, ha nem tartják fontosnak ezt a felkészülést, akkor mi hiába tartjuk annak. Akkor viszont egészen másként látom az organikus építészettől jövőjét. Nem fog tudni ellenállni annak az irtózatosságnak, amiben már benne vagyunk; ehhez egy iszonyatosan kemény tartás kell, ami csak belülről fakad. Ha nem tud örökké megújulni, ha nem tud visszatérni ennek a képességnek a forrásához, akkor a tehetség negyven éves korára kifűjt, és következik az ismétlés, meg a rutin, és valójában nem történik semmi.

Makovecz Imre: Szerinted mi az organikus építészettől?

Kampis Miklós: Az építészettől olyan, nem egészen természetesen, és az emberek által nem teljesen érzékelt műfaj, amelyen belül nagyon sokféle irányzat létezik, különösen a huszadik században. Nem lett volna semmi probléma ezzel a kérdéssel az ókori Rómában; nem volt kérdés, hogy milyen legyen az építészettől, egy fajta építészettől volt, és kész. Mindenki sejtette, hogy miről van szó. Ma ezt senki nem sejt. Különböző irányzatú felfogások léteznek, s ezek a század elejétől folyamatosan váltakozva és párhuzamosan léteznek a mai napig, miközben újak is keletkeznek. Ezek között van egy vonulat, amelyet én a magam részéről a múlt század második felében tevékenykedő preraffaelitákig vezetek vissza – de nyugodtan lehetne még tovább vinni a múltba – akiknek az ihletésére kezdődött meg a szecesszió. A század elején volt egy csodálatos korszak, amikor kiváló építésznek nagyszerű, új gondolatait huszadik századi, abszolút profi mesteremberek készítették el, tehát azok az ajtók működtek, a Gaudí tervezte hatalmas üvegfalak kifogástalanul meg lettek csinálva; Gaudinak nem volt probléma, hogy a falujából elhozott kőművesnek hogy lehetne elmagyarázni, hogy mit hogyan kell csinálni, mert magától tudta. És közben ezeken az épületeken valamilyen bonyolult módon megjelent az elevenség gondolata. Ha egy Gaudí-házat megnézzünk úgy látjuk, mintha megmozdulna a ház, mintha élne.

Az *organikus* kifejezés szó szerint valami természet-*elvűt*, vagy természetest jelent, de a fogalom sokkal többet takar. Ezért az 1985-ös kiállítás az *Élő építészettől* címet viselte. Ez se teljesen stimmel, de utal arra, amit az előbb mondtam. Akik itt ülnek, ennek a fajta építészettől a művelői, és pedig egy különös világ helyzetben, mert rajtuk kívül alig van ilyen a világon. Van persze néhány magányos farkas, de csapatként, mozgalomként, közösségként sehol másutt. Egy nyomorult, mélyen elnyomott kis országban a huszadik század vége felé egyszer csak felütötte a fejét valami, ami az azt művelő emberek tehetsége révén világsszenzáció lett, világsszerte ismert mozgalom. Újra felteszem a legelső kérdést, mert Te elmondta valakit az életéből, és én is, de hogy mi az organikus építészettől, arra még nem válaszoltál.

Makovecz Imre: Ugyanúgy csak kitérni fogok a válasz elől. Ahol mi most vagyunk, az egy triász kori tenger alja. Valaha itt háromszáz méterrel fölöttünk volt a felszín, ott fűjt a szél. Arra a tengerre egy hajót képzeljünk el, mond-

juk, egy huszadik század-végi szkúner, amelyik mindent tud, olyan árbocai vannak, mint a fák, s az ágak végein van egy-egy levél. A levelek nyomásérzékelő felületek, rákötve egy számítógépre, és a számítógép forgatja őket, hogy optimálisan kihasználják a szélnyomást. Ez a huszadik század-végi szkúner ott úszik a triász kori tenger felszínén – most, a fejünk fölött háromszáz méterre. Az őzek, akik a növények fűszereket lezabálták itt a télen, több száz méterre a felszín alatti aljnövényzet között járkálnak. Ezen a hajón énekelnek, takarítják a fedélzetet, pontosan tudják, hogy hova tart a hajó, mi a vacsora, hétkor a Nagy Levin kiszól a hangszórón, hogy tállalva van, és a szkúner közben úszik a célja felé.

Ezt a dolgot nyolcszáz évvel ezelőtt úgy éltek át az ártéri vizekkel borított nagy magyar Alföldön, hogy *ingoványokat* használtak. Az ártéri területeken a folyók mentén kialakultak olyan felületek, amelyek kiemelkedtek a felszínből, és amelyekre a szél ráhordta a port, termőtalaj keletkezett, és fák nőttek ki belőle. Ezeket az emberek el tudták mozgatni hosszú rudakkal, és így úszó szigetek keletkeztek, lassan mozogtak a folyó sodrásával, állatok is éltek rajtuk, és megidéztek a triász kori tenger huszadik század-végi szkúnerjeit. Tetszenek figyelni? A szerves építészettől ebben a közegben mozog. Ha nem ebben a közegben mozog, hanem bevallva vagy bevallatlanul utánózza a Makovecz görbe háztetőit, akkor elmehet a büdös francba. Stúdiumnak jó, mert igenis, mindig kell választani valakit, akitől elrugaszkodik az ember, és aztán megtalálja a maga útját, és ha soha nem találja meg a maga útját, az se olyan nagy baj; de az biztos, hogy az ember választ valakit, akit utánózik. Jelen esetben sajnos a Makoveczet lehet utánózni, mert ő csinálja a legrégebben, és a legegyszerűbben a görbe fát, a ferde támaszt, az ágasfát meg a fehér falakat, szóval ezeket a szereotípiákat összekombinálni, és gyorsan kész van a maszkba csinált családi ház. Még biznisznek se rossz, mert el van adva a szerves építészettől. De ez nem az. Csak akkor kezd az lenni, ha Borgesnek az a karthágói délutánja előjön, és a valamikor földig lerombolt város újra előttünk álló kertjében, a fényt finoman áteresztő lugasban egy bögréből egy kislány iszik valamit. És körben, érzékelitek, hogy a semmi, a semmi, a beszózott föld, a semmi lüktet. Emögött a kép mögöttél az a képzelet, ami ebbe a semmibe van belerakva, és képes valóságossá tenni azt. Ha ebben a megveszekedett mágiában hisz valaki, és szereti ezt játszani, akkor elkezd érteni, hogy mi a szerves építészettől. De ez csak egy példa. Közvetlen válasz nincs, de szerintem ebből a példából kell érteni valamit. Akkor világos, ha ezzel szembeállítjuk azt, hogy egy ország tőkemozgása szükségessé teszi, hogy létrejöjjön a tőkéhez kapcsolódó népességkoncentráció. Kijelölnek egy területet, hogy itt fogunk bizonyos tőkekoncentrációt létrehozni, in- augurálunk egy területet, előre tudjuk, hogy ez mennyi ideig fog tartani, kiszámítjuk, hogy mennyi időre van szükség, hogy a beruházás megérje, építünk egy sűrű, felhőkarcolókból összeálló épületegyüttest olyan anyagokból, amelyeket a pénzmozgás az ipar területén in- augurál: acélból, üvegből, műanyagokból, liftekből, fényeffektusokból, mozgójárdákból, gépkocsikból és információs struktúrából, ami behálózta ezt az egészet, ami rajta van az Interneten, rajta van azon a fantasztikus információs struktúrán, ami most már ráépült a teremtet világra, és meg fognak jelenni ennek következtében

az emberek, itt élet lesz, és amikor eljön a tervezés következő fázisa, és ez elvesztette az aktualitását, mert a pénzmozgás egy másik helyet jelöl ki a maga számára, akkor az egész elsöpörhető. Itt nincs szó triászokori tengerről, itt a jövő épül a múlt érintése nélkül. Nem, mintha nem állná meg a helyét egy ilyen szélességgel kombinált, tulajdonképpen huszonegyedik századi ház, amit az előbb leírtam, de akkor színesedik ki a kép, ha mögé állítjuk ezt a másik alternatívát. Mert realitás.

Kampis Miklós: Azért is felteszem a harmadik kérdést, amely úgy szól, hogy önmagában megáll-e, önmagában lehet-e művelni a szerves építészetet? A szerves építészet gondolkodásmódja, amit most elmondtál, az csak az építészetre vonatkozhat, vagy egyéb műfajokra is? Az építészet a szerves gondolkodásnak csak egy szelete, igazából viszont a szerves gondolkodás egészéről van szó. Ennek a jövőjét nézve hogyan lehetne megtalálni a szerves építészet jövőjét?

Makovecz Imre: Szerintem a szerves építészet léte nagyon sokmindenben hasonlít a népművészetéhez. Nem az a lényeg, hogy valamilyen paraszttromantikába menjünk át és el legyünk olvadva egy bokálytól vagy egy karikás ostortól. A népművészetben az az egyik legkülönösebb jelenség, hogy írástudatlan emberek alig megérthető tartalmakat képesek megfogalmazni. Mondjuk, a kalotaszegi Kata néni, aki egy kicsi szobában lakott; annyi bolha volt ott, hogy egyszerűen elképesztő, seregestül ugráltak a lábamon. Mindenki tudja, hogy a kalotaszegi textilművészet háromféle szintet használ, de én, majom, azt kérdeztem Kata nénitől – gondoltam, hogy na, most magnóvégre kapom a vallomását – hogy hát melyek azok a színek, amelyeket szeret, mert ő előrajzolója volt a kalotaszegi varróasszonyoknak; azt mondja: *a legszebb a kék, a sárga, a piros, meg a zöld, megnézhetném, kedvesem, az autónak a belsejét, amivel tetszettek jönni?* A Váncsai András ötszázas Fiatja volt, amivel mentünk; kívül piros volt, belül sárga. Egy régi, csavaros üvegtollal rajzolt újságpapírra írásos mintákat. De hogy miért írásos, azt senki művelt ember nem tudja. Miért írásos? *Mert virágnyelven van írva.* És azt a jeltartományt, amit ez az asszony használt, amire éveket fordítottam, hogy valamit megismerjek belőle, azt ez az asszony nem ismerte. Nem a *persona* volt az, aki ezzel az üggyel foglalkozott, és nem is a *persona* mögött lévő én. Hanem az *archetípus* volt, aki ezt csinálta, a démon, amelyikben a személyiségtől érintetlen, de a személyiség által orientált népszellelem jelenik meg. Ő ír, évszázadok óta. És ez a népművészet egyszer csak eltűnik. Generációk mennek el, és nincs, aztán egyszer csak előjön, és lesz. Ugyanazok a jelösszefüggések jelennek meg fában, az összes használható anyagban, táncban. Tessék elgondolkodni azon, hogy hogyan lehet, hogy a huszadik században Martin György és mások filmre tudták venni két öregember olyan legényesét, amely szemmel láthatóan sokezer évvel ezelőtt is eltáncolható volt. Honnan jön elő? Ilyen a szerves építészet jelenléte is a huszadik század végén. Honnan jön elő? Nem indokolható. Minden örökölhetséget és emlékezetet elsöpört a két bestiális világháború és a csendben lezajlott harmadik. Lehetetlen, hogy legyen organikus építészet! Az objektív feltételek hiányoznak, itt most a nagy seft korszakát éljük. Honnan jön az impulzus hozzá? Honnan jön a kedv? Honnan jönnek bizonyos hajlamok hozzá, és miért? Miért ültök itt? Ki hívott ide? Szerintem ez az alapkérdés. Mi tartja fenn a szerves

építészetet? Gyakorlatilag 56 óta létezik. Előtte semmi, tökéletes semmi. Akik voltak, meghaltak, elmúltak, elfelejtették őket – direkt, vagy nem direkt. Voltak hősiés túlélői, mint az öreg Medgyaszay. És ha meglátunk egy munkáskocsmát, ahol a székeknek sarló-kalapács a háttámlájuk, és az vasból van, akkor garantáltan tudjuk, hogy ez nem az. Vannak itt azért evidenciák.

Siklósi József: Milyen volt az, Imre, amikor a munkahelyeden először lerajzoltál egy saját elképzeléseidnek megfelelő házat? És milyen volt a kaposvári temető tervezésénél a vállalat reagálása?

Makovecz Imre: Kampóval együtt a szakmát a Buvátiban kezdtük el, ahol nagyon hamar kiderült számomra, hogy ott nem maradhatok. Éreztem, hogy menekülni kell. Semmiféle lehetősége, reménye sem volt annak, hogy maradhattam volna, elhúztam a csíkot, és elmentem a Szövtervbe. A Szövterv akkora iroda volt, mint most a Makona-Egyesülés. Egy öreg munkás igazgatója volt, akinek a szobájában állt egy faragott, tölgyfa íróasztal, amit egy gazdag zsidó családtól lophattak el még korábban, és ennek az embernek fogalma sem volt róla, hogy a tervezőirodában mi folyik. A fiókjában, abban a gyönyörű, faragott tölgyfa íróasztalban a kenyeret és a szalonnát tartotta, abból eszegetett, és ha bejöttek hozzá, akkor belökte a fiókot. Félt mindenkitől. A Szövterv remek hely volt, mert kocsmá-átalakításokkal, az elkobzott, régi magánüzletekből ÁFÉSZ-üzletekké átalakult helyiségek felújításával, bővítésével, esetleg új, kisebb üzletek tervezésével foglalkoztunk. Itt majd-nem azt lehetett csinálni, amit akartunk, persze nem lehetett nagyon ugrálni, mert zsűri volt, és oda például Bánrévi – aki ekkor még osztályvezető volt, csak később lett főosztályvezető – meg volt híva. Az ott megjelenteknek voltak *direktívái*, amiket követni kellett. E célból Bánrévi kiadott egy füzetet is, hogy a régi, fehérre meszelt kocsmák füllungos ajtóit hogy kell kidobni, helyettük lemezelt ajtót betenni, hogyan kell a falra átlós mintákat festeni, és gömbvas virágtartókat a falra akasztani, amikben a muskátli elszáradhat. De azért jóval nagyobb volt a szabadság, mint más vállalatoknál, mert ezek műveletlen figurák voltak, nagyrészt levitézlett ávosok.

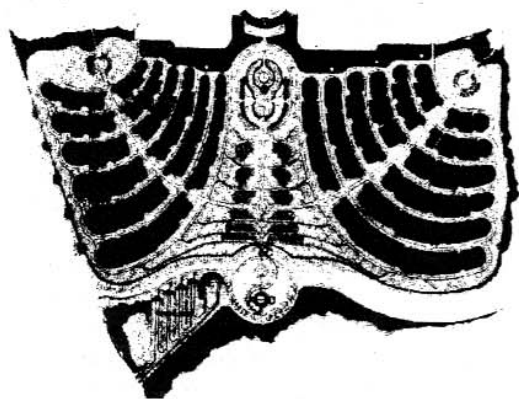
Berhidai vendéglő

Az első munka, amit kérdeztél, Berhidára készült; megbíztak egy vendéglővel, ez 1962. Tehát mindjárt az első évben, ahogy a SZÖVTERV-be kerültem. És az egy steineriánus ház akart lenni. Namost ezt 5H-s ceruzával rajzoltam meg,

hogya ne lássák. Mert ha 5H-szal rajzolod, akkor azok olyan vékony vonalak, hogy látni, hogy ott a ház, az alaprajzon semmi különös, mehet, ott a homlokzat, látni, hogy van fal, van tető, jó, kész. De kötelező volt elvinni a megyei főépítészhez, Papp úrhoz, most nem jut eszembe a keresztnéve, remek, kedves, öreg építész volt, szép fehér mandzsettával, mindig sötét ruhában; régi úriember, mint a Schmidl Feri bácsi. A rajzok nagy lepedők voltak, 5H, de kiszúrta. Azt mondta, hogy *na ne, na ne, ezeket itt egyenesítse ki, aztán hozza vissza. De ezt felejtse el.* Csaba László, Isten nyugosztalja, volt a Szövetség főtitkára. 1962-t írunk, akkor voltam 27 éves. Elmentem Csaba Lászlóhoz az Ipartervbe. és azt mondtam, hogy *bocsánat, de maga a főtitkár, és intézkedjék, mert az építési szabadságot megsértik.* Elmondtam, hogy miről van szó, felhívta a főépítészt, *te, engedd már ezt a bolondot,* azt mondta neki. Visszamentem hozzá, *Jézusom,* azt mondta, *már megint itt van ez a Makovecz.* A végén úgy búcsúzott, hogy *na, jól van, nem bánom.* Ugyanezzel a szélhámmossággal ment át ez a ház a saját cégemnél is, és a kivitelezésnél valahogyan szerencsém volt, és nem volt semmi problémám, megépítették úgy a házat, ahogy megrajoltam. Úgy szar, ahogy van, de az biztos, hogy 1962-ben megépült egy ilyen agyhügykő ház, amelyik ilyesmi akart lenni.

Kampis Miklós: 1982-ben láttunk neki a temetőnek úgy, hogy Lőrincz Feri az előző évben a város főépítésze volt, és mint ilyen, megtalálta azt a területet, ami két dombból és egy völgyből állt, és elfogadtatta a várossal, hogy ott lesz az új temető. (A mai napig nincs, és a mai napig hajtogatják az ellenzői, hogy az nem jó hely.)

Így született meg a feladat, és amikor ő visszajött a tervezőirodába, magával hozta a munkát, még el tudta érni, hogy a megbízás megtörténjék, és ahhoz az irodához kerüljön, ahová a Feri visszajött. És összeülhettünk, hogy kitaláljuk, hogy hogyan fogjuk ezt megcsinálni. Belerejtettünk egy dolgot, ami bizonyos mértékig összefügg azzal, amit Imre a fiatalokról mondott. Egy temető soha nem egyszerre épül ki, ahhoz egy tömeggyilkosságot kellene végrehajtani. Tudtuk, hogy 5-8 éves ütemekkel bővül majd, és legalább 50-60 év, mire teljes egészében kész lesz. Azonnal rájöttünk, hogy

Kaposvári új temető telepítési terve

akkor már egyikünk sem fog élni, és tudtuk, hogy valamikor jön majd egy ember, aki azt mondja, hogy ezt nem így kell folytatni, hanem amúgy, és akkor az egész koncepció kész, ami pedig a terv lényege. Azt mondtuk, hogy itt a Kampis,

nála hét évvel fiatalabb a Lőrincz, még hét évvel fiatalabb a Gáts, hét évvel fiatalabb a nemtudomki, és legfiatalabb a Deák Varga Dénes, aki huszonöt éves, tehát megérheti a végét, fontos, hogy értse, miről van szó, nehogy áttervezze harminc év múlva az egészet. Bármennyire humoros ez, holtbiztosan tudtuk, hogy messze túlterjed azon a határon, amit személyesen átláthatunk. Amit építészeti folyamatoságnak nevezünk, az számunkra valóságos tervezési probléma lett. Azt lehet mondani, hogy a tervvel szemben nulla ellenállás volt. Senki részéről nem merült fel, hogy miért ilyen a formája. Ehhez kellett az, ami 62-től 82-ig lezajlott az országban, kellett, hogy a Pécsi Ifjúsági Iroda azt a billió előadást, meg ezt-azt-amazt megcsinálja, kellett, hogy 68-tól kezdve műemlékfelmérésekkel foglalkozzunk, hogy egy csomó pályázatot megnyerjünk vagy helyezéseket érjünk el.

Ellenállás természetesen volt, volt például a hetvenes évek körül, amikor a mozgáskísérletekről készített plakátot megszereztük, és bevittük a tanácsterembe, és csináltunk egy paláveret. Na ott aztán mondtak freudizmustól kezdve az égvilágon mindent, de a korábbi évekhez képest ez tűrő. Sokkal keményebb volt, amikor 78-ban Dombóváron volt az Imre kiállítása, és ott a *Napló* megjelent, és megjelent a megyei pártbizottság agitprop-titkára a megnyitó előtt. Balipap Feri majdnem megkapta a harmadik infarktuszát ott helyben, és egy kis baráti beszélgetés folyt Imre és a párttitkár között.

Makovecz Imre: A pofa eljött, és addigra a *Naplót* ki-preparálta rendesen. Zöld és piros tintával tele volt irkálva a *Napló*, és úgy érkezett, hogy most vagy megengedi a kiállítást, vagy nem. Napszemüvegben volt, és bementünk egy rosszul világított helységbe. és elkezdte mondani, hogy neki milyen kifogásai vannak. Egy darabig hallgattam, aztán azt mondtam: *ne haragudjon, de engem nagyon zavar, hogy napszemüvegben van, nem tudok magával úgy beszélgetni, hogy nem látom a szemét.* A pofa levette a szemüvegét, és totál bandzsa volt. Na ettől aztán kész is lett, három perc múlva távozott. Alighogy elment, zárt alakzatban szovjet katonák közeledtek, elől a parancsnok, utána a többiek. A művelődési ház előtt oroszul álljt vezényelt; na, kész, vége, ennek a kiállításnak befelelgett. A parancsnok és a helyettese bejött a kultúrházba, ittak két pálinkát, a többi addig kint állt vigyázban, kimentek, és indulj tovább. Mindez Dombóvár egy földes kis utcájában, a világ végén, bandzsa párttitkár napszemüvegben a kipreparált *Napló*val, nem gyönyörű?

Kampis Miklós: Hogy még gyönyörűbb legyen, a történetek után két nappal a Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Intézete írt Balipap Ferinek, hogy a Washingtoni Kulturális intézet kér két példányt a *Naplóból*. Honnan tudják, hogy Dombóvár a világban van?

Makovecz Imre: Ennek a történetnek az a párja, hogy az egyik kaposvári munkás, aki Taszáron dolgozik az amerikaiaknak, mutatja, hogy az angol nyelvű terveken, amelyek szerint az elkerülő utat építik, a dátum 1992! Nemcsak azt tudják, hogy mi történik, hanem előre tudják.

Kampis Miklós: Miután megtudtuk, hogy mi a szerves építészet, és mi a jövője, József Attilát szeretném idézni:

Lement a nap nyugaton,

Feljött a nap keleten.

Egyszerű ez:

Él az, aki eleven.

HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK I.

Az 1917-es esztendő a huszadik század történelmi világtörténelmi fordulópontnak tekintik. Kétségtelen, hogy sorsdöntő helyzet volt. A központi hatalmak béketörekvései megghiúsultak! A háború újabb területekre terjedt ki, és meghosszabbodott anélkül, hogy a Német Birodalom és Ausztria-Magyarország azt remélhette volna, hogy katonai sikerekkel olyan békét kényszeríthet ki, amely lehetőséget teremt a birodalom területén élő népek fejlődése és együttélése számára.

Nem sokkal később a német vezérkar által kidolgozott terv alapján Lenin 106 szélsőséges forradalmárral együtt svájci emigrációjukból – leplombált vagonokban – Oroszországba szállították azzal a céllal, hogy ott a bolsevikok segítségével a forradalom káoszába süllyessék a cári birodalmat, lehetővé téve a németek győzelmét, és a békét a keleti fronton. (Lenin ígéretet tett rá, hogy a hatalom átvétele után azonnal békét köt.)

Az eredmény az európai kontinens hetven évig tartó kettészakítottsága, ami az emberiség nagy részének mérhetetlen szenvedést hozott.

A Párizs környéki békeszerződésekkel a korábbi európai birodalmi rendszer végleg összeomlott, és ezt követően három tendencia lépett napvilágra – mindegyik egy új világrend megalapításának igényével: a nacionalizmus, a bolsevizmus és az anglo-amerikanizmus. E három tendencia a huszadik század végére soha nem látott káoszba taszította a világot.

Rudolf Steiner a wilsoni békejavaslatok² katasztrofális következményeinek elkerülése érdekében ebben a sorsdöntő helyzetben 1917 júliusában két memorandumot juttatott el Közép-Európa vezető államfőjükhöz (Németországban Richard von Kühlmann külügyminiszternek, Max von Baden, későbbi birodalmi kancellárnak, Ausztria-Magyarországon IV. Károly királynak és Ernst von Seidler miniszterelnöknek).

Ezekben a memorandumokban Rudolf Steiner a világ és az emberi fejlődés szellemtudományos megismeréséből kiindulva vázolta fel a jövőben lehetséges szociális reformokat, és a társadalmi organizmus hármas tagolódását.

A hármas tagolódású társadalom eszméjének lényege, hogy a szellemi élet az individuum szabadságán alapul, a jog területén az emberek egyenlők, és a nemzeti-politikai érdekektől megszabaduló világgazdaság célja a testvériség. Így a francia forradalom eszmekáosza a szociális organizmus megfelelő szféráiban rendeződik.³

Rudolf Steiner ezt a tagozódást, mint a jelen és a jövő követelményét ismerte fel. Meggyőződése volt, hogy a memorandumban foglalt Ausztria-Magyarország külpolitikájának alapját képezhetik. Ennek első lépéseként egy – a szabad szellemi élet értelmében – kelet felé irányuló eszmefeszítésvárat gondolt. Oroszországban elszórtan sok kis szellemi centrum létezik, ahol ezt megértették, és ahol ez a béke hatékony eszközévé válhatna, mert keleten mindig is hallgattak a közép-európai eszmékre. Arthur Polzer, a császár kabinetfőnöke hozzátette: Ha Ausztria hírül adná a memorandumban foglaltakat, újból igaz lenne Bismarck herceg kijelentése: Wenn der Kaiser von Österreich zu Pferde steigt, folgen ihm alle seine Völker. (Ha Ausztria császára lóra ül, népei követik.)

A memorandumok írása óta bekövetkezett események igazolták, hogy Steiner gondolatai akkor világtörténelmi lehetőséget jelentettek. Közép-Európa politikusaiban azonban nem volt elég erő ahhoz, hogy kezdeményezését a wilsoni béke demagógiájával szemben áttörésre vigyék.

Steiner eszméjével szemben állt az egykori Imperium Romanum kereszténység előtti impulzusa. Anglia reálpolitikái cselekedeteiben ez az impulzus működik. A brit politika alapmaximái: 1. Az anglo-amerikai népek – mint egykor a rómaiak – predestinálva vannak a világhatalomra. 2. Szükség van a szocialista kísérlet megvalósítására, erre azonban nagyban csak a szláv népeknél van lehetőség, s a nyugati világban nem kívánatos. 3. Ahhoz, hogy a szláv népek jövőjét meghatározott módon lehessen alakítani, ki kell iktatni Közép-Európa, különösen Ausztria-Magyarország befolyását.⁴

Az októberi forradalom – a nyugati érdekeknek teljesen megfelelően – megszüldött a bolsevik uralmat, ami azután hetven éven keresztül paralizálta az orosz népet.

Steiner a memorandumokban kiméletlenül ábrázolja az anglo-amerikai politika hátterét, amit ismerni kell ahhoz, hogy felis-

merjük, mit akar az antant Közép-Európában, és ne engedjük magunkat tévútra vezetni azáltal, hogy mit mond.

Az anglo-amerikai politika megvalósításának fontos lépése volt az 1980-as években a szocialista kísérlet lanszírozása keleten. Az 1989-es rendszerváltás történetét csak ennek ismeretében tudjuk megérteni.

Ezért találjuk ma is aktuálisnak a IV. Károlynak megküldött, magyar fordításban eddig meg nem jelent memorandum közlését.

Reméljük, hogy gondolatai hozzásegítik az olvasót a jelenlegi világhelyzet spirituális tárgyiaságú megértéséhez.

Kálmán István
(A Memorandumhoz tartozó jegyzetek a 76. oldalon találhatók.)

RUDOLF STEINER MEMORANDUM

„Egyetlen népet sem szabad arra kényszeríteni, hogy olyan uralom alatt éljen, amelytől idegenkedik. Birtokváltozás, és korábban érvényes fennhatósági viszonyok közé való visszatérés csak azon országokban engedhető meg, ahol szabadsága, megelégedése és jövőbeni boldogulása érdekében maga a nép követeli ezt a változást és visszatérést. Az egész világ felszabadított népeinek őszinte közösségi érzéstől áthatva kell létrehozniuk egy olyan szilárd szövetséget, amely az összes résztvevő egyesített erejével képes megoltalmazni a békét és az igazságot a népek közötti kapcsolatokban. A testvériség nem maradhat tovább pusztá szó; általánosan elismert fogalomká kell válnia, amely a valóság sziklaszilárd talaján nyugszik.”

Így írja körül Woodrow Wilson úr azt, aminek Amerika e háborúban való részvétele által meg kell valósulnia. Megnyerő szavak ezek; azt mondhatjuk róluk, hogy minden értelmes embernek hitet kell tennie mellettük. Ha egy írogató emberbarát írta ezt olvasótáborára kiépítése érdekében, meg is állhatnánk annak elismerésénél, hogy a szavak maguktól értetődőek. Egy moralista gesztusával még arról is biztosíthatnánk mindenkit, hogy nem lehet a haladás és a szabadság barátja, aki e szavak ellen kifogást emel. Ma már olyan nézetekkel is lehet találkozni, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy ez a háború olyan tanulságokkal szolgált, hogy csak az folytathat manapság magasabb, korszerű politikát, aki ilyen, vagy hasonló eszmét vall, és ennek megfelelően cselekszik.

Ha nézetekről beszélünk, és arról, hogy ezt vagy azt a nézetet kell képviselni, mert hiszünk benne, és sosem vezet a gyakorlati cselekvés megalapozásához. Erre egyedül az alkalmas, ha a valóságot vesszük szigorúan szemügyre. A közép-európai államok polgára számára nem lehet jelentősége egy, az antant céljainak általános emberi jogosságáról, mintegy szépségéről folytatott vitának, hanem egyedül csak a népek életében meglévő valódi erőviszonyok felismerésének. Ezért a következőkben az antant céljainak Európa számára valóságos megjelenését vesszük szemügyre, tekintet nélkül arra, hogy amit itt kimondunk, az esetleg nem cseng kellemesen az antant vezetőinek fülében. Csak ilyen irányú gondolkodás révén juthatunk gyakorlati impulzusokhoz. A dolgokat élesen fogalmazzuk, mert az ismertetett okok

erre kényszerítene. Nyomatékosan felhívjuk rá a figyelmet, hogy e megfogalmazásokban nem különböző hangulatok, hanem kizárólag az utóbbi évtizedek tényeinek józan megfigyelése játszhat szerepet. A Közép-Európában megtalálható irányvonalak alapuljanak annak belátásán, hogy mit *akar* az antant, mert a legszörnyűbb tévutakra vezet, ha hagyjuk el-kápráztatni magunkat attól, amit *mond*.

Mindenesetre hálátlan feladat kényszerűen szembefordulni olyan elképzelésekkel, amelyek – úgy tűnik – nagy mértékben megnyerték az emberek értelmét és szívét, és amelyek ráadásul úgy tűnnek, mint az *emberiségnek a legnemesebb demokráciához vezető igaz történelmi fejlődésének eredményei*. És mégis: a következőket arra kell alapozni, hogy a wilsoni akarat elismerése nemcsak a közép- és kelet-európai államok polgárainak jelentenek logikai tehertételt, hanem hogy ebben a háborúban és utána minden egyes cselekvésnek és intézkedésnek úgy kell megtörténnie, hogy ez a wilsoni és antant-akarat szükségszerűen törjön meg ezen egészséges és gyümölcsöző intézkedéseken és cselekedeteken.

Abban a kifejezőmódban, amelyet Wilson úr akarata közléséhez választott, kérdéses módon benne rejlenek az antant valódi mivoltuk elködösítésére törekvő háborús céljai. Ugyanakkor az utóbbiakkal van dolgunk, ha az előbbieket foglalkozunk. Most mégsem kerülhet sor a wilsoni program mégoly szellemes fogalmi cáfolatára. Jelenleg nem olyan vitákkal kell foglalkoznunk, amelyek eldöntik, hogy kinek van és kinek nincs igaza. Azon a területen, amelyről itt szó van, csak annak van értéke, ami magában hordozza a történet csíráját, és azoknak a gondolatoknak, amelyeket Közép-Európában, mint a ma és a holnap cselekvéseinek csíráit, kigondolunk, csakis akkor van értékük, ha ebben az értelemben őrizzük meg őket.

Wilson szavait nem egy írogató emberbarát mondta.⁵ Ezek a szavak olyan tettek zászlaját jelentik, amelyekhez az amerikaiak fegyverkeznek, és amelyeket az antant három éve visz véghez Közép-Európa ellen. A valóságban Közép-Európának azért kell harcolnia, ami e zászló alatt állítja, hogy az emberiség javára, a népek felszabadítására vonul hadba. Az antant és Wilson azt *mondják*, amiért állítógag harcolnak. Szavaiknak vonzerejük van. Ez a vonzerő egyre aggasztóbbá válik. Sokan vannak Közép-Európában, akik bizonyára nem akarják beismerni, hogy Wilsont szajkózzák, ám gondolataik Wilson szavaihoz nagyon hasonlóan hangzanak.

Aki ennek a háborúnak az eredetét mélyebb értelemben ismeri, annak hangsúlyoznia kell annak szükségességét, hogy Közép-Európa a legélesebben uatsítsa vissza az antant-Wilson-programot. Hiszen e programot – amellet, hogy morális álcázás – valójában az a remény élteti, hogy a közép- és kelet-európai népek ösztöneit kihasználva őket egy morális-politikai lerohanás révén az anglo-amerikanizmustól való gazdasági függőségbe taszítsa. A szellemi függőség akkor aztán már csak szükségszerű, természetes következmény lenne. Aki tudja, hogy beavatott angol körökben a múlt század óta úgy beszéltek a *közelgő világháborúról*, mint aminek meg kell hoznia az angolszász faj világhuralmát, az nem értékelheti túl sokra az antant vezetőinek kijelentéseit, hogy meglepte őket ez a háború, vagy meg akarták akadályozni, még ha ennek bizonygatása azoknál, akik ezt e pillanatban han-

goztatják, szubjektív igazság lenne is. Mert azok, akik a *közelgő világháborúról*, mint elkerülhetetlen eseményről beszéltek, számoltak Európa valós, történelmi-népi erőivel, és az európai, jelesül pedig a szláv népek ösztöneivel. És úgy akarták irányítani és kihasználni a szláv népek eszményeit, hogy azok az angolszász népek egoizmusát szolgálják.⁶ Számoltak továbbá a romanizmus hanyatlásával, és a romokon ők maguk akartak terjeszkedni. Nagyszabású, történelmi szempontokkal számolnak tehát, amelyeket saját céljaik szolgálatába akarnak állítani. És e célok – bármilyen élesen is tagadják ezt az antant oldaláról – a közép-európai államformáció szétmorzsolódásához vezetnek.

Az a helyes, ha teljesen higgadtan hangsúlyozzuk, hogy az antant vezetőinek célja Közép-Európa szétmorzsolása, mert csak az lehet válasz az antant oly hatékony kijelentéseire; ám egy olyan válasznak, amely bizonyos tekintetben negatív, mert azt akarja megcáfolni, amit az antant *mond*, nincs értéke. Ezért kell az alábbi válasznak pozitívnak lennie, azaz azon tényekre utalni, amelyek Közép-Európából kiindulva az antanttal szemben állnak.

Csak ennek a ténynek a felismerése hozhatja meg Közép-Európának az impulzusokat, amelyek a jelen káoszából kivezetnek. A közép-európai államformációk csak arra az álláspontra helyezkedhetnek, hogy saját cselekedeteikkel hatástalanítják az antant-programot. Ez az antant-program – többé-kevésbé kimondva vagy kimondatlanul – három előfeltételen nyugszik:

1. Az antant álláspontja szerint a történelmileg kialakult közép-európai államalakulatokat nem szabad olyan formációkként elismerni, mint amelyekre az európai népek problémáinak megoldása tartozik.

2. Ezeknek a közép-európai államoknak az anglo-amerikanizmussal gazdaságilag nem konkurrencia-, hanem függőségi viszonyban kell állniuk.

3. Közép- és Kelet-Európa kulturális (szellemi) viszonyait az anglo-amerikanizmus népegizmusának szellemében kell rendezni.

Ami Wilsonnak az oroszokhoz intézett írásában található, nem más, mint e három pont Wilson-antant-nyelvre való lefordítása.

Az is megtörténhet, hogy a tények kényszerítő helyzete rövid időn belül békét terem, talán; ha Anglia látja, hogy pillanatnyilag nem tartható tovább, hogy ne adja beleegyezését a háború befejezéséhez. Mindez azonban az anglo-amerikanizmus oldalán semmit sem változtat a lényegen. Ha az anglo-amerikanizmus lehetségesnek tartja a háború folytatását, akkor a három fenti pontot továbbra is a wilsoni formulába fogja öltöztetni: *Mindig erre a célra törekedtünk, és hogyha most fukarkodunk a vérünkkel és a pénzünkkel, talán soha nem jutunk el ahhoz az egységhez és erőhöz, amit az emberiség felszabadításának nagy ügyéért vívott harc megkövetel*. Amennyiben Anglia vezetői rákényszerülnek, hogy a közeljövőben hozzájáruljanak a háború befejezéséhez, akkor a jövőbeni politikát, amelynek irányát továbbra is a fenti három pont szabná meg, ebbe a szövegbe fogják öltöztetni: *Az emberiség felszabadítására pénzünket és vérünket akartuk áldozni, és ezt nagy mértékben meg is tettük, míg a*

közép-európai hatalmak csak ennek ellenkezőjére gondoltak. Az erőszak ellen egyelőre csak részleges sikert tudtunk elérni. Célunkat csorbítatlanul szem előtt tartjuk, mivel ez magának az emberiségnek célja.

Azzal szemben, ami ténylegesen e szándékok mögött rejtőzik, csak akkor tudjuk megállni a helyünket, ha Közép-európában a következő felismerés válik cselekedeteink alapjává: Nyugaton az anglo-amerikanizmus uralmát az emberiség felszabadításának és demokráciának nevezik. És mivel ezt teszik, azt a látszatot keltik, mintha valóban az emberek felszabadítói akarnának lenni.

Ennek a felháborító képzeletszüleménynek, ennek a képtelen morális köntösbe bújtatott, magától értetődő faji egoizmusnak a következményeivel szemben csak Közép-Európa saját, a tények teljes igazságára irányuló beállítottsága lehet hatékony. És ez az igazság a következő:

1. Az antantnak a közép-európai államalakulatokra vonatkozó céljai elérésével a valódi európai szabadság elvesz. Mivel azt éppen ezek az államalakulatok tudják megvalósítani, mert ez a szabadság ezen államalakulatok saját érdeke, és államok nem cselekedhetnek másként, mint érdekeik szem előtt tartásával. Az anglo-amerikanizmus nem valósíthatja meg a népeknek ezt a szabadságát, mert ez a szabadság, mihelyt már létezik, az anglo-amerikai államalakulatok érdeke ellen van, míg ez az érdek olyan, amilyen most, és ahogyan valódi szükségszerűséggel megadta ennek a háborúnak a jellegét. Az anglo-amerikai államoknak be kell látniuk, hogy tiszteletben kell tartaniuk a közép-európai államok érdekeit, és hogy a közép-európai népek szabadságának rendezését át kell adniuk a közép-európai államoknak, mivel egyedül ők azok, akik e szabadság előmozdításában láthatják valós államérdekeiket.

2. Közép-európai nézőpontból ez a háború Kelet felé a népek háborúja,⁷ Nyugat – Anglia-Amerika – felé gazdasági háború. A Franciaország elleni revans-háború csak a revans-gondolatnak az angol-amerikai gazdasági érdekekkel és az orosz-szláv népek ideáljaival történt összekeverése révén vált lehetővé.⁸

3. A népek felszabadítása lehetséges. Ez azonban csak eredménye, és nem alapja lehet az emberek felszabadításának. Ha az emberek szabadok, a népek is azzá lesznek.

Közép-Európa e három alapigazság értelmében cselekedhet, ha akar. Cselekvése e tények programja lesz; így fog cselekedni, ha az emberek felszabadításának tárgyyszerű programját állítja szembe az antant-Wilson-programmal, amely – anélkül, hogy bármit is tudna a közép-európai népek erőiről – valami olyanról beszél, ami a tények világában nem, csak az anglo-amerikai faji egoizmus törekvéseiben létezik. Az itt Közép-Európa számára helyesnek tartott program nem radikális abban az értelemben, ahogyan a radikalizmustól számos körben viszariadnak. Sokkal inkább csak azon tények kifejezése, amelyek saját erejük révén Közép-Európában megakarnak valósulni. Ezeket teljes tudatossággal kellene megvalósítani, és nem szabadna rejtve maradniuk, hogy ne az

antant-wilsoni célok kódében törekedjenek saját természetük általi megvalósulásukra, és ezáltal korrumpálódva háborús bonyodalmak kiváltóivá és ürügyeivé váljanak.

Az igazi megvalósulás soha nem fog megtörténni, ha az, amit Közép-Európának akarnia kell, a politikai, gazdasági és általános emberi érdekek természetellenes keveredése által elfedve marad.

• A politikai viszonyok, ha fejlődni akarnak, megkövetelik az egészséges konzervativizmust a történelmi államformációk megtartása és kiépítése érdekében. Ezen konzervativizmussal, amely Közép-Európa számára életfeltétel, csak addig szegülnek szembe a gazdasági és általános-emberi érdekek, míg a vele való összekeveredéstől szenvedniük kell. És a politikai konzervativizmusnak, ha tudatában van valódi érdekének, a legcsekélyebb indítéka sincs arra, hogy gazdasági és általános-emberi érdekek összekeverésével hagyja folyamatosan zavarni saját jogos köreit. Ha abbamarad ez az összekeveredés, akkor a gazdasági és az általános-emberi viszonyok kibékülnek a politikai konzervativizmussal, amely saját lényegének megfelelően, nyugodtan fejlődhet.

• A gazdasági viszonyok saját fejlődésükhöz megkövetelik azt az opportunizmust, amely e viszonyok rendjét saját lényegük szerint teremti meg. Konfliktusokhoz kell, hogy vezessen, ha a gazdasági intézkedések politikai és általános-emberi követelményekkel nem kizárólag olyan összefüggésben állnak, ami az őket megillető saját törvénykezésnél és közigazgatásnál a magától értetődő életösszefüggés révén adódik. Itt nem pusztán államon belüli konfliktusokra gondolunk, hanem elsősorban olyanokra, melyek kifelé politikai nehézségekben és háborús robbanásokban törnek ki.

• Az általános-emberi viszonyok⁹ és a népek szabadságának ezekkel összefüggő kérdései – a jelen és a múlt vonatkozásában – csak az ember individuális szabadságára alapozhatók. Neki sem kezdetünk a tárgyhöz illő szemlélet kialakításához, míg azt hisszük, hogy a népek felszabadításáról beszélni lehet anélkül, hogy ezeket az ember individuális szabadságára építenénk, és amíg nem látjuk be, hogy a valódi individuális szabadsággal szükségszerűen adott a népek szabaddá válása is, mert az ez előbbivel természetes összefüggésben, annak következményeként kell, hogy megjelenjen.

Az embernek hitet kell tudnia tenni egy nép, egy vallási közösség, s az ő általános-emberi törekvéseiből adódó összefüggések mellett anélkül, hogy e hitvallásban akadályozná őt politikai vagy gazdasági körülményei.

Arról van szó, hogy belássuk, hogy az államstruktúra összes formája, mint történelmi forma alkalmas rá, hogy az embereket szabaddá tegye, ha saját érdekei erre ösztönzik, ami a legkiválóbb értelemben éppen a közép-európai államok esetében van így. Ezen államok parlamentáris átalakítása az idők fejlődésének és a népek érzületének okán manapság szükségesnek tekinthető; azokhoz a kérdésekhez, amelyeket a háborús zűrzavar láttán a világ nyilvánossága elé kell tární, csak az államstruktúra fent jellemzett hármas tagolódásának van köze. A parlamentarizmus pusztá felvetése semmit sem változtat azokon a viszonyokon, amelyek a jelenlegi káoszhoz vezettek. Erről a nyugati népek azért beszélnek olyan sokat, mert semmit sem értenek a közép-európai viszonyokból, és abban a hitben ringatják magukat, hogy amit saját érdekükben helyesnek tartanak, az az egész világ számára sab-

lonként kell, hogy szolgáljon. Közép-Európára, még ha parlamentarizmusnak kell is uralkodnia, egy olyan rend vonatkozik, amelyben a politikai, gazdasági és általános-emberi viszonyok a törvénykezésben és a közigazgatásban egymástól függetlenül bontakoznak ki, és így kölcsönösen támogatják egymást ahelyett, hogy hogy kifelé gyakorolt hatásaikba belebonyolódnának, és konfliktusokra okot adó problémákhoz vezetnének. Közép-Európa akkor szabadítja meg magát és a világot az ilyen konfliktusokra okot adó problémáktól, ha államstruktúrájából kizárja a három emberi életforma említett kölcsönös zavarait. Az antant és Wilson semmilyen célja sem mutathatja fel azt az erőt, amelyet Közép-Európa fog felmutatni akkor, amikor megmutatja a világnak, amire egyedül csak ő képes, és amit senki más nem valósíthat meg. Az ember – és ezzel a népek – felszabadítása úgy jelenik majd meg a világ előtt, mint a közép-európai államok és népek ösztöneinek szükséges része, ha – ahogy itt utaltunk rá – a tényeket hitelesítő impulzusként kerül bele a jelen történe-seibe.

Amit itt kifejtettünk, nem jelenthet utópisztikus programot, és nem teremthet a világból történelmi jogokat és jogi szövevényeket. Annak, aki szemléli, valami olyasmit jelenít meg, ami az összes történelmi jogosultság teljes tiszteletben tartásával, a tényleges viszonyok elismerése mellett a jelenlegi államstruktúrákból bármilyen kétféle kifelé jöhet. Ezért magától értetődően tartózkodnunk kell attól, hogy bármiféle részletekbe bocsátkozzunk. Az ilyen részletek a valóban gyakorlatnak gondolt impulzusok esetén csak a megvalósítás során jönnek elő. Csak az utópista gondolkodik részletekben, s ezért nem is valósíthatók meg az absztrakt gondolkodásból eredő elképzelései. Amit itt mondunk, az csak általános irányvonalakban léphet fel. Ezek az irányvonalak viszont éppen hogy nem kigondoltak, hanem a közép-európai életviszonyok megfigyeléséből erednek. Ez szavatolja, hogy pontosan akkor igazolódna be, amikor a gyakorlat valóban irányvonalként hasznosítja őket. Amiről itt beszélünk, az létszükségletként bizonyos mértékben már jelen van. Csak arról van szó, hogy ezt a létszükségletet szolgáljuk. És azért sem szükséges most a részletekről beszélni, mert az a közép-európai államok belső ügye. E pillanatban csak arra van szükség, hogy a dologból a külvilág számára annyit érvényesítsünk, amennyi kifelé szóló jelentése van. Arról van szó, hogy magából a közép-európai életből megmutassuk azokat az impulzusokat, amelyeket az élet valóban tartalmaz, és ezeket úgy mutassuk meg, hogy a nyugati ellenfelek lássák, hogy a háború folytatása során ezekkel az elpusztíthatatlan impulzusokkal fogják szembetalálni magukat. Ezáltal az antant vezetőit valami olyasmivel szembesítjük, amivel eddig még nem kerültek szembe, és amit semmilyen háborús programmal sem győzhetnek le. Ilyen, a nyilvánosság előtt elhangzott beszédnek, amely a tények csíráját magában hordozza, következményei kell, hogy legyenek. Szükségtelen e pillanatban az Oroszországgal történő kiegyezés mikéntjét az itt elmondottakhoz hozzáfűzni, mert ez a kiegyezés a dolog folyamatában magától kell, hogy adódjék. És a belátás, hogy ennek az eredménynek be kell következnie, az orosz vezetőknél olyan impulzusokat fog életre hívni, amelyeknek csak kedvező eredményei lehetnek. Minden esetben figyelembe kell venni, hogy mi az, ami az elmondottakból nem az állam belső ügyét jelenti,

hanem mit jelent, mint kifelé irányuló manifesztáció a jelenlegi világkonfliktuson belül, ennek befejezése szempontjából, azaz Wilson és az antant vezetők manifesztációival szemben folytatott politikai harcban. A belsőt ebben az esetben hasonló értelemben szemléljük, mint ahogy egy ember gondolkodásának a cselekedetben megnyilvánuló következményei a többi ember számára realitást jelentenek, ennek ellenére a mód, ahogy gondolkodik, csak szervezetének belső ügye. De csak arra van szüksége, hogy másokkal gondolkodásának hatásáról vitázzon, és nem bensőjének állapotáról.

A közép-európai törekvés céljaiként elismerni és elfogadni a politikának, gazdaságnak és az általános-emberinek törvényhozásra, közigazgatásra és szociális struktúrára történő szétválasztását – ez megbénítja a nyugati hatalmak erőit. Ez arra kényszeríti őket, hogy az európai középhatalmakkal és a velük ilyen feltételek mellett együttműködő keleti hatalmakkal való viszonyukban a maguk államalakulataként a saját népeik ösztöneinek megfelelő struktúrát alakítsák ki, és a közép- és kelet-európai népeket hagyják, hogy közösségüket az emberek valódi felszabadításának érdekében az őket természetesen megillető térségben megélhessék anélkül, hogy ezt megzavarnák, ami a mostani háború oka volt, míg jelenleg a nyugati hatalmak azt hiszik, hogy saját akaratukat tekinthetik az egyedül mérvadónak a világkonfliktusban.

Minden azon múlik, hogy belássuk, mennyire másképp alakulnak a kapcsolatok államok, népek és egyes emberek között, ha ezek az élet három tényezőjének szétválasztásából fakadó, kifelé irányuló hatáson alapulnak, mint ha a tényezők összekeveréséből következő konfliktusok szövik át őket.

A jövőben ugyanis ennek a háborúnak az előtörténetét úgy fogják megírni, hogy okként rámutatnak a népek egymás közötti kapcsolataiban e három tényező szerencsétlen, egymást kölcsönösen zavaró mivoltára.

Szétválasztásuknál az egyik tényező ereje kifelé, harmonizálóan hat a többire; különösen a gazdasági érdekekből fakadó erők egyenlítene ki politikai talajon keletkező konfliktusokat¹⁰, és az általános-emberi érdekek tudják majd kibontakoztatni népeket összekötő erejüket, mialatt éppen ezt az erőt hatástalanítja teljesen, ha politikai és gazdasági konfliktusokkal megterhelten kell kifelé fellépnie. A legutóbbi időben a legnagyobb csalódást ezzel az utolsó ponttal kapcsolatban élte át az ember. Nem látták, hogy az általános-emberi viszonyok valódi erejüket csak akkor képesek kifelé kibontakoztatni, ha belső felépítésük alapja a szabad korporáció. Akkor a gazdasági érdekekkel összefüggésben úgy hatnak, hogy e hatások folytán természetesen, elevenen megszületik az, aminek jövőendő létét kétségessé akarják tenni utópisztikus, államok fölötti szervezetek létrehozásával: utópisztikus döntőbíráóságokkal, egy wilsoni *Népszövetséggel*, stb., amelyek semmi másra nem vezethetnek, mint Közép-Európának a többi állam általi folyamatos leszavazására. Az ilyen dolgoknak az a hibájuk, mint mindennek, amit óhajok absztrakcióiból kényszerítenek a tényekre, míg az itt elmondottakkal egy olyan fejlődésnek nyitunk szabad utat, ami a tényekből eredően maga is megvalósulásra törekszik, és ezért meg is valósulhat.

(Kádas Katalin fordítása)

KVADRUN ÉPÍTÉS KFT

ELŐSZÓ A KVADRUN MUNKÁIHOZ

A Makona kezdő, fiatal építészeit még a Rumbach Sebestyén utcában önelszámoló csoportokra bontottam, mert a szakmához a gazdálkodás, az önálló pénzügyi tervezés is hozzá tartozik. Az önelszámoló csoportok a Zay utcába történt átköltözés idején önálló kft-eket alapítottak. Így jött létre a Kvadrum, a Triskell, a Pond és a többiek. Megalakulásukkal egyidőben létrehozták a Makona Egyesülést, amely szellemi egységüket lett hivatva megjeleníteni.

A Kvadrum vezetője Ekler Dezső lett. Az iroda személyi összetétele a legváltozatosabb képet mutatta. A kós károlyi manierizmustól a konceptuális felfogásig; az egyetemre járó, de praktizáló, kezdő családapától a notórius magánzóig terjedt a spektrum. Ez a sokszínűség a mai napig jellemzi a Kvadrumot, noha azóta Ekler kivált a csapatból és önálló irodát alapított, s a vezetést Zsigmond László vette át, aki örökségét sikeresen tartja össze, sőt azt mondhatom, hogy fokozatosan új fazont ad ennek az eleven, befogadóképes társaságnak.

Nem szívesen mondok kritikát a csoport egyes tagjairól. Azt hiszem, ez nem az én dolgom. Ez a Makona Egyesülés feladata, és ez a feladat is inkább csak konkrét, minden egyes tervet értékelő kritika lehet. Ez a zsüri azonban még mindig nem működik. Nyilván azért nem, mert jobb és kényelmesebb kritika nélkül dolgozni.

A Kvadrum Veresegyházon, Aszódon főépítési feladatokat lát el példamutató színvonalon.

A Makona Egyesülés tagszervezeteinek az a feladatuk, hogy a magyarországi szerves építészetben új gondolatot, új utat, egy lehetséges változatot dolgozzanak ki. Egy új változat kidolgozása önmagában is nagyralátó, maximalista program. A jövő megmutatja majd, mit, és mennyit sikerül ebből megvalósítani.

Makovecz Imre

Vázlat a veresegyházi gyógyászathoz

BESZÉLGETÉS AZ ÉPÍTÉSZIRODA MUNKATÁRSAIVAL

Gerle János: Valamikor, négy évvel ezelőtt a korábbi Makonából létrejöttek az új irodák; azóta kialakultak az egyes cégek, saját életstílussal, saját építészeti formálással. Ti hogyan látjátok ezeket a különbségeket? Mi határozza meg az egyes cégek stílusát? Az alapítók személye, vagy vannak olyan, a munkához kötődő történetek, amelyek befolyásolták ezt a folyamatot?

Zsigmond László: Mikor a Makonában elkezdünk csoportokat alakítani, akkor Dezső volt a tulajdonképpeni mester, akinek személye eldöntötte, hogy ki kapcsolódik be az alakuló Kvadrumba. Namost az viszont már hamar meglátzott, hogy mi nem egészen abban a nyomban haladunk, amit ő tapos; nem hiszem, hogy ez tudatos volt, de bekövetkezett a váltás, hogy Dezső ment a maga útján, a Kvadrumtól függetlenül. A Kvadrumba meg ez előtt és azóta is az a jellemző, hogy egyáltalán nem homogén; sokkal kevésbé az, mint például az Axis vagy a Triskell. Ez valószínűleg összefügg a korrallal is; a társaság alapvetően fiatalokból áll, akik elsősorban a saját útjukat járják.

Gerle János: Előfordul-e, hogy közösen dolgoztok nagyobb munkákon? Például Veresegyházra most éppen egyszerre többen is terveznek a Kvadrumból; jelent-e ez igazi együttműködést?

Zsigmond László: Ritkán fordul elő, hogy egy munkát többen csinálunk, inkább a feldolgozásban segítünk egymásnak. Előfordul mégis, mint Vácraátot esetében, vagy Batával ketten csináltuk a Szent Katalin Otthont, és közösen csináltuk a Quaestornak a veresegyházi gyógyászati intézetét, de ez sem úgy történt, hogy azt mondhatnám: ezt a házat ketten vagy hárman terveztük.

Gerle János: Hogyan történik a munkák elosztása? Mindenki maga gondoskodik a megbízásairól, vagy jönnek a Kvadrumhoz, mint céghez a megbízók?

Zsigmond László: Ez egy párhuzamosra állított társaság; elsősorban magának szerzi mindenki a munkát, néha meg együtt dolgoznak, ahogy legutóbb Tamás meg Bata csinálták Renátával együtt. Azért ezek a közös munkák nehezen mennek, de az az érzésem, hogy ez másutt ugyanígy van.

Gerle János: Mennyire kíséritek figyelemmel a többiek munkáit? Van valamilyen formája, rendszere annak, hogy egymás véleményét megismerjék?

Zsigmond László: Én szeretek mindenbe belepofázni, de ezt a többiek nem nagyon utánozzák. Mindig előkerül valami a munkákkal kapcsolatban, de hogy hogyan és mikor, arra nincsenek formáink.

Ekler Dezső: A beszélgetés elejére kapcsolódnék vissza. Földolgozatlan és kényes; van, aki számára fontos, van aki számára kevésbé fontos, hogy hogyan szaporodott osztódva a Makona. Hogyan keletkeztek utódcégek, s melyiknek milyen a karaktere. Ez egy nagyon érdekes dolog.

Elsősorban a vezéregyenységek szerepével függ össze. A volt makonások, és tágabb értelemben az organikus építészet egész sorsát nagy mértékben ez az osztódva szaporodás és annak mikéntje határozza meg. Számomra a Kvadrummal megélt egy esztendő ilyen szempontból jelentőségteljes volt. Főleg, mert ezzel párhuzamosan indult a Kupola, az Axis, a Triskell és a többi cég is. Akkor és most is az volt a legdöntőbb kérdés, hogy az adott csapatban a vezető mennyire gondosan, milyen körülmények között látta el, tudta munkával ellátni a nála fiatalabbakat. Ez volt, és ma is ez a döntő kérdés azon a stratégián belül, amit az „öregtől”, Makovecztől tanultunk. A cégek karaktere és az öregedőfélben lévő építészek sorsa is nagy mértékben összefügg a vezetők ezirányú képességeivel. Nyilván vannak közöttük olyanok, akik nem nagyon tudnak fiatalabbakkal úgymond *atyáskodva* bánni, mert nem ilyen az alkatuk, vagy ösztönösen nem ebbe az irányba mennek. Van olyan cég, amelyik erős individuumokból, egymást elítélve válogatva állt össze. Vannak olyan társaságok, amelyek egy-két individualista pasira alapozódnak; egy emberre. A Kvadrum indulásakor én azt a stratégiát követtem – és máig azt követem, – amit Makovecz Imrétől tanultam. Nagyon érzékeny szerkezet ez, és nem is könnyű csinálni. Befolyásolja az ember sorsát és meghatározza a vele dolgozó fiatalok életét is. Kényes játék a szerkesztő, mint olcsó munkaerő kihasználása, és az önálló munkákon önálló építésszé nevelés között. Okos és körültekintő dramaturgiát követel ez a játék. Egyszerre kell betörni a lovat, alkalmassá tenni munkára, tanítani, hogy hatékony munkaerő legyen és ezzel párhuzamosan a megfelelő pillanatokban meg kell próbálni önálló munkához juttatni, önálló felelősségvállalásra kényszeríteni. És ebben nagyokat lehet hibázni: túl korán egy fiatal nem tud elég komplex módon, felelősséggel nekiindulni egy munkának, de már bizonyos felkészültség mellett nélkülözhetetlen, hogy belefoghasson egy ilyen munkába – és így tovább. Mindeközben jól szervezett hadseregeként a nagyobb közös munkákat is ugyanezzel a készlettel, ugyanezzel a készséggel kell tudnia ellátni az irodának. Én máig így csinálom; mellém szegődő fiatal és még fiatalabb emberekkel végzem a dolgom.

Gerle János: Itt vannak ezek a fiatalok, akik elvégezték, vagy végzik a Vándoriskolát, tehát azt a hiányt, amelyet említesz, ha más szellemben is, de pótolja a Vándoriskola.

Ekler Dezső: Így van, a két dolog egymás mellett igaz.

Gerle János: Van-e valami köze annak, amit elmondta, az egyes cégek stílusához? Az derül ki a szavaidból, hogy az egyes mesterek személyes stílusáról van szó. Mindenesetre a Kvadrumban az említett párhuzamos tevékenységből adódó sokarcúság mellett is érzékelek valamilyen közös jelleget, ami konkrétan mást és mást jelent az egyes építészeti esetekben, összefoglalóan mégis megnevezhető. Hagyománytiszteltnek mondanám; a Kós Károly Egyesülés vagy a Makona köreiben felmerült különféle hagyományokról van szó, például a Kós Károly-féle hagyományról vagy Makovecz szerkezeteinek és formáinak világáról, de a Kvadrumban ezek elevenebben élnek, mint más cégeknél, ahol több a kitörési kísérlet ebből a körből. Jól látom?

Ekler Dezső: Nehéz kérdés. Külső belsőként persze nem fogok építésztkritikát mondani a Kvadrumról. A kérdés elejére viszont szívesen válaszolnék. A hierarchikusabb kont-

ra társutasabb, vagy alá-fölérendelő kontra mellérendelő cégstratégiához véleményem szerint másfajta szellemi esélyek tartoznak. Ahol egy öregebb meghatározó tud lenni, s hogy úgy mondjam, *feszesebb* a hierarchia, ott nagyobb esély van a szellemi erjedésre. Ne vegyék életemnek, de ott húzósabbak a szellemi mozgások azáltal, hogy a fiatalabbak az öregebbhez vonzódnak, mint mesterhez, az öregebb pedig jobban tréningben marad, mert a fiataloknak meg kell mutatnia, mit tud. A társutas cégeknél elméletileg nem olyan inspiratív a közeg, mert vagy beleszól egyik a másikéba, vagy tapintatlannak tartja beleszólni, ezért inkább kopálgtatások és az egymástól elkülönülés felé mennek stílusban a dolgok, de az egészenk nincs spirituálisan feszített jellege – hozzáteszem: *elméletileg*. Hogy ez gyakorlatilag miként történik, az már ezer dolog függvénye: tehetség, sors, a feladatoké, éberség és így tovább. Hogy aztán adott esetben a társutas Kvadrum cégben ki milyen stílust produkál, azt ítélje meg a művésztörténet. De ha szabad még egy picit továbbmenni, valóban nagyon érdekes volna elemezni, hogy bizonyos építészeti problémáknak, motívumoknak ki-ki miféle olvasatait dolgozta ki. A dolognak kissé belterjes jellege van a Makona környékén. Vannak bizonyos építészeti témák, amelyek történetét végig lehetne követni; mondjuk a saroktető-ablak vagy saroktorony-ablak *áthallásait*. Jó néhányat lehetne még mondani. Egy-egy ilyen építészeti motívum az elmúlt 6-8 évben elindult valahonnan Makovecztől, kapott egy gellert Nagy Ervintől, Dévényi a feje tetejére állította, Lőrincz Feri megörötyintette, a Triskell folytatta, Bata meg megrajzolta szecesszióban. Ha valakinek volna vér a pucájában, végignyomozhatná ezeket, még datálhatná is. Rettenetesen fontos volna. A térbeli ferde támaszokról nem is beszélve. S hogy ebből aztán miként jönnek össze jellegzetes, egyéni arculatok; ez volna aztán igazán érdekes csemege.

Gerle János: Olyan helyen, ahol működik az a rend, amit korábban elmondta, komolyan felvetődik a nevelés kérdésének egy további szempontja is. Nemcsak arról van szó, hogy a fiatalokat meg kell tanítani a szakmára, de tovább kell adni egy szemléletet is. Az Imre után következő mester generáció felelőssége, hogy az organikus építészetben belül fejlődést biztosítson a fiatalabbaknak, s hogy a saját útjukon a hagyomány megbontása és a hagyomány túlzása vitele nélkül tudjanak előbbrehaladni. A mestereknek tudniuk kell megtalálni a hagyománytiszteltet és az egyéni kibontakozás egyensúlyát.

Ekler Dezső: Ez összefügg a dramaturgiával, János. A társutasok ilyen szempontból túl gyorsan öregszenek. Arról van szó például, hogy ha egy fiatal emberrel dolgozol, aki úgymond a tanítványod, és azt mondd neki, hogy no, ezt a házat ketten tervezzük, aminek ha eljön az ideje, akkor a jatek arról szól, hogy neki egy hete van rá, neked meg három órád. Mert te elfoglalt főnök-menedzser vagy, ő meg rá van állítva a munkára. Társutas cégben nem áll elő ez a helyzet. A főnöknek ugyanis meg kell mutatnia, hogy jobbat tud kitalálni. A helyzet roppant inspiráló öregnek és fiatalnak is, és ezt az egymás mellett, egyforma rangban dolgozók nem tudják megcsinálni.

Zsigmond László: Az is benne van, hogy ki-ki inkább törekszik a többiekétől való különbözőzésre, és akkor egyre jobban a saját irányába halad, de ezt egyre nehezebb össze-

mérni a többiekével, és megtudni, hogy jó-e az irány.

Ekler Dezső: János a hagyományról beszélt, és a hagyomány csak abban az esetben számít, ha élő. Ha egy fiatal ember úgy sajátít el valamit, hogy azt nem maga teremti meg a saját maga számára, ha nem maga küzd meg érte, akkor az nincs is.

Gerle János: Azért beszéltem nagy felelősségről, mert kockára van téve egy nagyon fontos hagyomány, ami miatt érdemes sok személyes kockázatot is vállalni, hogy élő maradjon.

Ekler Dezső: Igen, és kompromittálni is lehet ezt a hagyományt, például szellemi tisztátalanság által, szép csöndben is. Még úgy néz ki, mintha ezt csinálná, de valójában már a másik oldalról csinálja. Aztán lehet színvonalatlanul is csinálni, az is egyfajta árulás. Mindez sorsfüggő; ki marad hozzá hű, ki marad tisztességes, eleven.

Gerle János: Úgy látom, hogy kialakult egy nagyon bonyolult helyzet – most nemcsak a Kvadrumról van általában szó – hogy a szerves építészet eszméje egyre jobban elterjedt, egyre jelentősebb a hatása Magyarországon; a Kós Károly Egyesülés ennek csak egy részét fogja össze. Imre kialakított maga köré több nemzedékben is olyan gyűrköt, amelyeknek feladatuk a saját hierarchia kiépítése. Ez a folyamat ebben a formában nem ismétlődik, Imre dolgozik, munkái új impulzusokat jelentenek, de nem indít újabb mesteriskolákat, bár vándoriskolai, szabadiskolai kurzusai ettől nem állnak távol. Ma a szerves építészetet nem az eredeti forrás és az ellenséges környezet viszonya jellemzi, hanem az eredeti forrás és az ellenséges környezet mellett egy mindkettővel bonyolult viszonyban álló, esetenként a felvállalt hagyományt is kétesen képviselő, olykor meglepően új utakra találó társaság létezése.

Ekler Dezső: Szerintem ez nem ilyen bonyolult. Úgy történik ez, ahogy egy-egy stílus keletkezésénél szokott. Gondoljunk például a barokkra. Volt egy-egy nagyszabású alkotó, és utána sok-sok kismester, akik jobbnál jobb házakat csináltak. Gondold meg, hány építész és hány generáció kellett, míg Rómából a barokk ideért a főlvegekre. És pompás barokk templomokat találsz a magyar falvakban. Ez egy normális helyzet, ahogy például Rossiék megcsinálták az olasz nemzeti stílust a maguk racionalizmusával, úgy Makovecz megcsinálta a nagyszabású huszadik századi magyar stílust, és ez úgy szaporodik, ahogy kell. Az egészben az a legszebb, hogy még mindig az „öreg” a legfiatalabb, messze a legfrissebb és a legeredetibb, és elkeni bármelyik taknyosnak a száját. Még egy-két stílusra valót összehoz a mostani óvodásoknak.

Gerle János: Térjünk vissza a Kvadrumhoz! Mi az oka, hogy nálatok két vándoriskolás is dolgozik? Más, régi Makonás cégeknél is dolgoztak, de náluk nem telepedtek meg vándorok.

Zsigmond László: Ez jellemző dolog, másutt nincsenek új emberek.

Balassa Endre: Én úgy éreztem, mint kezdő építész, hogy jobb, ha nincs olyan főnök, aki erősen befolyásol. Az irodákban, ahol dolgoztam, főleg egy-egy nagyobb munka részletein dolgoztam, és nehéz volt a munka egészét átlátni. Itt, a Kvadrumban megvan a lehetőségem, hogy egy munkát saját magam, elejétől végéig megcsináljak. Tehát az úgy-

intézésről, tárgyalástól kezdve mindent. Ahol korábban voltam, megkaptam egy feladatrészt, azt meg kellett csinálni, és ez nem annyira vonzott. Valószínűleg azért is volt így, mert kezdő vagyok.

Gerle János: Nem jelenti ez ugyanakkor azt, hogy nincs kihez fordulni, magadra vagy hagyva a problémáddal?

Balassa Endre: Ha van probléma, akkor azért természetesen mindig van, aki segít. De úgy éreztem, hogy a mélyvízbe vagyok bedobva, és ez többet hoz ki belőlem, mint ha valaki mindig megmondaná, hogy ezt így szoktuk csinálni, ez a bejáratott módja.

Gerle János: Konkrét információkat kérsz segítségként – mondjuk anyagokról, ákról, vagy koncepcionális kérdésekről is szó van, amiket közösen megbeszélhettek?

Balassa Endre: Minden téren tudok tanácsot kérni, ha úgy érzem, hogy nem tudok valamit. Az egyik elmondja, hogy mi a véleménye, a másik is; szóval mindenki szól azért a tervezőnek valamit.

Engelmann Tamás: Én is úgy látom, mint az Endre; az egyéni kibontakozásnak itt nagyobb tere van, mint más irodákban. Ezt érzi a vándor, ugyanakkor nincs egyedül; ha szükség van segítségre, itt vannak a többiek.

Gerle János: Honnan vannak munkái egy volt vándornak, aki különöz városokban töltött fél éveket, tehát nem alakulnak ki tartós kapcsolatai?

Balassa Endre: Kezdetben valószínűleg nincs annyi munkája, hogy teljesen ellássa magát. Amikor augusztusban idejöttem, egész ősszel meg télen volt elég önálló munkám, de azért tudtam itteni munkákat is csinálni. Ezt a többiek elfogadták, hogy én hoztam magammal saját munkákat, és amennyi szabad időm volt, annyit besegítettem másoknak.

Zsigmond László: Mi Dezsővel együtt kezdtük csinálni Veresegyház, és amikor Tamásnak épp nem volt munkája, beszállt Piliscsabába, Veresegyházba. Mikor Aszód kicsit szünetelt, Jani is Veresegyházon dolgozott; szóval folyamatosan megnézzük, hogy ki mit csinál, van-e munkája. A Quaeator megrendelése marha nagy munka volt, rövid idő alatt meg kellett csinálni; nyilván az egész csapatnak be kellett szállnia. De hogy éppen hogy alakul a munka, az nem rajtunk múlik: szegény Müller Csaba a vándoridejében folyton konszignációt rajzolt, és mellette adtam neki maszek munkákat, mert úgy jött ki a lépés.

Gerle János: Mit jelent a gyakorlatban az új belső rend?

Zsigmond László: Csoportokat csinálunk, mert tizenkétfelé nem lehet figyelni. Ha hárman vannak együtt egy csoportban, akkor ők tudnak egymásra figyelni, hogy van-e a másiknak munkája, van-e pénze. Számomra már elviselhetetlen lett, hogy az összes ügy kidolgozásával foglalkozzam, és ez most egy próba. Kipróbáljuk, hogy mennyire vagyunk így, cégszerűen működőképesek, mert működőképesnek kell maradnunk. A kintlévőségeinket be kell hajtunk. Ez részletkérdés az építészeti eszmékhez képest, de ahhoz, hogy megéljünk, szükséges megoldani.

Emellett csinálunk közös munkákat is; Veresegyház, Rácalmás – a rendezési tervtől a buszmegállóig többféle feladat van, és mindenki választhat magának olyan problémát, amivel szívesen foglalkozik. Itt szerencsére nem sürges a határidő; akit valami érdekel, abba beleássa magát, vázlatokat csinál, az összegyűlt anyagot összerakjuk és megállapodunk

abban, hogyan folytatjuk tovább.

Gerle János: Aszódon is hasonló a helyzet? Hogyan folyik ott a munka?

Jánosi János: Amit Dezső mondott a Makona osztódásáról, a kismesterekről, a fiatalok elindításáról, az teljesen igaz az aszódi történetre. Tehát Dezső szerezte ott a munkát, és én mellette inasként folyamatosan jelen voltam. Ő aztán elfoglaltsága miatt egyre jobban elmaradt, ez biztos tudatos volt részéről, hogy engem egyre inkább a maga helyére állítson. Amikor Dezső kivált tőlünk, már volt annyi alapja az aszódi tevékenységnek, hogy tudtam folytatni. Ezt aztán főépítésként csináltam három évig. Ez heti egy egész napos ottlétet jelentett, és más makonások főépítési gyakorlatát követve az engedélyezési eljárásokba történő beleszólástól a városfejlesztési koncepció kidolgozásáig, beruházások előkészítéséig terjedt. Feltételül szabtam, hogy tervezhessek is a területre. Abban az időben nagyon jó műszaki csoportvezető dolgozott a hivatalban, Bártfai Laci, aki nagyon sokat segített. A heti egy nap kevés, ha nincs helyben valaki, akire támaszkodhatsz. Ez az állása tavalyi év elején megszűnt; a fő ok Bártfai Laci távozása volt. A régi műszaki előadóval ugyanezt nem lehetett folytatni. Más a beállítottsága, mások a szempontjai, a szakmai felfogása, mint ami a közös munka eredményességéhez szükséges. Természetesen munkák azért maradtak, amelyeket a mai napig csinálunk.

Gerle János: Úgy emlékszem, Dezső a főutca revitalizációjával kezdte, hogy hogyan lehetne apró változtatásokkal, javításokkal visszaadni a város régi kultúrájának megfelelő állapotot. Hol tart most ez a folyamat a lezajlott tulajdonosváltások után?

Jánosi János: Ez egy vegyes, örömmel és szomorúsággal kevert történet a számomra. Az üzletportálokkal a mai napig foglalkozunk. Annak idején Varga Csaba és én dolgoztunk fel Dezső vezetésével minden egyes portált, megismertünk a hely hangulatával, és készítettünk egy felújítási vázlattervet a főutca összes homlokzatára, parkolókra, padokra, növénytelepítésre, szemétygyűjtőkre. Ezekből nagyon sok meg is valósult. Amivel hiába próbálkoztunk, az az, hogy rendet teremtsünk a reklámfeliratok kavalkádjában. Amikor a főutca tele van a legkülönbözőbb színvonalatlan cégerekkel, elég kilátástalannak tűnik egy-egy kis szigetet létesíteni, olyan portálokat, amelyekhez mindent megtervezek. Nekem nagyon sok, de az összképen edeskevés.

Gerle János: Mi ösztönzi az üzlettulajdonosokat, hogy hozzád forduljanak, ha felújítják a boltjukat?

Jánosi János: Ami igazán sikeres portálfelújítás volt a főutcán, az a Gameszhoz kötődik. Tolmácsi Miklós, a Gamesz vezetője föl vállalta, hogy az önkormányzati tulajdonú üzletek bérleti díjaiból rendszeresen végzi a homlokzatok felújítását. Ez úgy történik, hogy anyagilag az üzlet vezetője is részt vesz a felújításban. Miklós engem bízott meg ennek a folyamatnak a kézbe tartásával, én pedig egyeztetek a bérlővel, és figyelembe veszem a városképi igényeket is. Így el lehetett érni, hogy a készített terv meg is valósuljon. Volt egy összefoglaló vázlatterv az egész utcára, és a konkrét feladatokról ezt tudtuk továbbvinni.

De ennek az egész munkának olyan a természete, hogy kilencven százalékban utánajárás, rohangálás, rábeszélés, jogi kérdések tisztázása, és közben egy-két rajz – esetleg. Ezt

csak lelkesedésből lehet csinálni, mert a szabályozásnak van olyan módja is, hogy aki azért felelős, az a kiskapuk nyitogatásával a saját zsebére dolgozzék. De az egy egész települést tönkre tud tenni. Azért is vannak bennem vegyes érzések, mert tapasztaltam, hogy hiába vállalom fel valamit, ha azt hallom vissza, hogy azért csinálom, mert osztozok a műszaki osztállyal.

Eredmény, hogy létrejött a Városszépítő Egyesület, nagyon sok aktív tagja van, és azt a munkát folytatja, amit mi a Bártfai Lacival elkezdtünk.

Anthony Gall: Úgy láttam, mikor idekerültem, hogy a Kvadrum építészete és munkatílusa is a nyolcvanas évek végére jellemző, de azóta a külső körülmények nagyon megváltoztak. Most sokkal nehezebb a régi eszméket érvényesíteni, és más a tempó, mások az elfogadott értékek. Most az a feladat, hogy meg kell találni a módját, hogy életképes maradjon a Kvadrum; ez persze a többi társaságra is vonatkozik. A nyolcvanas években Imre bácsi mellett sok fiatal volt, akik függetlenek akartak lenni, de az új kis irodáknak új feltételek között kellett megmaradniuk.

Gerle János: Mennyiben érinti ezt a folyamatot maga az a felfogás, amelyben ezek az irodák alkotnak?

Anthony Gall: Nagyon is. Ausztráliában ilyen építészettel nem lehetne megélni; egy-két gazdag ember foglalkoztat ilyen „nem hétköznapi” építészeket. Ennek az irányzatnak, ahogy Kampis mondta a gerébi találkozón, csak Magyarországon van ilyen széles bázisa. Egy-két ilyen építésznel több nem tudna megélni Ausztráliában; ott az se lenne elképzelhető, hogy valaki ilyen tempóban tervezzen egyedi házakat, mint a Zsiga.

Gerle János: Az utóbbi évek tapasztalata szerint a megváltozott körülmények ellenére is nagyon nagy az igény a családi házak építetói között az organikus felfogás iránt.

Zsigmond László: Azért ezt így nem mondanám. Főépítész vagyok Veresegyházon, és ha épül egy 350 családi házas telep, akkor természetes, hogy abból sok munka adódik. Van, aki csak azért keres meg, mert úgy gondolja, hogy ha a főépítész bízza meg, akkor nem lesz semmilyen fennakadás, de van, aki azért, mert ott volt, a Művelődési Házban amikor 800 ember előtt elmagyaráztuk a beépítési vázlattervet, és megtetszett a munkánk. De máshonnan is, ahol már felépült házam, érkeznek megbízások – persze jóval kevesebb. Azt mondhatom, hogy nekem minden munkámat egy korábbi munka hozta. Nem emlékszem pontosan, mikor is beszélünk erről komolyan, talán valamelyik gálósai találkozón, hogy főépítési munkát kell vállalni, amivel nemcsak kifelé, hanem magunkon is hosszú távon tudunk segíteni. Közülünk Salamin kezdte Szerencsen, előtte persze Imre volt már Bakonyszentkirályon, Pakson, és most már az Egyesülés építészei közül sokan gyakorló főépítészek. Sok próbálkozás volt nálunk is, például Iváncsán és Adonyban Heil Tibi; sikeres és sikertelen próbálkozások is. A lényeg, hogy gyökeret kell eresztetni valahol; ez nagyon fontos. Ez a munka persze rengeteg erőt, energiát követel; Jani már kezdte mondani, hogy nem lehet felmérni, mennyi munkát kell belefektetni, hogy aztán ebből bizalom keletkezzék, együttműködés, és olyan partnerek, akik számítanak rád, és megkeresnek, ha szükségük van rád.

Gerle János: Úgy látom, hogy ezek a kapcsolatok az

egyed irodák fennmaradása szempontjából alapvetőek; a munkák jelentős része a főépítési tevékenység eredménye.

Zsigmond László: De ebben az egészben nem játszik meghatározó szerepet az üzlet. Ezt a tevékenységet nem a pénz mozgatja. Ez azokra az esetekre is jellemző, ahol a kivitelezőkkel volt kapcsolatunk. Olyanokkal, akiknek az volt a fontos, hogy szép házakat csináljanak, és másodlagos volt, hogy mennyit keresnek rajta.

Nathony Gall: Nálunk a lakóházak közel 95 %-át nem építész tervezi, mert vagy tívusterv, vagy késztermék; Magyarországon a településeken az építésznek mintha még megvolna a meghatározó szerepe. Beleszólhat az egész fejlesztésbe meg a részletekbe is. Ez nagyon biztató. Van egy konkrét példa, hogy Veresegyházon megjelent egy vállalkozó azzal, hogy ő néhány hét alatt felépít előregyártott amerikai faházakat. Tehát megjelent egy kihívás, hogy a néhány hónap alatt elkészíthető hagyományos házakkal szemben lehet választani ezt a másikat.

Zsigmond László: Nagyon kemény menet volt. A polgármester úr elhatározta, hogy nekilát a településfejlesztésnek, van 600 hektár földje, ebből sokat építési telekként fog értékesíteni. Mi elmentünk Skóciába, hogy megnézzünk ilyen összeszerelhető házakat. Jött ide is egy olasz-amerikai pasi, aki valami hungarocell-házakat akart eladni, meg mindenféle vállalkozók a legkülönbébb technológiákkal. Közben ment a gyermekliget építése, és kiderült, hogy egyedi tervezésű, hagyományos házakat is lehet három hónap alatt befejezni, és 80.000 forintba kerül négyzetméterre, miközben ezeknek az összerakható faházaknak az ára jóval magasabb. Namost, az előnyünk addig tart, amíg az árkülönbség meg nem szűnik. Abban a pillanatban, amikor a hagyományos építés drágább lesz, eldőlt a verseny. Illúziókba ne ringassuk magunkat! Ha a papundekliházat megkapja valaki ötvenezerért, akkor azt fogja megvenni, kivéve azt a néhány százalékot, aki akkor is egyedi házat terveztet majd, mert megengedheti magának. Az meg elmegy nyilván a neoprocc különféle irányzatai felé, és csak egy egészen vájtftűlű réteg választja majd az organikus építészetet. Ezzel jobb számolni. A hagyományos építésen belül még mindig annyira olcsó a munkaerő, hogy még van egy kis időnk. Most kérdeztem egy kivitelezőt: az építőipari áraknak csak 35 %-a a munkabér. A nyolcvanas évek közepén 50 % volt. Tehát mindegy, hogy milyen babrás egy ház; nem az adja az árkülönbséget, hanem a beépített anyagok.

Engelmann Tamás: Ez a lehetőség is addig áll fenn, amíg nem csatlakozunk Európához; utána meg fog szűnni.

Zsigmond László: Ha már nem a hagyományos megoldás lesz az olcsóbb, hol lesz az az önkormányzat, amelyik egy drágább ajánlatot választ ki, mondjuk, egy iskola építésénél? Van rá példa, hogy már most is a drágább, könnyűszerkezetes megoldást választják; vagy mert azt hiszik, hogy így gyorsabb, vagy valami bunda van a háttérben, de ezek a mi javunkra nem fognak működni.

Jánosi János: Nem is így működik a dolog. Most épül az aszódi gimnázium, és a pénz nagysága miatt eleve kiesnek a mezőnyből a közép-vállalkozók. Olyan feltételek vannak, hogy például a vállalkozónak az egész költséget állnia kell, csak a végén van számlázás, és a beruházó kiköti, hogy akkor se nyolc napon belül fizet, mert ő se tudja, hogy honnan lesz pénze. Ha meg késik a vállalkozó, akkor kötbér fejében a

fele pénzét elveszik. Ilyen munkába csak a nagy, nyugati érdekeltségű cégek tudnak beszállni.

Zsigmond László: Az, akinek van komoly banki háttere, ugyanaz a kör, aki az előregyártott szerkezeteivel nyomul a piacon.

Jánosi János: Szerintem nem az alacsonyabb ár miatt fogják választani őket, egyébként nem is hiszem, hogy olcsóbbak lesznek. Nyugaton se azért választják az iparosított technológiákat, mert annyival olcsóbbak. Nálunk ráadásul sosem lesz olyan munkabér, mint Nyugaton. Hanem olyan feltételeket fognak teremteni, hogy a hagyományos építkezés számításba se jöhet.

A főépítésziséget eddig valahogy hobby-szinten csináltam, mert tetszett, érdekes dolog, hogy végignézem egy utcában az ablakokat, van rá idő, közben elbeszélgetek az emberekkel; a hentes elmondja, hogy itt a nagypapájának volt üzlete, ne tervezzek szögletes ajtót, mert emlékszik, hogy régen íves volt. De most nekünk ez az egy lehetőség marad, a meglévő kapcsolat, hogy eséllyel indulhassunk a versenyben.

Zsigmond László: A másik megoldás, amit a Forma csinál, hogy ők maguk vállalkoznak, és teljes kiviteli ajánlatot tudnak adni. Ezzel is versenyben lehet maradni a mammutcégekkel szemben. Tehát kétféle kapcsolat kell; egyik a megbízóval, hogy téged keressen meg, még akkor is, ha esetleg nem te vagy a legolcsóbb. A másik a kivitelező, aki elvállalja akkor is, amikor megjelenik egy csapat hiéna, akik elmondják, hogy ők megcsinálják a saját módszerükkel gyorsabban, és csak a végén kell fizetni, és tudnak hitelezni. Ha egyedül vagy, akkor nincs sok esélyed.

Skóciában egyébként, ahol tényleg olcsóbb az összeszerelhető faház, úgy van, hogy az építőipari cégnek szoros kapcsolata van egy bankkal, felvásárolnak egy területet, betelepítik házakkal, és ajánlanak egy személyre szabott hitelkonstrukciót a vásárlóknak. Az épületek egyformák, ugyanaz a szerkezet, persze több változatban, és semmilyen presztízs-kérdés nem kötődik ahhoz, hogy ugyanabban a fajta papundekli házban lakik a kistisztviselő és a milliomos, viszont döntő, hogy milyen feltételekkel kap hitelt.

Jánosi János: Pont az a probléma, hogy a bank nem fog neked ugyanilyen feltételekkel kölcsönt adni, ha nem az általa támogatott szerkezeteket veszed meg. Nem olcsóbb az új technológia, de olyan pénzügyi konstrukcióban kaphatod meg, hogy attól végül olcsóbbá válik.

Anthony Gall: Ausztráliában van három-négy olyan nagy cég, akik az országban bárhol azt kínálják, hogy az ő prospektusukból kiválasztott házat hat hét alatt felállítják úgy, hogy be tudsz költözni. Megmondják, hogy mennyi az első részlet, amit be kell fizetned, és mennyit kell még harminc éven át törlesztened. Te tudod, hogy az a fizetésed hány százaléka, és ha belefér, akkor jó. De ehhez hozzá tartozik, hogy Ausztráliában nem volt olyan építészeti hagyomány, mint itt; a városfejlődésnek is más a története. Mások az építészet alapfeltételei. Az szervezés kérdése, hogy ahol igény van komolyabb egyedi tervre, ott is versenyezni lehessen a tívustervekkel. Ha sok a megbízás, akkor a vállalkozó megcsinálhatja sorban az alapokat egy betonozó csapattal, őket követik a kőművesek, aztán az ácsok; folyamatosan haladnak egyik háztól a másikig. Ezt sok vállalkozó összefogásával meg lehetne szervezni.

Jánosi János: Hiába szervezed meg, ha a bankok nem állnak mögötted. A személyes kapcsolat segíthet egy ideig. Ha Aszódon azt mondják, hogy miért a Jánosi tervezi a portát a főutcán, amikor én tudok valakit, aki olcsóbb, még mindig felállhat valaki a képviselőtestületben, hogy miért válasszunk valaki idegent, ha van itt valaki, aki régóta ezzel foglalkozik, és tudjuk, hogy mit kapunk tőle.

Anthony Gall: Azt gondolom, ehhez a kérdéshez tartozik, hogy a Kvadrumban is és másutt is sok tervet készítenek a szomszédos országokba, Bata Dunaszerdahelyre, Heil Tibi Romániába. Nem tudom, hogy azért van-e ez, mert ott még kevésbé indult meg ez a folyamat, vagy ennek más oka van.

Zsigmond László: Ahogyan a főépítési kapcsolatok az Imre kezdeményezése, ugyanúgy ő hozta ezeket a munkákat is. Szabadkáról, Dunaszerdahelyről őt keresték meg. A te eseted más, te a Kós-kutatásaid révén teremtetté kapcsolatok Erdélyben, de ez a két dolog is valahol összetartozik. Minden egyes munka mögött van egy személyes történet, csak az Imre számára ezek a kapcsolatok nem Veresegyház határáig terjednek, hanem addig, ahol magyarok élnek, ahonnan jöttek hozzá tanulni és ahol ismerik.

Anthony Gall: Nem tudom, hogy a konkrét körülmények között van-e valami különbség. Más-e ilyen szempontból az általános helyzet a határokon kívül, mint itt?

Jánosi János: Úgy érzem, hogy igen. Mikor Bata Tiborral elmentem a dunaszerdahelyi házának az átadására, akkor attól függetlenül, hogy ez a munka Imre révén keletkezett, láttam, hogy Batára milyen nagy hatással van, hogy ott a személyes kapcsolatok mennyivel erősebben átélethetők, nyíltabban kifejezésre jutnak. Olyan hangulat volt, amelyet régen éltem át, amikor még hátizsákkal jártam Erdélybe, és amikor este megérkeztem egy faluba, nem azt kérdezték, hogy *mit keresel itt*, hanem hogy *van-e már szállásod?* Az biztos, hogy vonzza az embert, hogy olyan embereket, kapcsolatokat talál, amelyeneket itthon már nem, vagy nem olyan erősen.

Zsigmond László: Nem minden történet ilyen idillikus, mert sokszor elérhetetlen vágyakkal, illúziókkal keverednek, és mindenféle zűrzavar lesz a vége.

Anthony Gall: Arra gondolok, hogy van lehetőség ott még akkor is munkát kapni, amikor itt már csökken a verseny miatt a megbízatások száma.

Zsigmond László: Nem erről van szó. Imre ezt úgy találta ki, és úgy is végzi, mint egy szolgálatot. Úgy gondolja, hogy nekünk kötelességünk foglalkozni azzal, hogy például Kassán mi történik. És ebből az odafigyelésből azonnal kapcsolatok lettek, jöttek ide építésszek, voltak találkozók, konferencia Kolozsváron, mert az Egyesülés nem csak a határokon belül létezik. De ez nem azt szolgálja, hogy ha az Európai Unió kizsorít bennünket Magyarországról, akkor Szerbiában és Erdélyben még tudunk dolgozni. Ez a szolgálat pontosan ugyanúgy vonatkozik Veresegyházra és Csengerre, mint Szatmárra és Dunaszerdahelyre.

BESZÉLGETÉS PÁSZTOR BÉLA VERESEGYHÁZI POLGÁRMESTERREL

Országépítő: Hogyan jött létre a kapcsolat Veresegyház és Zsigmond Lászlóék között?

Pásztor Béla: A következő történet: A hatvanas évek vége felé felvetődött, hogy az idősekről gondoskodnunk kell valamilyen formában, s később előtérbe került a szociális otthon kérdése. A nyolcvanas évek végére jutottunk el végre egy önálló szociális otthon létesítésének tervéhez. Ebben az időben egyszer a Lakótervben jártam – ez 1988 körül lehetett – éppen a szociális otthon tervezéséről tárgyaltam, és elmenet a Rumbach Sebestyén utcában megláttam a Makona cégtáblát. Makovecz neve már ismert volt előttem, és bekopogtam, bementem. Találkoztam a fiatalemberekkel, mondtam, hogy mit szeretnék, volna-e lehetőség rá. Kijöttek ide, megmutattam ezt a kopasz, kietlen, lomtárként használt udvart, és mondtam, hogy valami elképzelést hozzanak erről. Eltelt néhány hónap, kapok egy telefont, hogy megvan az elképzelés. Eljöttek, megnéztem, és nagyon megszerettem ezt a rajzot, és elkezdtünk álmodni, hogy ez hogy lesz, mint lesz, de pénzünk nem volt rá.

A kilencvenes évek elején lehetőség nyílt rá, hogy állami támogatással szociális otthonok épüljenek; akkor már majdnem két éve feküdt nálam a rajz. Megkértem Lacit, hogy akkor most sürgősen csinálja meg a tervet, mert be kell adni céltámogatásra. Laciék gyorsan megvoltak, és nyertünk a pályázaton. 1992 júniusában adták át az első ütemet, az megoldotta a Veresegyházon otthonra szorulóknak gondját. 93-ban hozzáfogtunk a folytatáshoz, 94-ben átadtuk a második traktust, egy év múlva a harmadikat. Ez volt az ős-találkozás.

Természetes, hogy amikor mi a szociális otthon kapcsán találkoztunk, akkor több dologról is szó esett. Én elmentem az országba megnézni az épületeket, amiket Laciék terveztek, és az egész stílusuk megtetszett nekem. Azt gondoltam, hogy Veresegyházon ebben a stílusban kellene építeni, és akkor jött a második nagy dolog. Az Áfor már régóta át akarta építeni a Fő téren lévő kutat. Mi azt akartuk, hogy telepítsék ki a kutat a faluból, és ebben meg is állapodtunk. 93-ban új vezérigazgató jött az Áforhoz, aki azt ajánlotta, hogy a Fő térhez illő kutat épít, de erről a helyről nem megy el. Hoztak is néhány tervet, de ezek mind sivár, ipari épületek voltak. Hosszas tárgyalások után sem jutottunk dűlőre. Építész barátaimtól is kértem véleményt, amikor eszembe jutott, hogy Zalában láttam egyszer egy modern fürdőt, amelynek a régi vasútállomás volt a pénztára. Eszembe jutottak a régi remízek, a Nyugati pályaudvar, és kezdtem megnyugodni. Lacit megkerestem telefonon, és mondtam, hogy *Laci, meg kellene tervezni ezt a benzinkutat*. Azt mondta: *komolyan gondolja, polgármester úr? Komolyan. Mire gondol?* – kérdezte. Elmondtam, két hét múlva Laci megjelent a látványtervvel. Végtelenül megörültem, csodálatos volt. Kész, mondom, marad a benzinkút a központban. A község díszje. Szerintem a világ legszebb benzinkútja. 93-ban adtuk át.

1994-ben a megye nagy gondba került. Az állami gondozott gyerekek kikerültek Vácról és Vácdukárról, új helyet kellett találni nekik. Több eredménytelen próbálkozás után március 11-én felálltam a megyei közgyűlésen, hogy 400 milliót kérek ide a táskába, senki nem szólhat bele a

munkába, és mindenkit tisztelettel meghívok augusztus 19-én délelőtt 10 órára Veresegyházra, az ünnepélyes átadásra. Hát, örült felháborodástól kezdve sokminden történt, végül a közgyűlés elnapolta a döntést. Április 6-án, az új közgyűlésen eldőlt a dolog, de közben sokan támadtak, mert mi az, hogy 400 millió ellenőrzés nélkül, mi el vagyunk adósodva, nincsenek biztosítékok – mert én azt mondtam, hogy a pénzt egyszerre le kell tenni, úgy áll az ajánlat. A többség mégis bízott bennünk. Április 8-án felhívtam Lacit: *eldördült a pisztoly, indul a tervezés*, de úgy, hogy április 15-re versenytárgyalásra alkalmas anyag kell, eredményhirdetés április 28-án, az építési engedély meg kell, hogy legyen május elsején, mert akkor indul az építkezés. Közben gáncsoskodók, televízió, sajtó, a szakma, a helybeli pártok egyike, mind nekem támadt; népszavazást kell kiírni a gyerekek miatt, hogy ide betörőket hoznak – de a tervek elkészültek, május elsején letettük az alapkövet, és augusztus 19-én felavattuk a világ legszebb gyermekligetét. Messze földről járnak ide, és az ilyen otthonokat jól ismerő külföldiek nyilatkoznak, hogy ilyet még nem láttak. Csodálatos környezet alakult ki körülötte, bármikor büszkén mutogatjuk.

Újabb beruházási igények merültek fel, mert folyton növekszik a falu. Még 1994-ben sor került a Széchenyi téri óvoda megtervezésére és megépítésére, augusztusban kezdtük és november 19-én adtuk át; ez is három hónap alatt készült el, és ennek is csodájára járnak. Laci közben – 1994 júliusában – főépítész lett, minden építészeti dologban ő dönt, bizonyos esetekben egyeztetünk, lát minden építészeti tervet. Most már településrészeket, azok utcaszabályozását is megtervezte. Nekem és a testületnek sok dologban tanácsot ad. Most készül a főút arculatterve 12 kilométeres szakaszon, és a Fő tér beépítési terve is. Ezek a munkák a település lelkületét határozzák meg, és én azt kívánom, hogy legyen itt főépítész, ameddig csak dolgozni bír; remélem, előbb-utóbb veresegyházi lakosként.

Országépítő: A szerencsés együttműködés másik oldala, hogy legyen a főépítésznek megfelelő partnere; olyan polgármester és képviselőtestület, akik valóban a községért dolgoznak. Ön mióta polgármester?

Pásztor Béla: Harmincegy évvel ezelőtt kezdtem. Csodálatos dolog ez, mert az emberek segítőkészsége, település-szeretete, a sok közös küzdelem megszépítette ezeket az éveket. Mindig próbáltunk ízléssel, mértéktaással dolgozni. Mindig vigyáztunk, hogy az épületek emberléptékűek legyenek, hogy ne szaladjon el velünk a ló. A településésztétikai szempontokat korábban is mindig figyelembe vettük, ha nem is ugyanazzal a szakértelemmel, de a saját ízlésünk szerint.

Országépítő: Nem volt jellemző a hatvanas években, hogy a központba telepített középületeknél figyelembe vették volna a település hagyományos arculatát. Inkább rombolták, hogysen igazodni igyekeztek volna hozzá.

Pásztor Béla: A megrendelő az első szó, meg az utolsó is; hát aki fizet, annak kell muzsikálni. Ahol azt mondják, hogy valaki más dirigált, azok lusták voltak, nemtörődömök, megalkuvók. Nekem nem voltak konfliktusaim, vagy meg lehetett őket oldani.

Országépítő: Milyen módon döntik el, hogy a sok ten-nivaló közül mivel foglalkoznak? Látom, hogy nem kizárólag az elengedhetetlen kényszernek engedve építkeznek.

Pásztor Béla: A társadalmi igény jól kitapintható. Ha nincs elég iskola, tantermeket kell építeni, ha nincs zeneis-kola, akkor azt. Mindig a természetes igény adja a feladatot, a tervezés pedig eldönti, hogy ezeket az igényeket milyen sorrendben tudjuk kielégíteni. Az ütemezés a rendelkezésre álló pénztől függ. A képviselőtestület ismeri az igényeket, lehetőségeket. A polgármester kötelessége, hogy a tervekhez biztosítsa a feltételeket. Az éves tervhez képest persze év közben is felmerülnek újabb igények.

Országépítő: Ilyen a temetőkerítés és a ravatalozó-felújítás ügye is, amivel a tervezők most foglalkoznak?

Pásztor Béla: Korábban nem volt a falunak ravatalozó-ja. Először a katolikus temetőben készült ravatalozó, aztán a reformátusban. Kiépültek az utak, maga a temető rendezett; most felvetődött, hogy a kerítést és a kaput is ennek megfelelően, szebben kellene megoldani. A református temetőnél ezt Petrucz György tervezi, aki a ravatalozót is tervezte; a Kvadrum pedig a katolikus temetőt. A baptista gyülekezet új templomot szeretne, a gyülekezet összefogásával elkészült a terv; az önkormányzat is segít összegyűjteni az építkezéshez szükséges pénzt. Így kapott új orgonát a katolikus templom, aztán ugyanúgy a református templom is, így tataroztuk az evangélikus templomot, és így épül most a második világháborús emlékmű. Megvettük Szolnoktól a Kossuth-szobrot, csak most nem adják. Eddig nem kellett, de most, hogy Veresegyháznak keli, most nem adják. Mindenki-ben felvetődik az igény, hogy szebbítsük a környezetet, nekünk meg az a feladatunk, hogy összegyűjtsük az igényeket, és megpróbáljuk azokat megvalósítani.

Országépítő: Hogy sikerül ezeket a munkákat finanszírozni? Az új óvoda és a szociális otthon is olyan színvonalon épült meg a belsőépítészeti munkák teljeskörű megvalósítá-sával, amilyenre az országban nagyon kevés példa van, ha van egyáltalán.

Pásztor Béla: A külföldi látogatók is ezt mondják. Pedig szegények vagyunk, mint a templom egere. Ezek mindig vakmerő lépések. Pénz nálunk sincs több, mint másutt. De biztosítékot ad a vakmerő lépésekhez, hogy az önkormány-zatnak nagy vagyona van. Ha valamit építeni akarunk, el-adunk az ingatlanvagyonból, azoktól pedig, akiknek úgy gondoljuk, hogy van pénzük, kérünk. Az ide telepített iparból közel százmillió forint az iparűzési adó. Megvásároltunk ipari létesítményeket, melyeket felújítás után újra értékesítettünk. Egy-egy létesítményhez hozzájárulást kérünk a lakosságtól; közművek építéséhez mindenki hozzájárulást fizet. Hozzájárulás persze az állam által adott pénz is, a céltámogatásokban elnyert pénz; ilyet kaptunk a szociális otthonra, a 180 millió egyharmadát. A szennyvízcsatorna 2,2 milliárd volt, ennek több, mint a felét kaptuk meg. Igyekszünk úgy bánni a pénz-zel, hogy minél többet ki tudjunk hozni belőle.

Mi voltunk nemrég a világ legeladósodottabb települé-se. 7000 lakosú község, másfél milliárd forint adóssággal! Kapuváron egyszer Demszky úrral együtt tartottam előadást, és ő panaszkodott, hogy Budapest milyen nehéz helyzetben van, mert az adóssága 15 milliárd forint. Én voltam a követke-ző előadó, és mondtam, hogy nagyon sajnálom Budapestet, nálunk viszont egy lakosra közel harmincszor annyi adósság jut. Viszont most már csak 400 millió a tartozás.

A lakóhelyként fejlesztendő területeket megterveztet-

jük, szabályozzuk, közművesítjük, és úgy adjuk el. Igény van telkekre üdülőhelyként is, mert itt a termálvíz. Ezzel egyelőre közintézményeket, lakásokat fűtünk, így a gáz árának emelése nem nagyon zavar bennünket. Ipart is telepítünk, de csak olyat, ami a környezetet nem bántja. Most segítjük egy kis kórház építését, amit a Pharmavit igazgatója kezdeményezett, a szociális otthon tovább akarjuk bővíteni, és ezeknél mindenütt új munkahelyek is keletkeznek. Nagy mértékben szeretnénk a kereskedelmet is bővíteni. Pest második agglomerációs gyűrűjében vagyunk, és egyre többen jönnek ide – már aki teheti. Ez a községnek nagyon komoly szellemi fejlődést is jelent.

Országépítő: Hogy jelentkezik ez a település életében?

Pásztor Béla: Kulturális, építészeti kérdésekben, a beruházásoknál, banki kapcsolatokban, sajtóban, informatikában segítséget adnak; kitaláljuk, mi az, amit közösen csinálhatunk. Mondjuk, van valamilyen rendezvényünk, összehívunk öt embert, hogy mi a véleményük, milyen ötleteik vannak. Csinálja, amit tud; van az újak között szobrász, nyomdász, stb. Bármilyen rendezvényünk van, arra meghívjuk az ideköltözött embereket. Múltkor elérzékenyülten jött valaki a feleségével, hogy velük még nem fordult elő, hogy nyomtatott meghívót kaptak egy nőnapra ünnepségre. Mondtam: ez természetes, ez a faluhoz tartozik. A közös rendezvényeknek már kialakult hagyományuk van, mindenki tudja a szerepét, ez magától kialakult. Ezek a formák összekovácsolják az embereket, érzik, hogy ide tartoznak. A nőnap meghívókat például nem a hivatal címezte; bejött néhány férfi, leültek és írták a borítékokat. Aki új, jöjjön be, ismerje meg, hogy milyen feladatok vannak, söpörje velem együtt a kultúrhatárt, mert azt én szoktam söpörni. Közben feloldódik, nem lesz feszültség benne, természetes lesz a kapcsolat.

Országépítő: Érzékelhető-e az utóbbi évek magas színvonalú építkezéseinek a hatása a magánépítkezések, az elvárások igény szintjének a növekedésében?

Pásztor Béla: Egészen más, hogy megismerik, maguk előtt látják az új épületeket, mintha könyvben látnák, képen. El tudják vinni a családjukat, meg tudják mutatni a saját tervezőjüknek, hogy valami ilyesmit szeretnének. Ez az egész település építészetére hatással van. Meg vagyok győződve róla, hogy tíz év múlva egészen más stílust fog képviselni ez a település. Ehhez jön az, hogy Zsigmond Laci tervezi a lámpákat, a hirdetőtáblákat, a község egész arculatát.

Országépítő: Mit szeret legjobban az imént felsorolt új épületek közül?

Pásztor Béla: Hát kérem szépen, mindegyiket nagyon szeretem, mindegyiket. De az elsőszülött az az elsőszülött. Mindegyiket nagyon szeretem, de a szociális otthon az mégis más. Ezzel odaállok, és elbeszélgetek. Ha azt mondják, hogy ki kell választanom egyet, akkor ezt választom. Úgy látom, hogy az öregek is megélik azt a többletet, ami abban a házban benne van. Jó hangulatuk van, kevesebbet idegeskednek, megnyugtatja őket a környezet. Ha ebbe a házba bemegyek, mindenütt valami más látvány, más hangulat, örök változatosság. Az öregek itt élnek, sokuknak a folyosó az otthon, egy egyenes, alacsony, sivár folyosóból menekülnének, itt pedig, ha kicsit arrébb megy, már mindent másképp lát. Ugyanez az élmény kívülről is. El lehet menni úgy a folyosón, hogy olyan, mintha sétálni ment volna az ember. De ez a

hangulat a többi munkára is igaz. Ha végigsétálok a Gyermekliget utcáján, amikor a gyerekek kint ülnek a teraszokon, az olyan, mint a világ legszebb korzója.

Országépítő: Említette, hogy a Gyermekliget telepítését többen aggódva fogadták. Megváltozott-e ez a vélemény?

Pásztor Béla: A gyerekek csodálatosak, olyanok, mint az anyéim, inkább jobbak, mint az anyéim, mert nagy rendet tartanak. Nincs kerítés, és nem is kell, mert a gyerekek nem-hogy elmennének innen; örülnek, hogy hazajöhetnek. Azért merült fel, hogy kerítést kellene építeni, hogy a bemenőktől óvják a ligetet.

Országépítő: Hogy működik az önkormányzat?

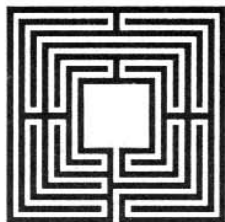
Pásztor Béla: Csodálatosak a munkatársaim; mindenki azért dolgozik, hogy kiszolgálja az ügyfeleket. Ez nem úgy működik, mint egy hivatal, nem az számít, hogy hány óra van; amikor belépett az ügyfél, ő a főnök, én meg a beosztott. A testületről mit mondjak? Én egy boldog ember vagyok, megvan az ellenkezés, az ellenérvek, annak lennie kell, de amikor komoly dologban kell dönteni, a képviselőtestület egységesen feláll, és vállalja a döntés következményeit. Akik ebben a szellemben akarják a települést továbbépíteni, azok meghatározó akarattal és létszámban vannak a testületben. Mindig akad, aki a döntések ellen van, és ez nem baj, neki ez a szerepe, mindenkinek van valamilyen szerepe az életben, és azt el kell játszania; az élet játék. Nem szabad a dolgoknak megállniuk, hogy most már vége; vége nincs. Nem számít, hogy én megszűnök – ki veszi észre? Az utcán menő emberek nem is tudják, hogy mi itt most beszélgetünk. Az a fontos, hogy jó kedvvel játszunk. Ezt komolyan mondom, és ez mindenkit felszabadít a teher alól, és ez nem felelőtlenség, mert játszani csak nagyon komolyan szabad.

Én itt mindenkit ismerek a községben, találkozom vele éjjel, találkozom vele nappal, tudom, hogy milyen volt az élete, mit csinált, mit beszélt. Tőlem is mindent kérdezhetnek, mindent számonkérhetnek, de én is ugyanígy mindenkitől. Én szabad vagyok, és ez a fontos.

PERSPEKTÍVA AZ ELŐCSARNOKRÓL

Vázlat a veregyeházi gyógyszállóhoz

ZSIGMOND LÁSZLÓ

(1959)

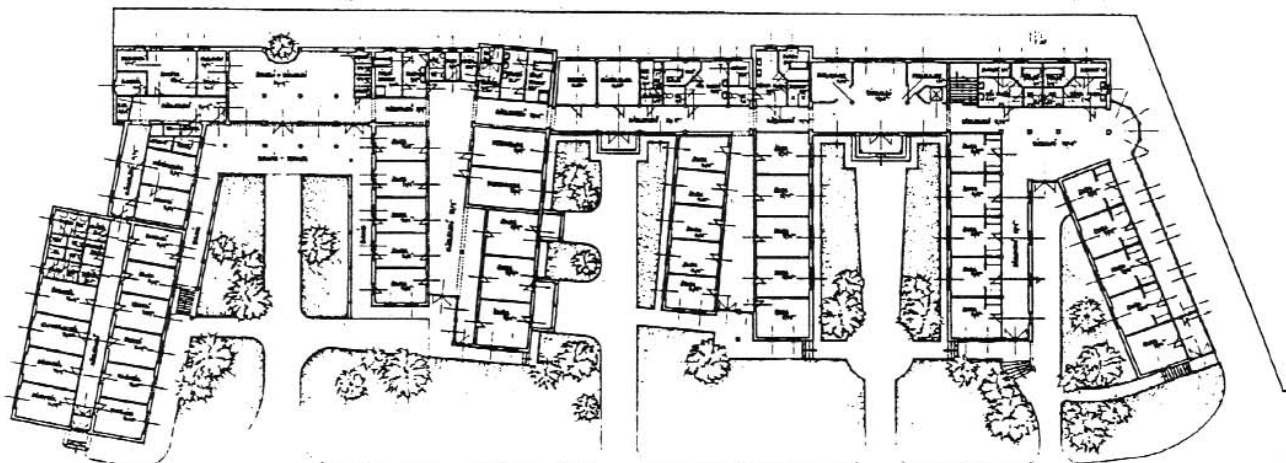
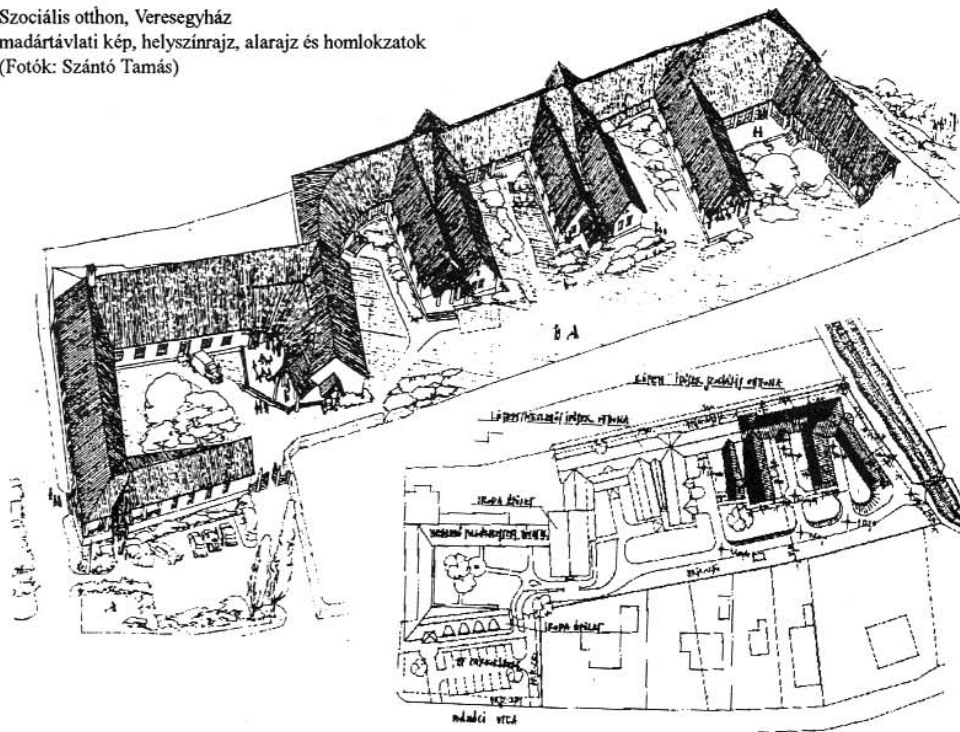
1037 Budapest, Máramaros u. 16.

1983 BME Építésztechnológiai Kar
1981-84 Visegrádi táborok
1984-86 V. kerületi IKV tervező irodája
1987-90 MAKONA Építészroda
1990- KVADRUM Építészroda (alapító,
Ekler Dezsővel, Bata Tiborral és Jánosi
Jánossal)

MUNKÁK:

Fonyód, Általános iskola bővítése és
átalakítása, 1986-9
Kecskemét, Adorján Tas családi háza,
1986
Nagykapornak, Faluház, 1987
Szeged, Szentés, Szarvas, Siófok,
Dunatúrváros, Jászárokszállás, Baromfi
mintaboltok, 1987-89
Budaörs, Miru János nyaralója, 1988
Fonyód, Tungsram üdülő, strand, büfé,
csónaktároló, 1989, épül
Túrkeve, Papíripari Vállalat üdülő
fogadóépület, 1989
Sényő, Művelődési és Oktatási Központ,
(terv), 1989
Almásnézmező, Általános iskola
bővítése, 1988-91. (Makovecz Imrével)
Budapest, Répai családi ház, 1989, épül
Rácalmás, Általános iskola bővítése,
1990, épül
Szentendre, 14 lakásos társasház
Erdélyből áttelepültnek, (Bata Tiborral)
Neszmező, Szentesi László nyaralója,
1990
Budapest, Kisszékelyi György családi
háza, 1991, épül
Veresegyház, Szociális otthon,
(Ekler Dezsővel, Bata Tiborral;
belsőépítész: Róth Renáta) 1991-2
Rácalmás, Főtér rendezési terve, 1992
Szabadka, Népkör felújítása és bővítése,
1992., (Belsőépítész: Róth Renáta)

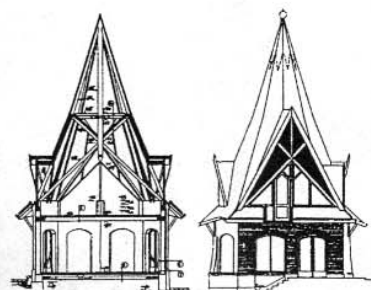
Szociális otthon, Veresegyház
madártávlati kép, helyszínrajz, alarajz és homlokzatok
(Fotók: Szántó Tamás)

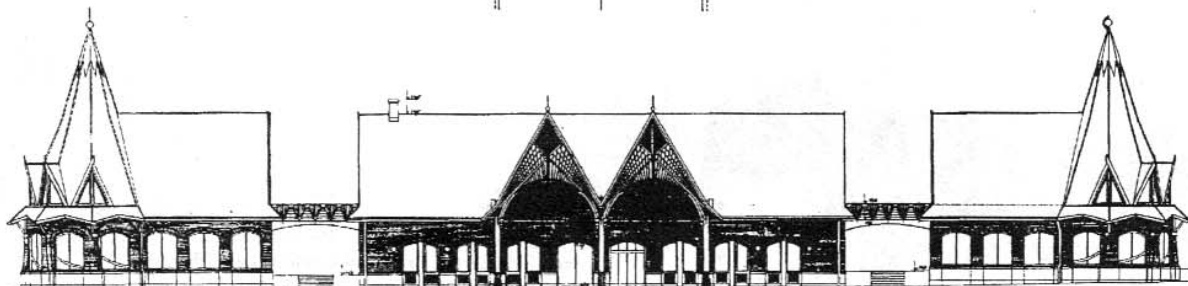
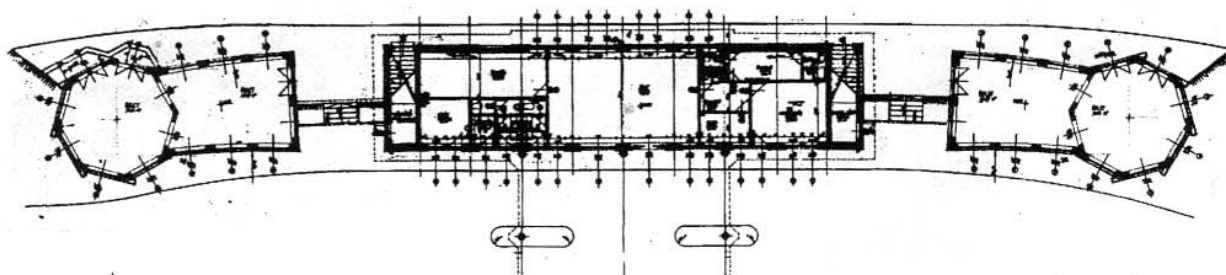
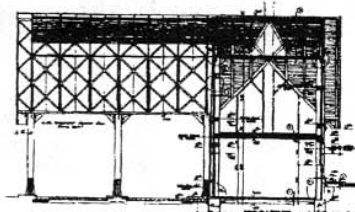
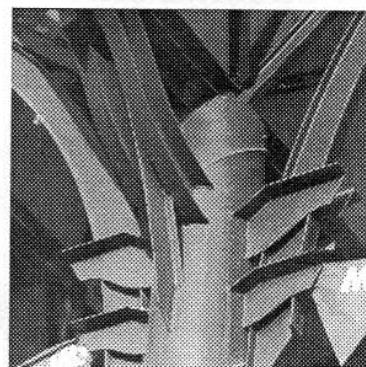
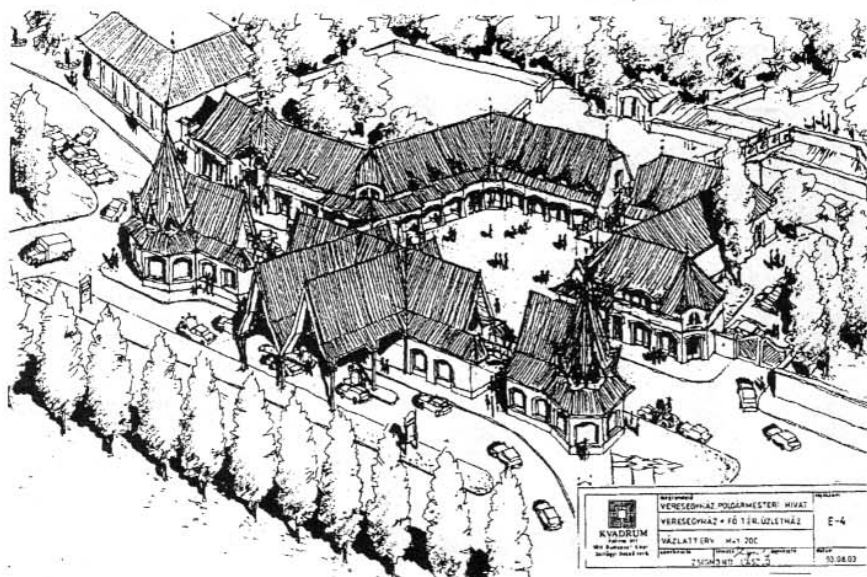

Nagykapornak, II. Világháborús emlékmű, 1992
 Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, beépítési terv, 1992
 Veresegyház, Bútorbél, 1992. (Engelmann Tamással)
 Budapest, Kovács ház, 1992, épül
 Szentendre, Bacsa ház, 1992
 Veresegyház, MOL benzinkút, 1993
 Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, étterem, 1993
 Budapest, XI. ker., Csonka János emlékműze, 1993 (Róth Renátával)
 Rácalmás, Óvoda bővítése és átalakítása, 1993-95, épül
 Veresegyház, Főterület ház terve, 1993
 Dunaújváros, Sárközi ház, 1993
 Rácalmás, Oros ház, 1993
 Rácalmás, Szántó ház, 1993
 Veresegyház, Széchenyi téri óvoda, 1993-94
 Veresegyház-Csonkás, 64ha. beépítési terv, 1994
 Veresegyház, Gyermekliget, 1994
 Dunaújváros, Dobler ház, 1994
 Veresegyház, Tóth ház, 1994
 Veresegyház, Sipos ház, 1994
 Veresegyház, Török ház, 1994, épül
 Sajkód, Nógrádi nyaraló, 1994
 Vácraót, Szent Katalin Otthon tanulmányterve, 1994., (Bata Tiborral, Anthony Gallal)
 Veresegyház, Quaeator Gyógy szálló, Veresegyház, tanulmányterve, 1995., (Bata Tiborral, Engelmann Tamással)
 Veresegyház-Ligetek, 100 ha. beépítési terv, 1995., (János Jánossal)
 Veresegyház, Hatházi ház, 1995
 Veresegyház, Vida ház, 1995, épül
 Veresegyház, Kővári ház, 1995, épül
 Veresegyház, Galambos ház, 1995, épül
 Sajkód, Goepel nyaraló, 1995, épül
 Veresegyház, Kovács ház, 1995-96, épül
 Veresegyház, Vukovics ház, 1995, épül
 Telki, Kádár ház, 1995
 Veresegyház, Láng ház, 1995, épül
 Budapest, Osváth ház, 1995
 Lakitelek, Nyitrai ház, 1996
 Veresegyház, Türgyei fetelep, 1996
 Aszófő, Tóth-ház, 1996

Szociális otthon Veresegyház, 1989-95
 Terv: Ekler Dezső, Zsigmond László és Bata Tibor,
 belsőépítész: Róth Renáta

MOL Benzinkút, Veresegyház, 1993
Távlati kép, metszetek, alaprajz és
főhomlokzat
(Fotók: Szántó Tamás)

Gyermekliget, Veresegyház, 1994

Munkatársak:

Anthony Gall,

Balassa Endre,

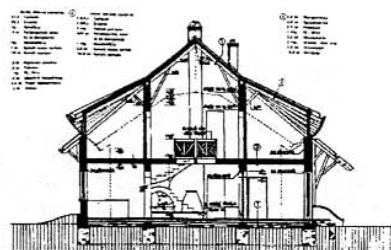
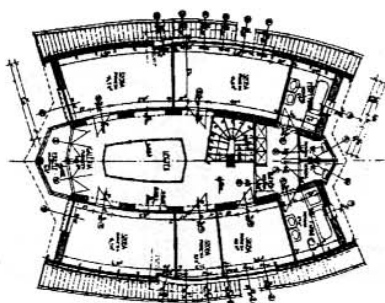
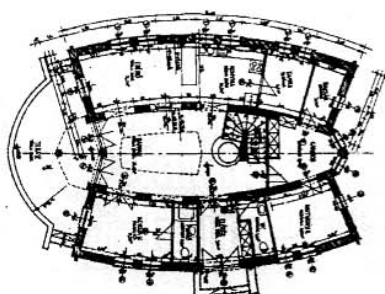
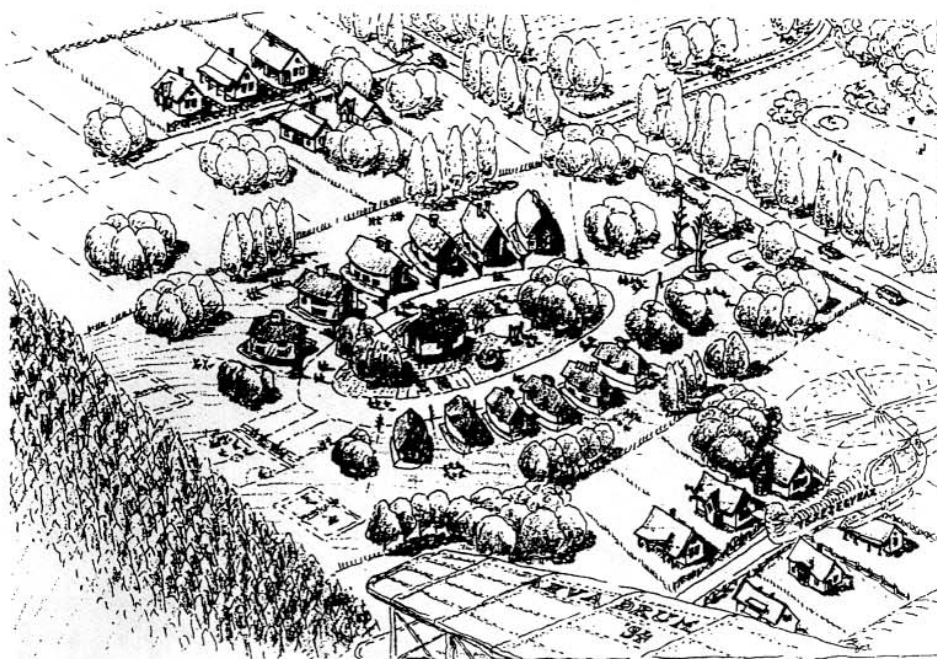
Bata Tibor,

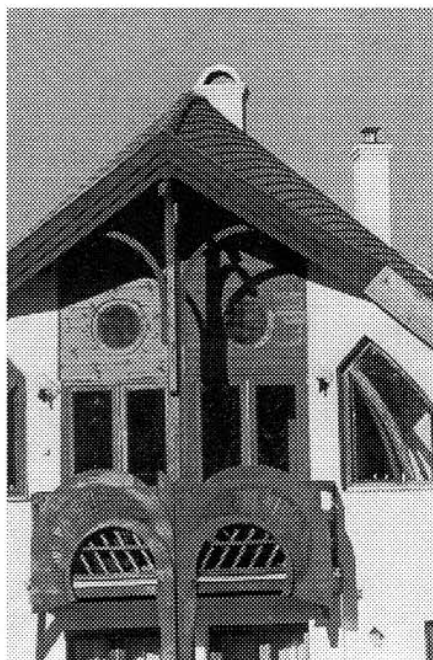
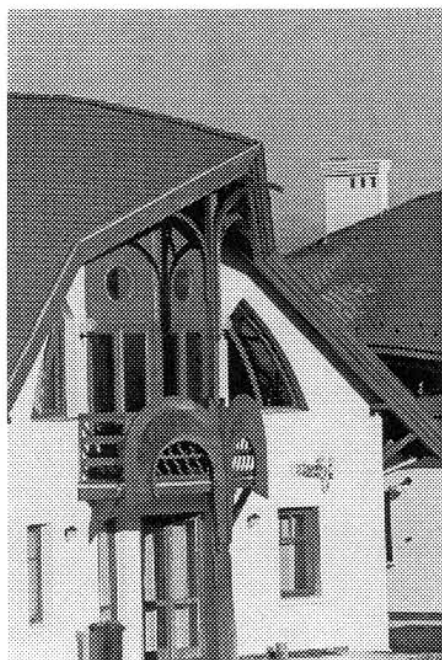
Róth Renáta,

Zsigmond Ágnes.

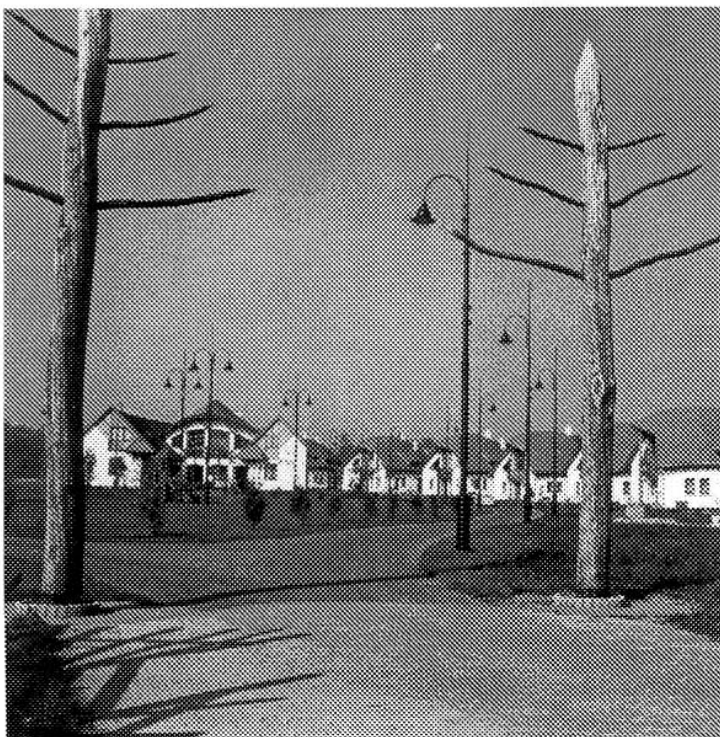
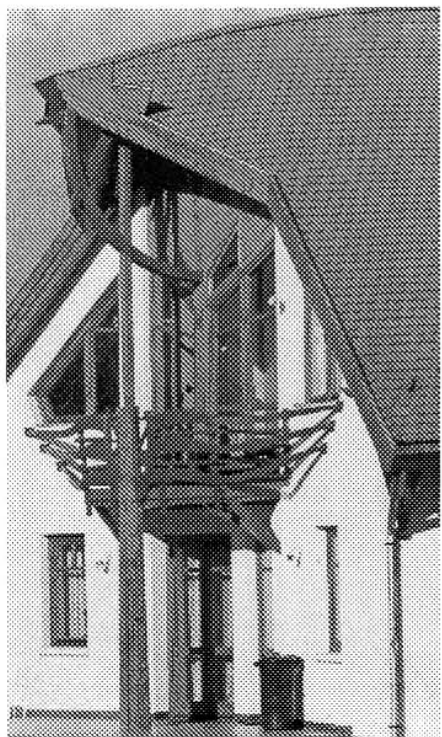
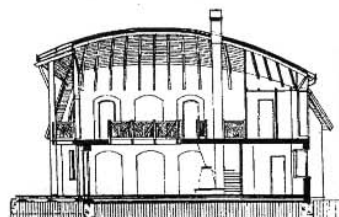
A telepítés madártávlati képe,
és egy ház két szintjének alaprajza
és metszele.

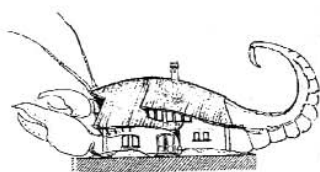
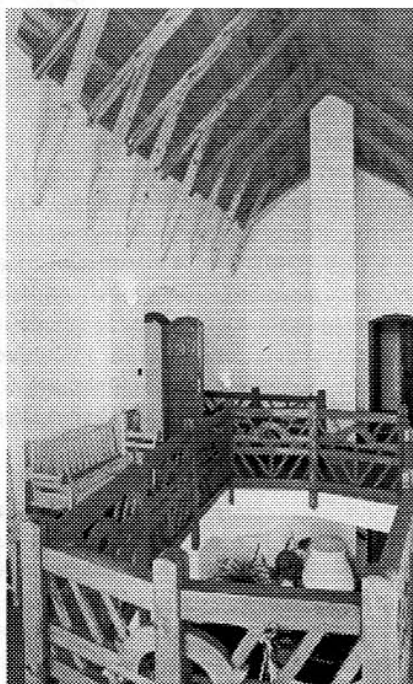
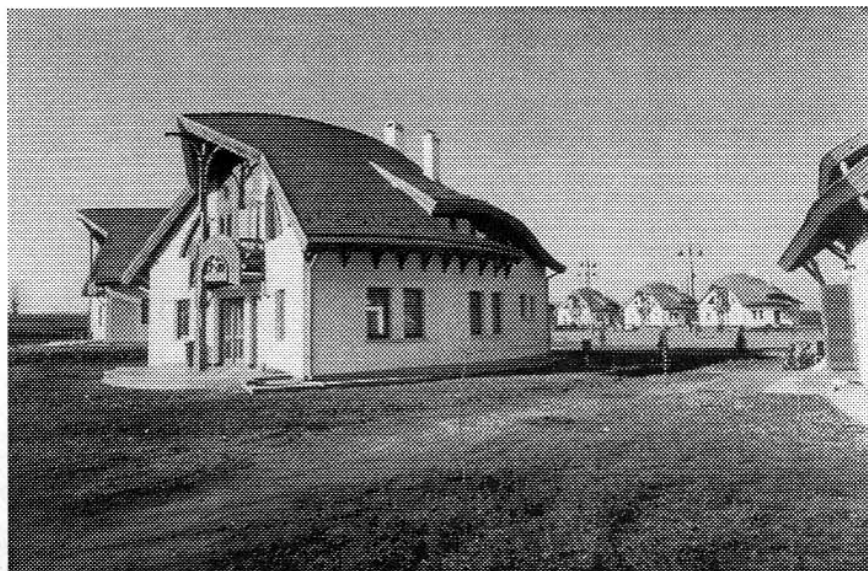
(Fotó: Szántó Tamás)

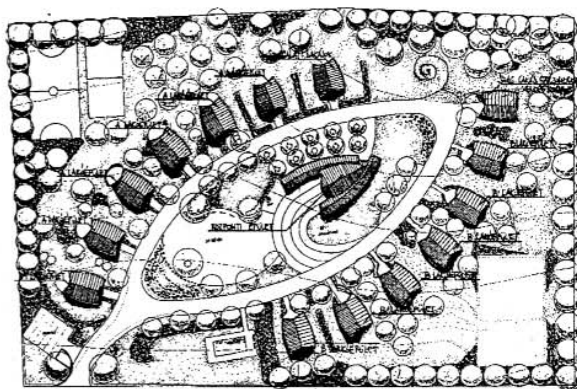

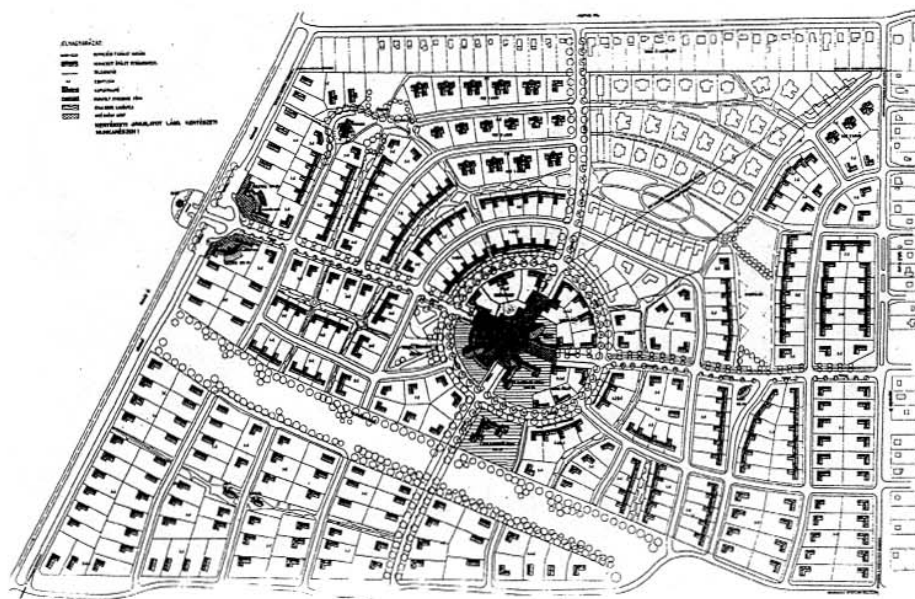
Gyermekliget, Veresegyház
Metszetek és homlokzatok.
A Pagony Táj- és Kertépítész Iroda
által tervezett telepítési helyszínrajz
(Fotók: Szántó Tamás)

Rák-Skorpió-változat
Anthony Gall karikatúrája

Veresegyház – Csonkás
Csomádi út és a kőolajvezeték
közötti 350 családi házas telep
beépítési terve, 1994
Helyszínrajz

A beépítési terv 64 hektáros területre készült. A táj a Csomád felé emelkedő dombokról ereszkedik alá, a terület az út mellett keleti irányba a Szód-Rákos patak felé lejt. A falu beépített része is ebben az irányban határolja. A felső részen áthalad a kőolajvezeték, mely széles védősávjával kettészeli. A terület nagyságából adódóan 350 telek alakítható ki. Ez négyfős családokkal számolva 1400 lelkes falunak felel meg. A tervezési koncepció ennek megfelelően egy önálló falurészt határozott meg, melynek saját központja, főtere, temploma, iskolája, óvodája van. Biztosítani kell a szolgáltatást, ellátást. A központban üzleteket terveztünk. Az üzletek fajtáit a változó piac (szükséglet) alakítja. A zárt sorú telkeknél a túlzott sűrűség elkerülése miatt *kétutcs* megoldást terveztünk. Az egyik utca autós forgalmú, a másik zöldterület, játszóhely, bicikliút, sétaút, park. A gyűrűs szerkezet miatt anélkül, hogy forgalmas úton mennék, a terület végigjárható és elérhető a központ és a kőolajvezeték melletti zöldterület is. Az utcahálózat gyűrűs és sugaras szerkezetű, könnyen áttekinthető. A központot egy körút határolja, négy út köti össze a környező településrészekkel, illetve gyűjtőutakkal. A falurész elképzelt építészeti hangulatát a vázlatok mutatják.

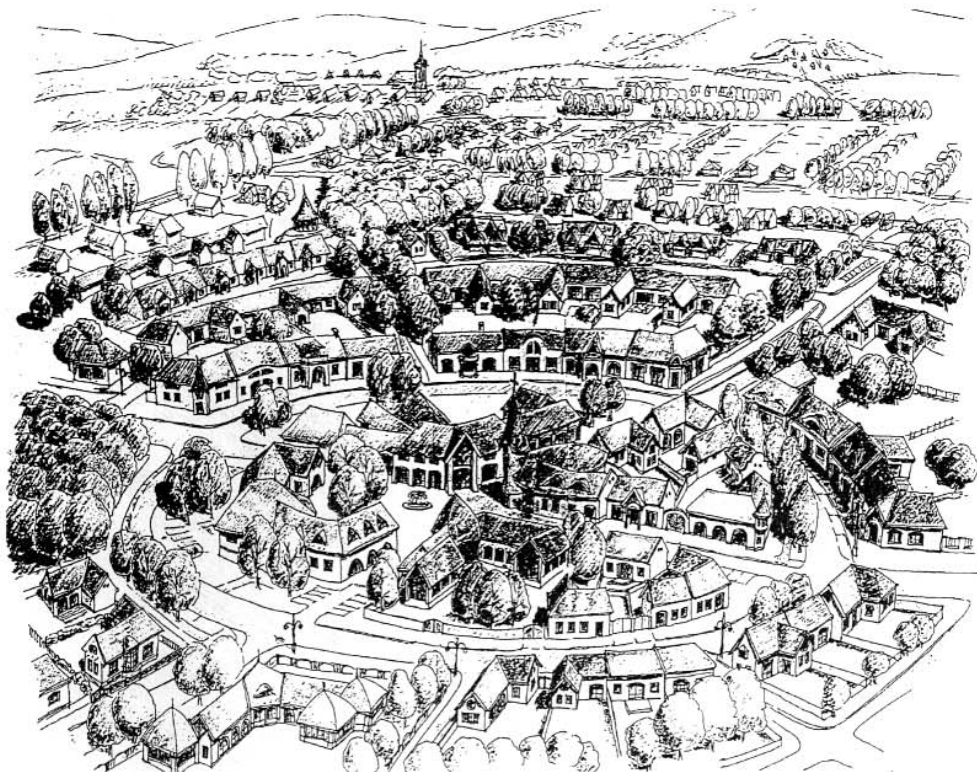
A beépítési tervet, mint tervezési formát mi javasoltuk, mivel az ÁRT módosítása folyamatban volt, és a belterületbe vonás is megtörtént. Ez a tervfajta a legcélszerűbb, mert az önkormányzati egyeztetéseken kívül az egyéb (26 szakhatóság) jóváhagyásokat el lehet kerülni.

A tervezéssel egyidőben a telkek értékesítése már megkezdődött. A telekár kéthetenként 10%-kal emelkedett és három hónap alatt a 350 telek elkelt. Az érdeklődők 300 000 forint előleg lefizetésével és 4 év kamatmentes törlesztéssel, 4 éves beépítési kötelezettséggel 1-1,5 millió forintos telkeket vásároltak.

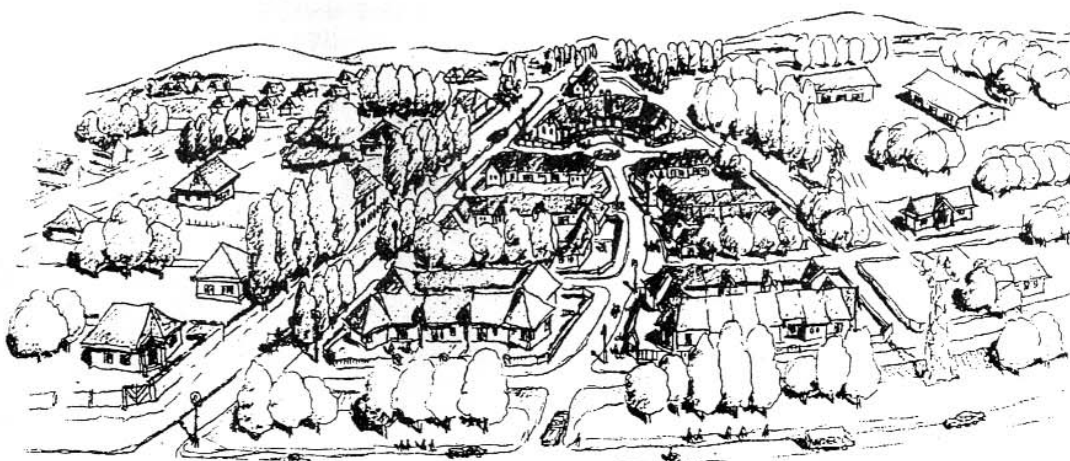
Vázlat a főteréről

Vázlat
a Domb utcáról

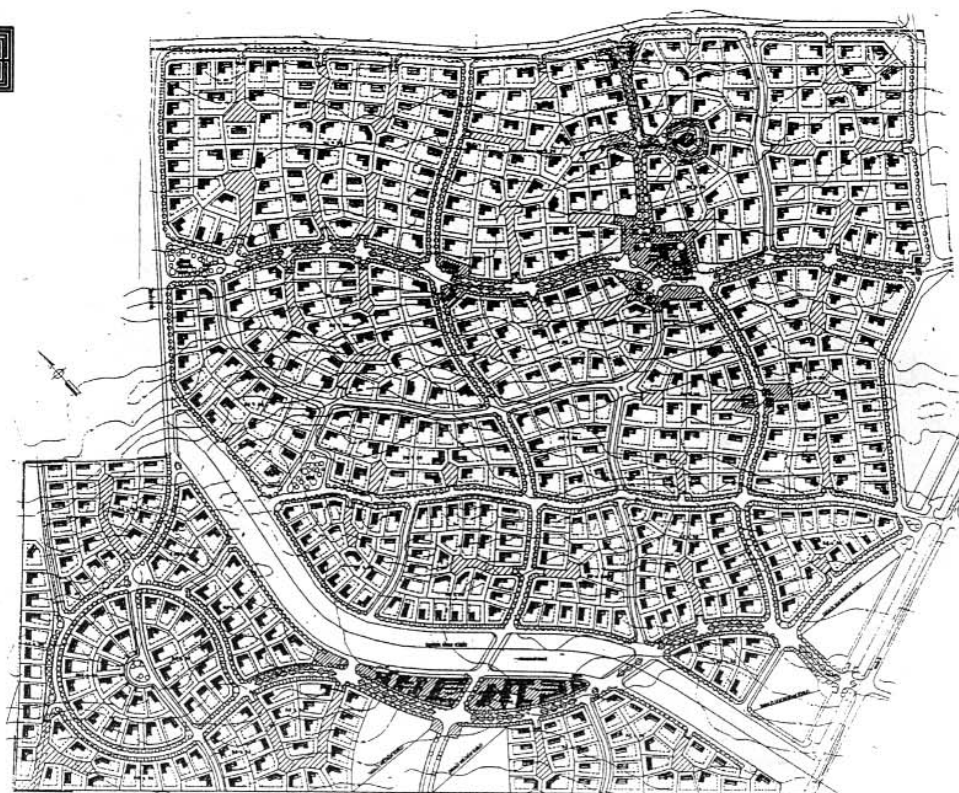

A vázlatterv elkészülte után összehívtuk a leendő tulajdonosokat, hogy tájékoztassuk őket a beépítés koncepciójáról, a leendő szabályokról és érzékeljük az igényeket és az eltéréseket a tervhez képest. Kérdőívet osztottunk szét, melyet a kitöltés után feldolgoztunk. A tájékoztató sikeres volt, az embereknek tetszett, hogy bevonják őket a munkába. A tapasztalatoknak megfelelően a többségében zártosorú beépítést feloldottuk és helyettük szabadonálló beépítésű telkek alakultak ki. A tájékoztató megkönnyítette a telekvásárlást is. Ki-ki tudta, hogy melyik részen milyen külön szabályok érvényesek (az általános előírásokon kívül), így később nem kerültek feloldhatatlan konfliktusba.

Az eddig leírtak természetesen alapvetően eltérnek a 70-es, 80-as évek településfejlesztési, telekosztási gyakorlatától. A korábbi menet a következő volt. Az ÁRT által kijelölt területre földmérő készített telekosztást, az OÉSZ szerint előírt telkek közül egy felét kiválasztva. Általában a meglevő utcahálózatot automatikusan hálószerűen folytatták, a telkek 17-18m széles 40-50m mély telkek, melyre szabadonálló családi ház építhető. Az épületre vonatkozó helyi előírás nincs, csak az OÉSZ övezetei szerinti szabályokat kellett betartani (több kevesebb sikerrel). Ebből következően az épületek 10-12m szélességben kitöltötték a telket. A házak között 3-3m oldalkert maradt. A házakból egymás hasába látnak. Építészeti hangulat, utcakép nincs, az egész szétesik. Lapos és széles ház után nagy és keskeny következik.

Sorházas beépítés
madártávlati képe

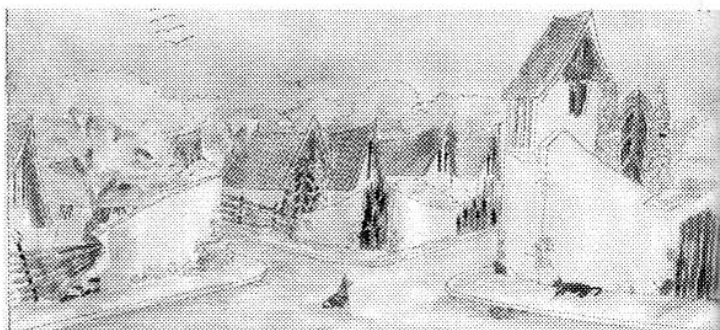
Veresegyház – Ligetek
Budapesti út és a kőolajvezeték
közötti, 670 családi házas
falubővítés beépítési terve, 1995
(Munkatárs: Jánosi János)

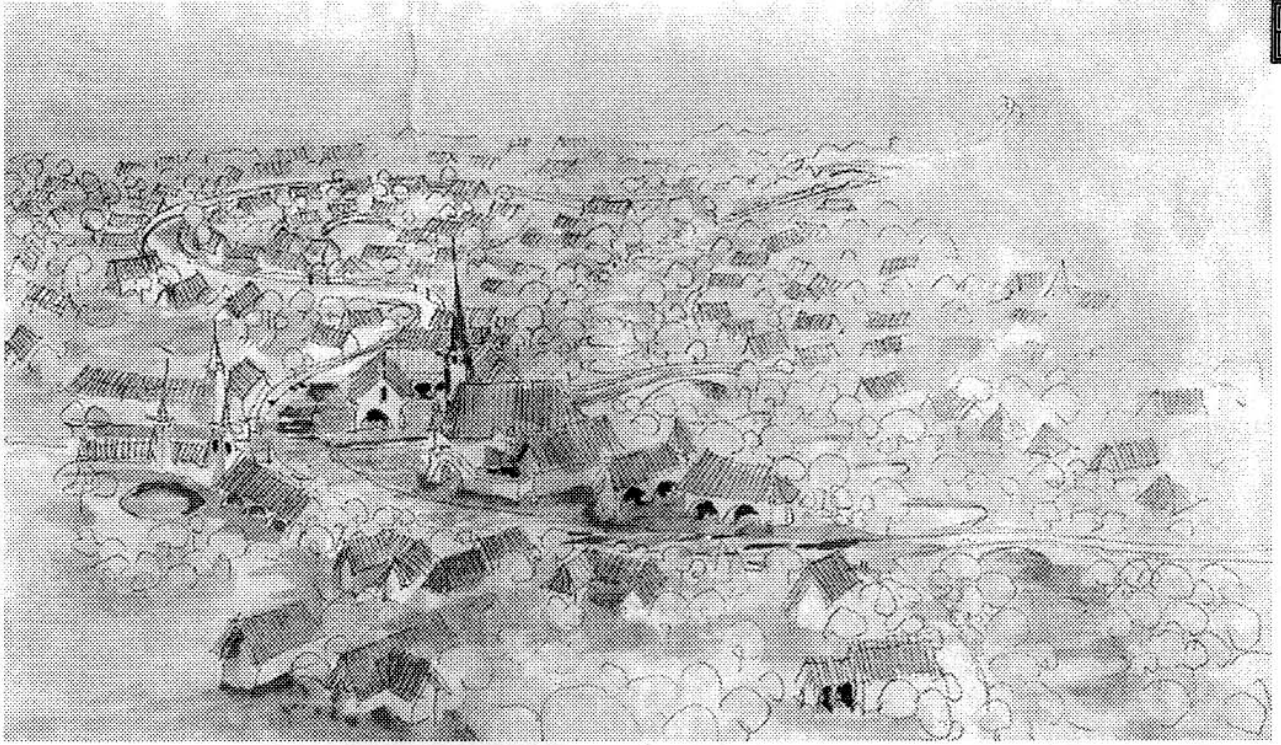
Alföldi település szerkezete
(Karcag, 1836)

A szomszédok (mivel egyidőben tervezetnek és építkeznek) soha nem ismerik egymás terveit, az illeszkedés elképzelhetetlen. Ezek a településrészek mindannyiunknak ismerősek szerte az egész országból. Részletes és szigorú szabályozást adtunk. A telek kiválasztásakor az építető minden előírást a kezébe kapott, a beépítési terv megszabta hová kell építeni a házat. Ezután döntött, hogy azt a telket választja, vagy sem. A szabályozás meghatározza az épület nagyságát, tömegét, elhelyezkedését, a tető hajlásszögét, utcánként a tetőgerinc irányát is meghatároztuk, hogy párhuzamos-e az utcával, vagy merőleges rá.

Valószínűleg mindez hiábavaló volna, ha a tanácsadó főépítész szerepét nem vállaltam volna. Az emberek látták az igényességet, megértették, hogy az előírások értük, a lakható környezetért vannak. De nem értenek a szabályokhoz, nem tudják mit jelent a kötelező szabályozási vonal és nincs lehetőségük összenézni a szomszéd házakat egy utcában, egy utcaképben. Azután a lelkesedés után a pénz is elfogyhat, kiderülhet, hogy az alkalmazott tervező (építész sok esetben nem mondhatok) nem érti a feladatot, szintén nem ismeri az előírások lényegét, tartalmát, lusta kimenni, megnézni a helyszínt, nem olvassa el a mellékelt előírásokat, nem nézi meg a beépítési tervet. Esetleg szándékosan azzal ellentétes megoldást rajzol. Nem beszélve a tervek minőségéről. Mégis a tanácsadó építésszel egyeztetni kell, ajánlottan még a vázlattervi fázisban. Nagyon sokan eljöttek még a tervező kiválasztása előtt tájékozódni, tanácsot kérni. Így egy-egy ház építési engedélye két-három egyeztetés után keletkezik. A kapcsolat közvetlen, ülünk az asztalnál az építetőkkel, tervezőkkel és együtt kötünk egyezségeket. Megismerik a döntések okait, tartalmát, vitatkozhatnak és megállapodásra

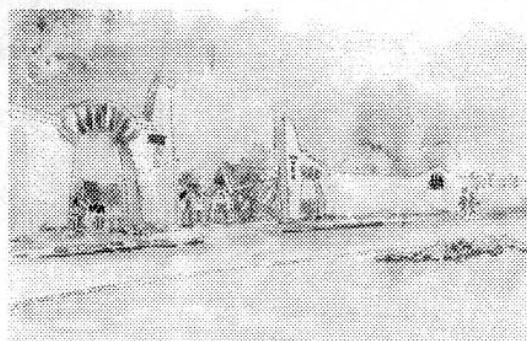
Vázlatok a 670 lakásos telep belső részleteiről

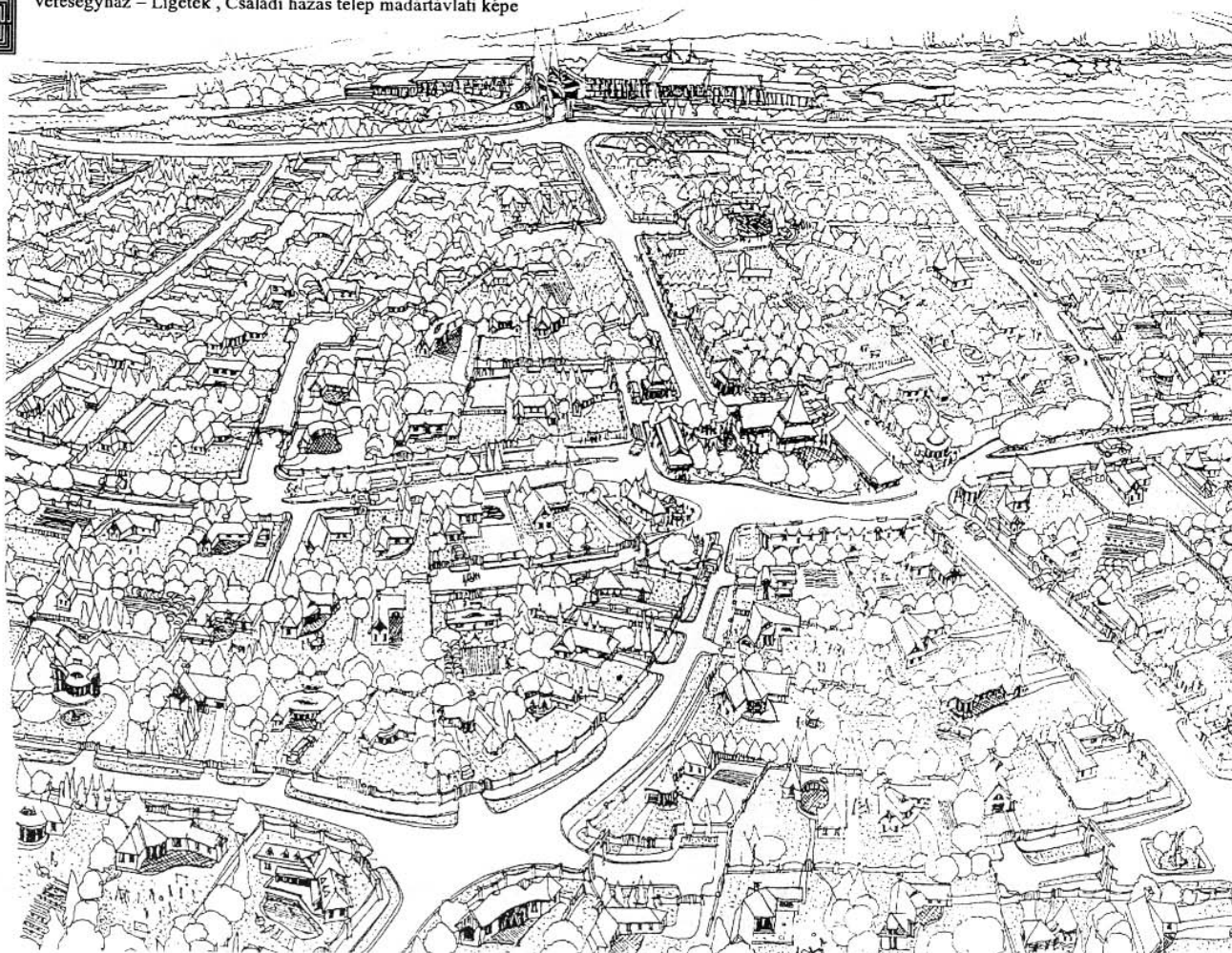

A telep madártávlati képe

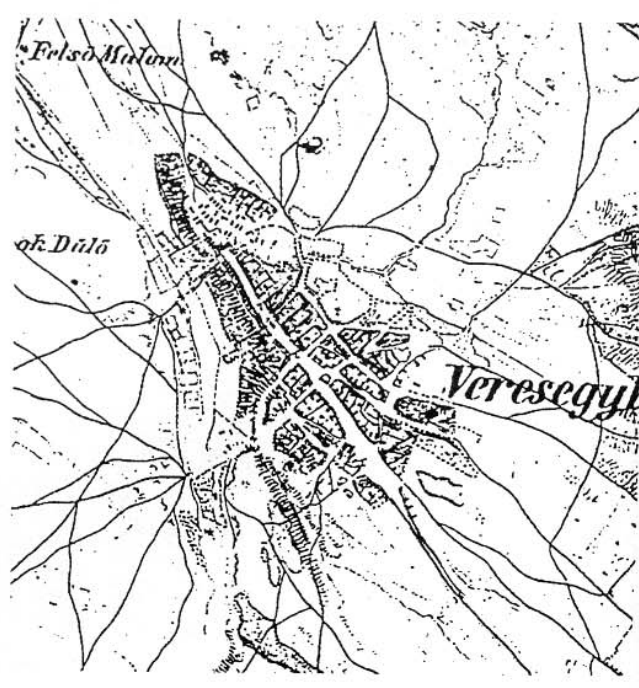
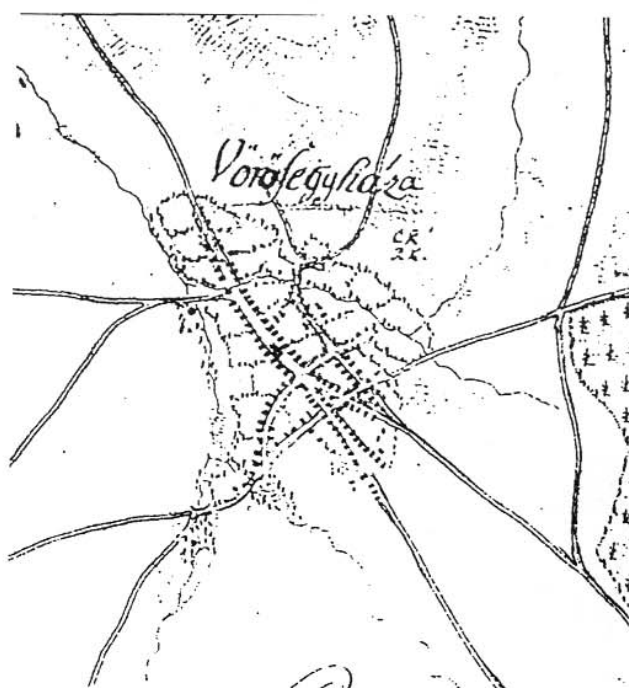
juthatunk. Nem zsűri ez, több annál. Közvetlen, szigorú, de baráti megbeszélés arról, hogyan fognak lakni az elkövetkező években. Esetleg több év kemény munkáját (építkezés vagy az anyagiak biztosítása) kell értelmes korlátok közé terelni. Persze mindez rengeteg tapasztalattal jár az én számomra is. Én is ugyanúgy kell hogy változzak, ahogy ők is belátóvá kell váljanak a konfliktusok, viták során. Mindehhez persze partnerek kellenek. A polgármester, a jegyző, a műszaki előadó ugyanúgy elkötelezett kell, hogy legyen. Sőt, biztosítani kell a folyamatos építés-ellenőrzést a területen. Ennek eredményét megismerve konzekvensen és szigorúan érvényesíteni kell a szabályokat. Így lehet teljes felelősséget vállalni a munkáért. Egyet viszont nem lehet: az építészeti színvonalat megváltoztatni. Az épületek egy kicsit jobbak lehetnek, hisz a követelmények kicsit magasabbak, nagyobb az elvárás az építetők részéről is és a tervezőknek is meg kell mutatni a tervet egy kollegájuknak. Ez pozitív irányba mozdít, de nincs lehetőség a minőséget megteremteni. A színvonalat tudomásul kell venni és időnként nehéz elviselni. Ezzel az árnyékkal együtt kerek a történet és mint az életben hol derűsebb az idő, hol meg borús.

Jelenleg kb. 100 ház épül. Van amelyikben már egy éve laknak, és van amit csak egy év múlva kezdenek majd építeni. A közművek előre elkészültek, az ellátás teljeskörű. Út még nincs, még utcák sincsenek, hiszen a házak kétharmada hiányzik. A magot elvetettük, lassan csírázni kezd. 8-10 év múlva már kiderül milyen virágot hoz. Hítem szerint illatos gyógynövény fog szárba szökni, szép és színes, apró virágokkal. Kérem látogassanak majd el hozzánk, hogy megismerjék a kertünket.

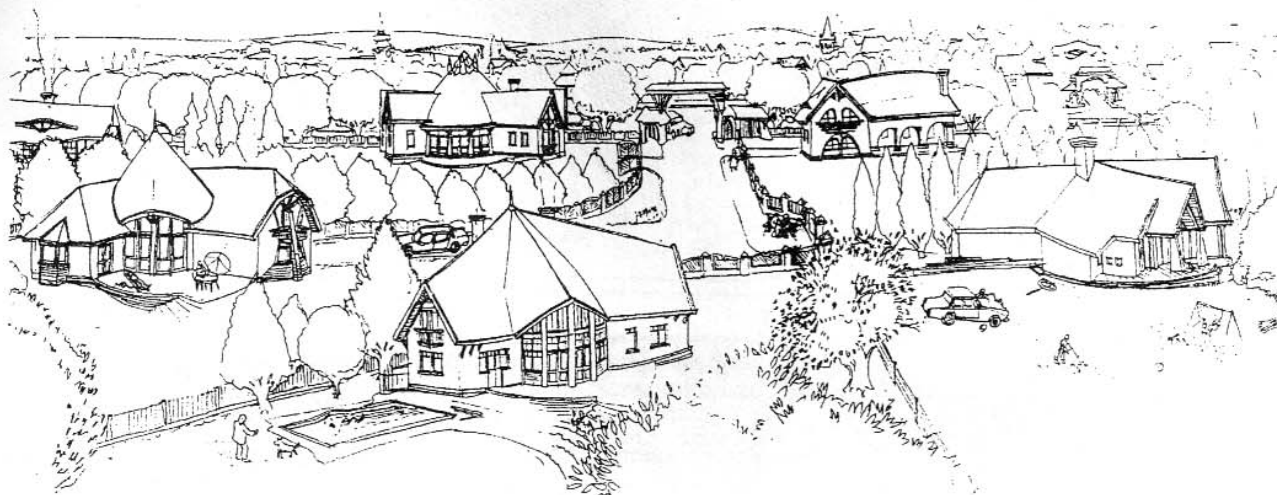
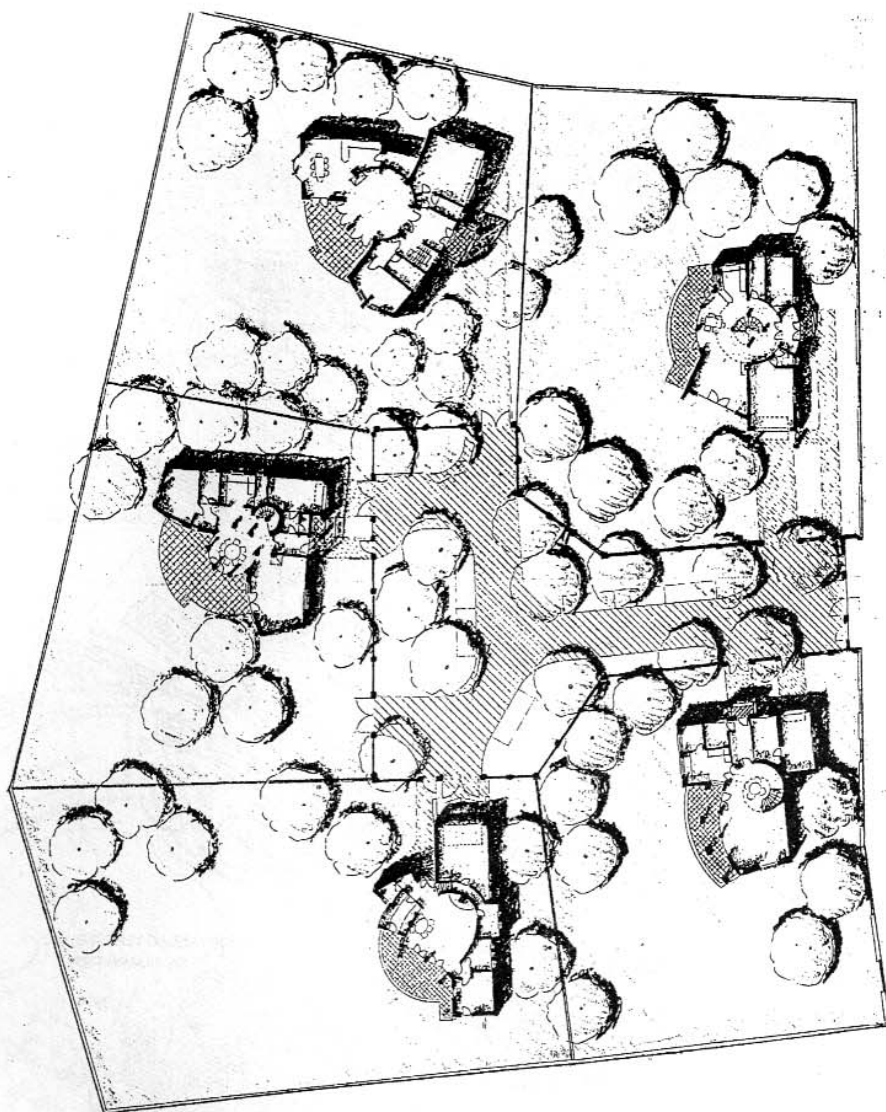
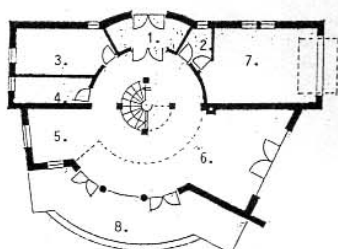
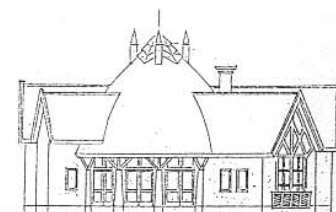
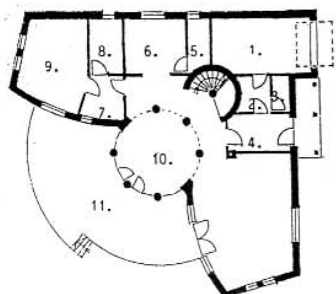

Veresegyház körmékének első (1785-ös), és második (1829-es) katonai felmérési térképe

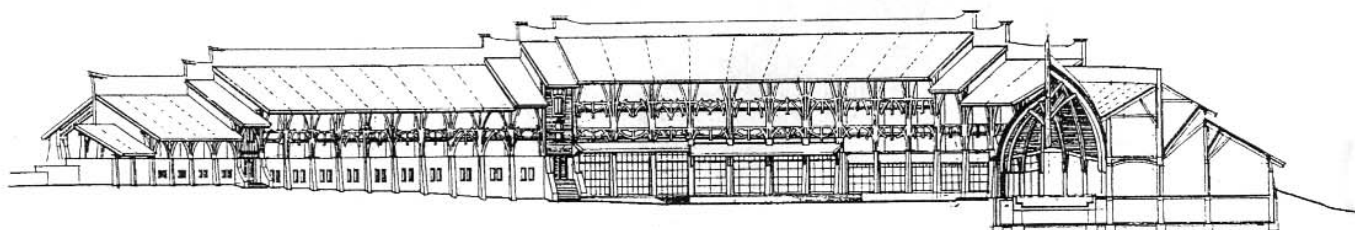
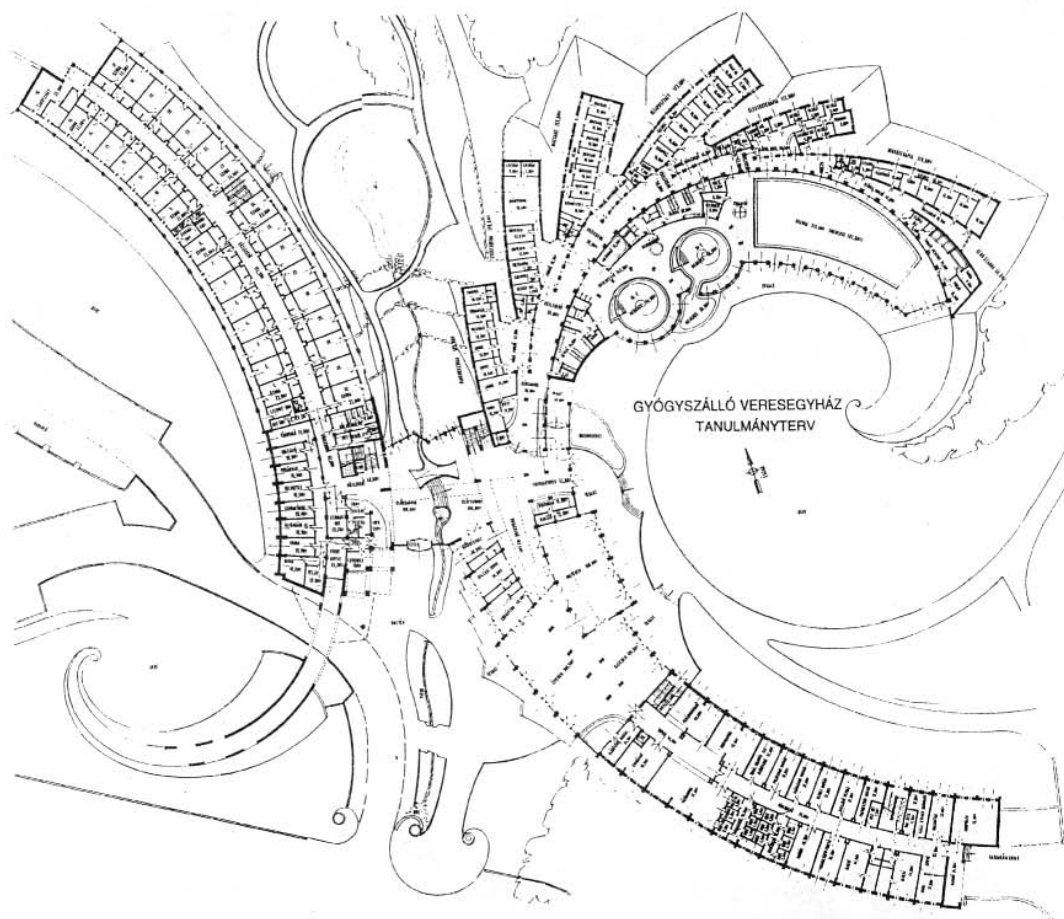
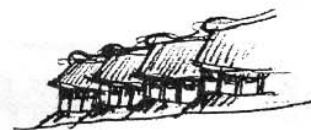
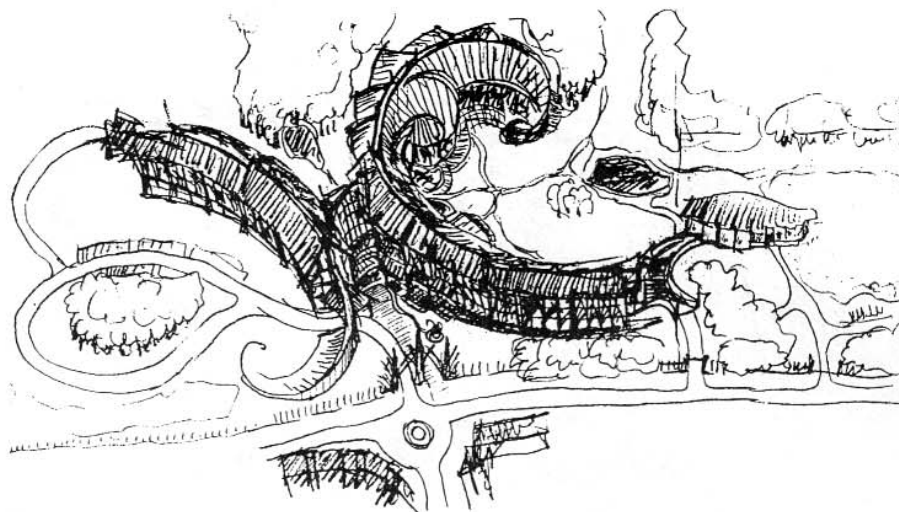

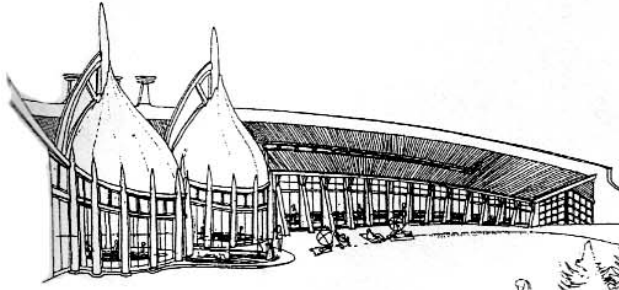
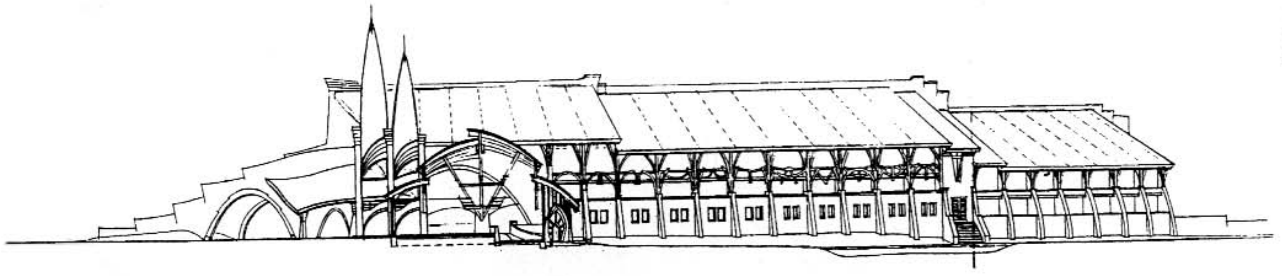
Veresegyház – a Quaestor öt családi házas, bokros beépítésű telepe, 1995
Telepítés, távlati kép, és két épület.

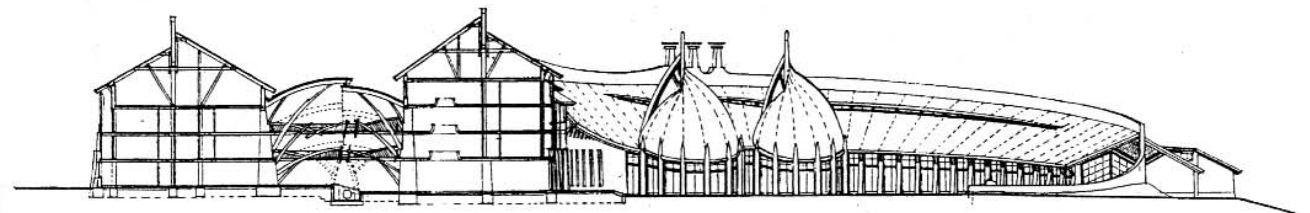
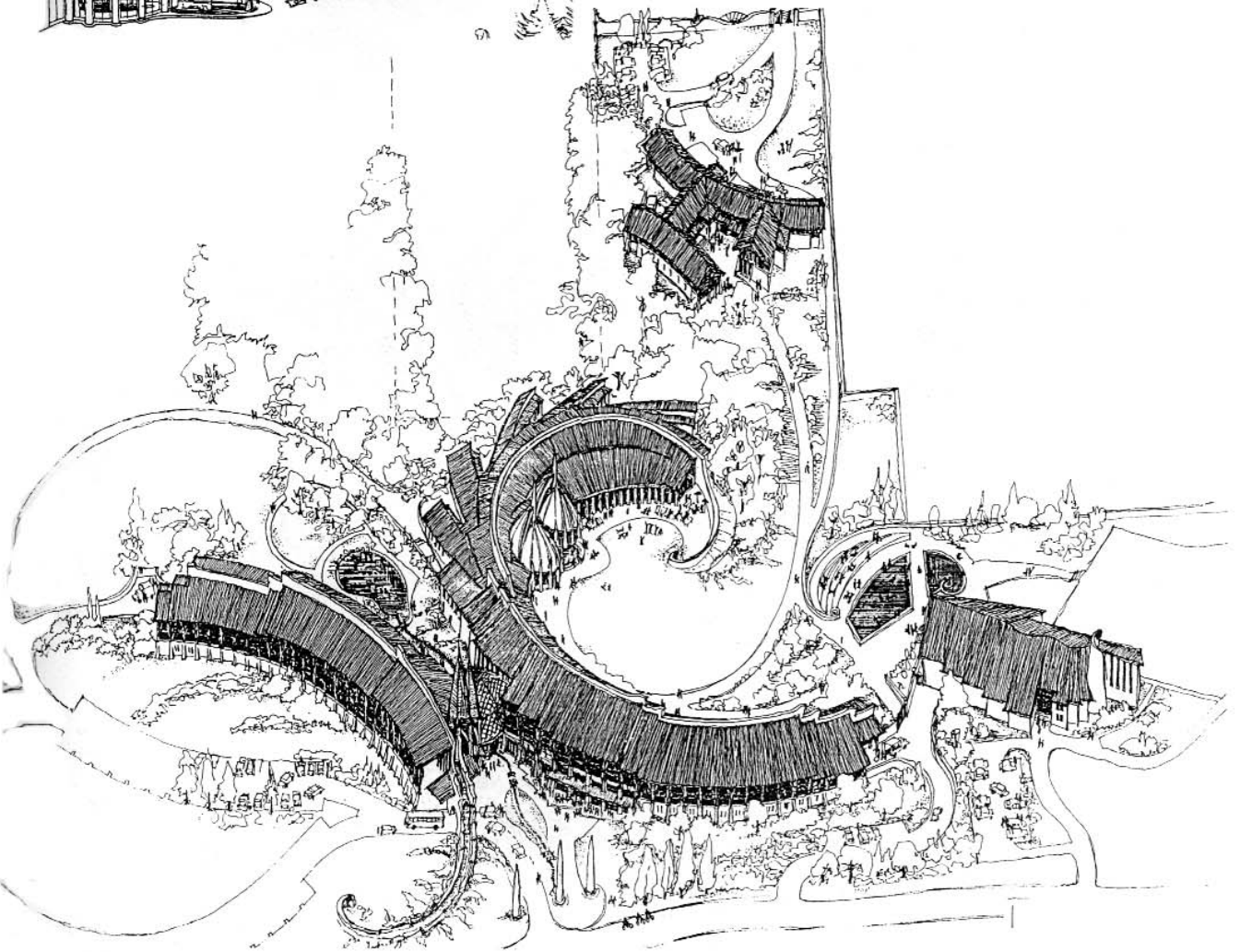

Veresegyház, Quaestor
gyógyszálló, 1994-95

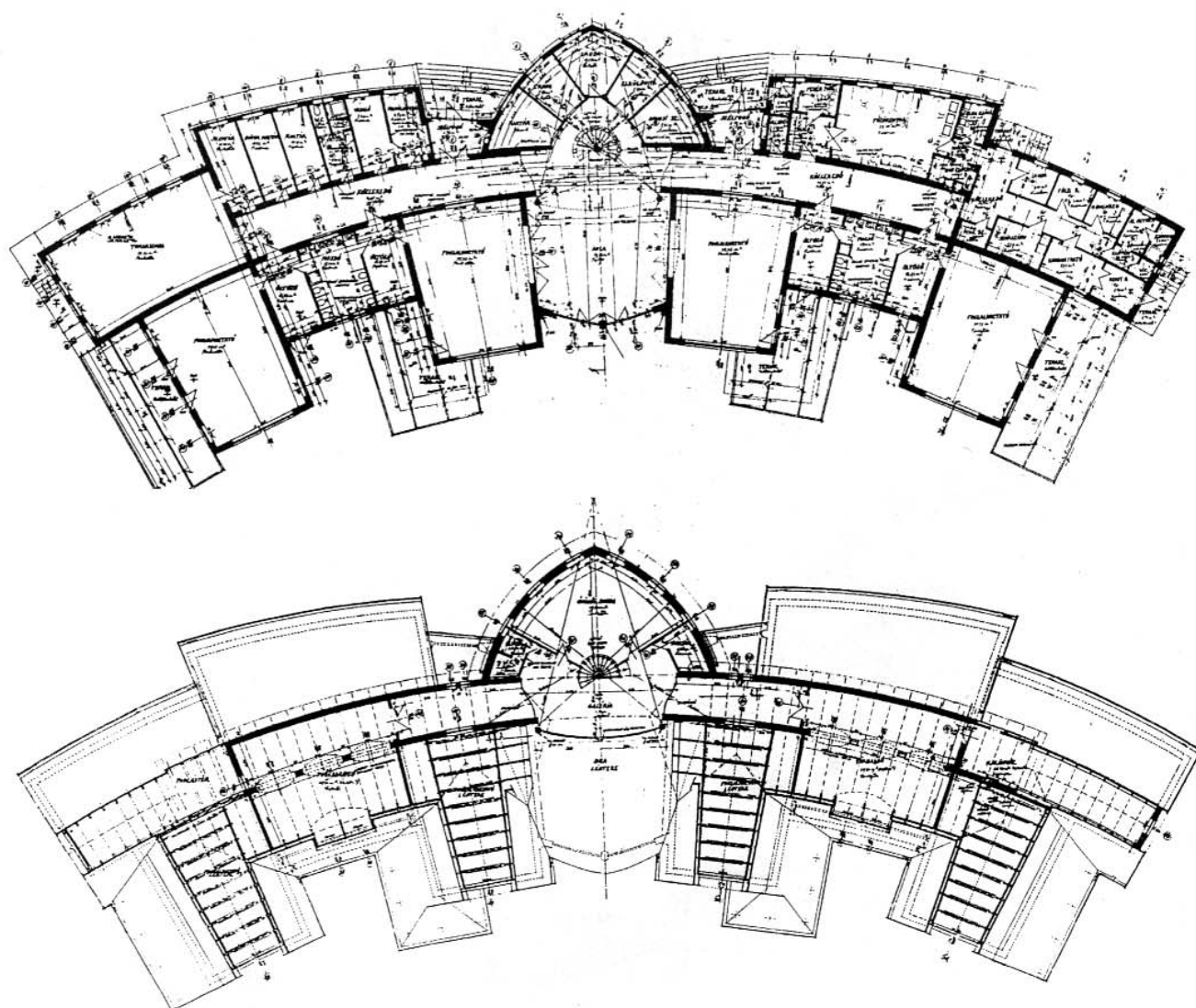
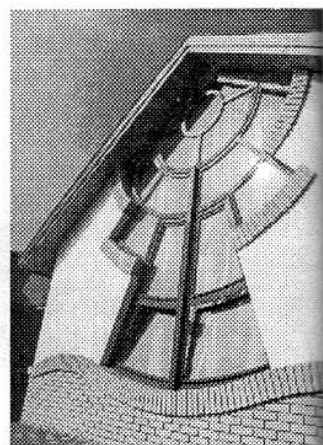

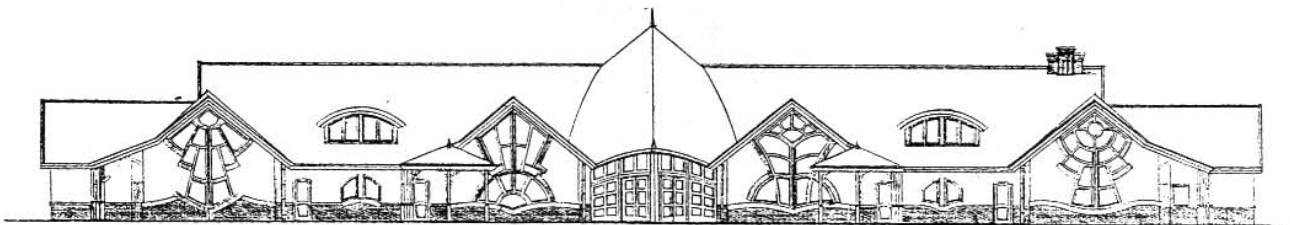
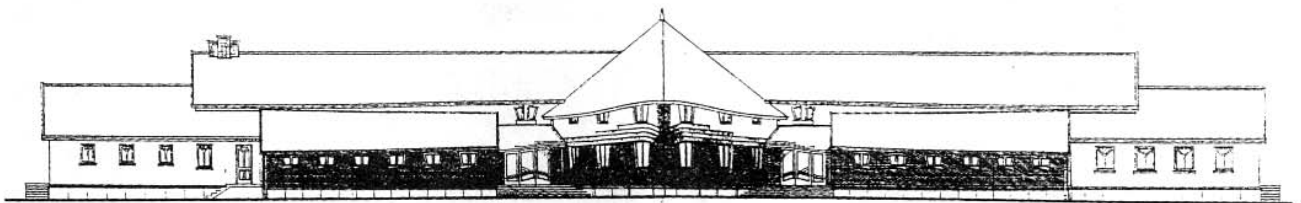
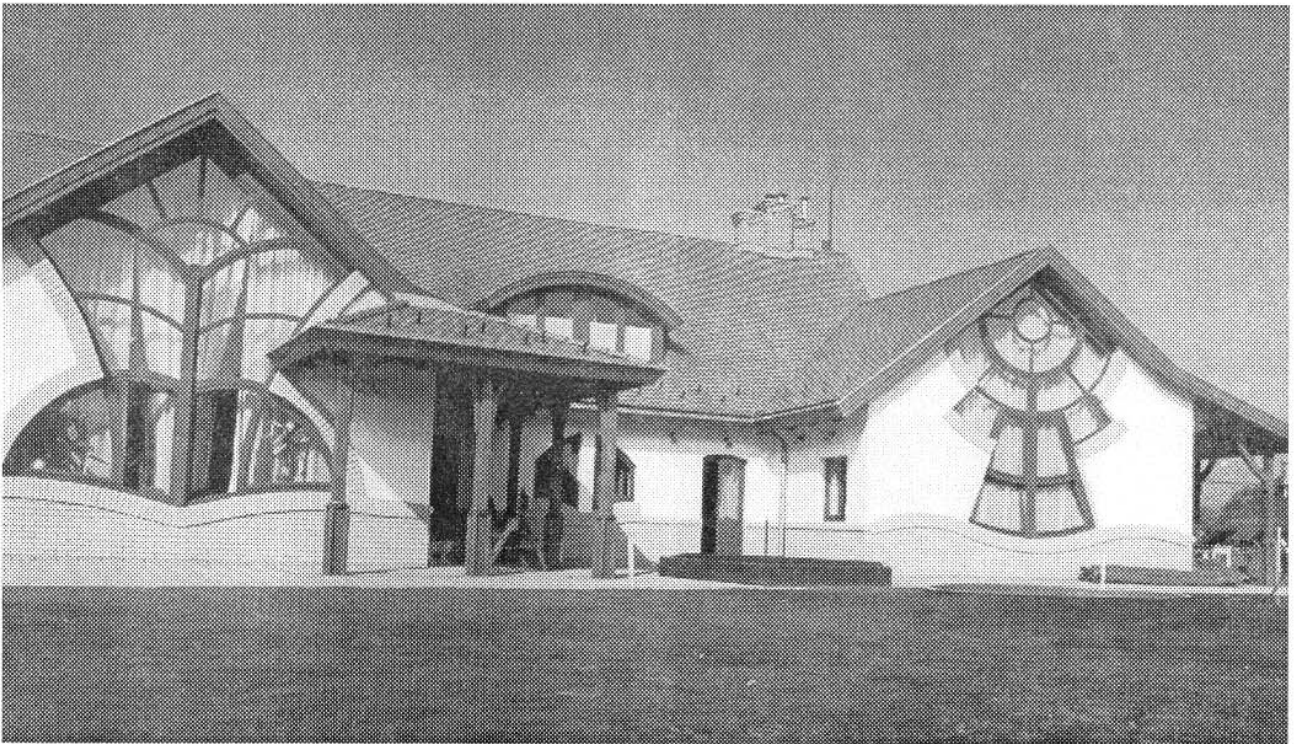
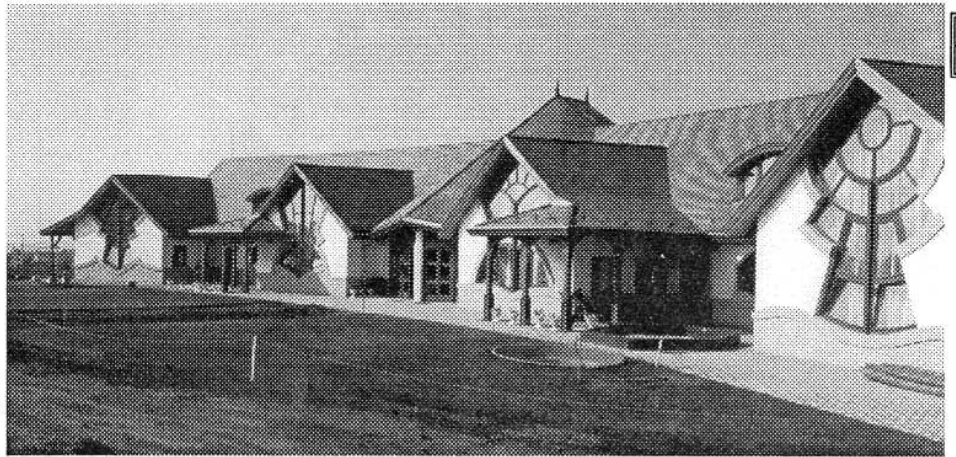
Gyógy szálló
Munkatársak:
Engelmann Tamás (klubház),
Bata Tibor (vendégház),
Az első tömegvázlatok,
tanulmányterv földszinti alaprajza,
homlokzatok, metszetek,
az együttes madártávlati képe,
és az udvar perspektivikus rajza

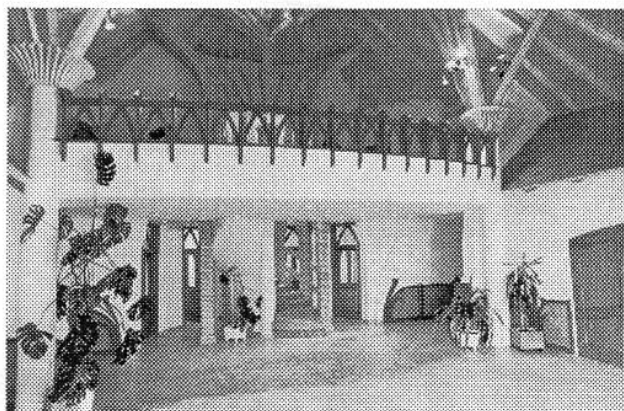
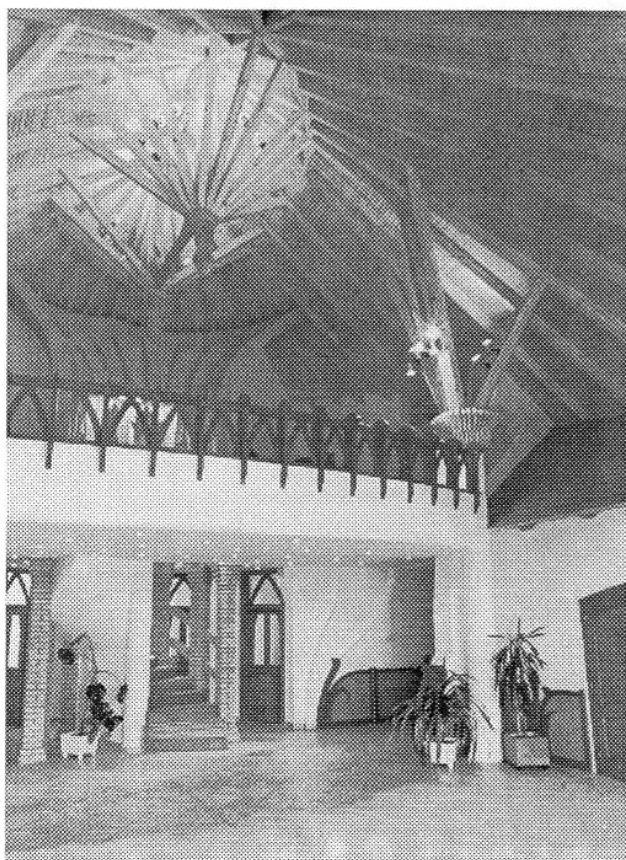
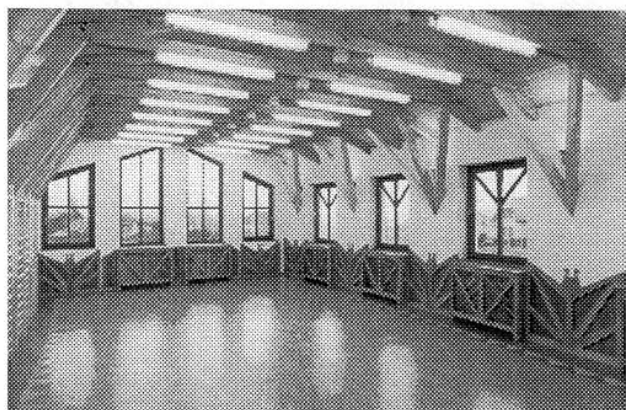
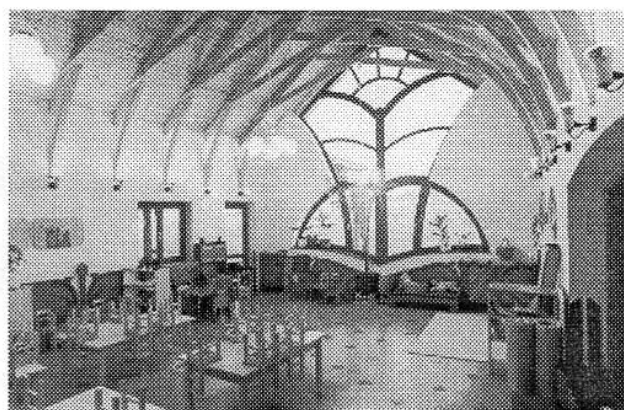

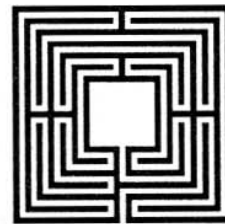
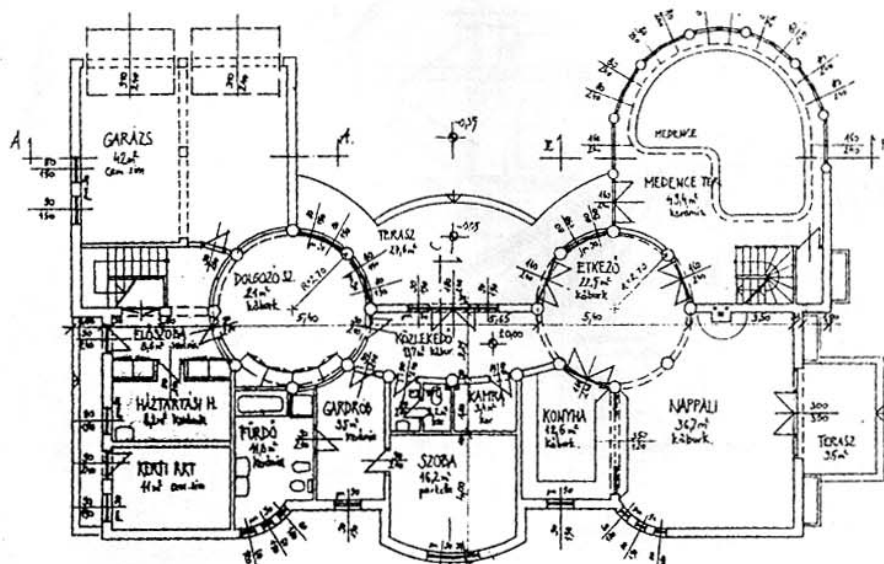
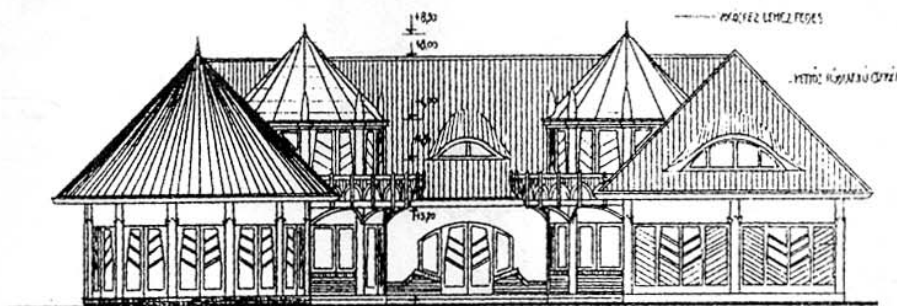
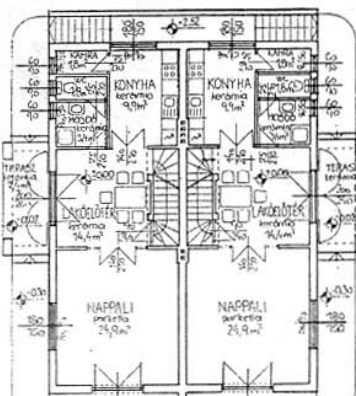
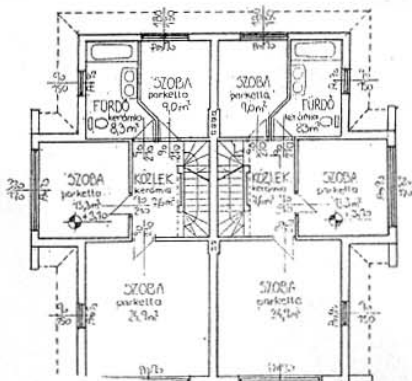
Veresegyház, Széchenyi tér
beépítési terve, 1993; helyszínrajz
Széchenyi téri óvoda, 1994,
belsőépítész: Zsigmond Ágnes;
földszinti és emeleti alaprajz,
homlokzatok.
(Fotó: Szántó Tamás)

Foglalkoztatók, folyosó, előcsarnok; Zsigmond Ágnes (Fotók: Szántó T.)

ZSIGMOND ÁGNES (1962)

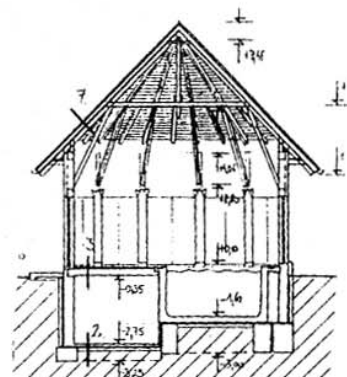
1037 Budapest, Máramaros u. 16.

1985 BME Építésmérnöki Kar
1981-85 Visegrádi táborok
1985-86 Kerti Tervezőiroda
1987-90 MAKONA Építésziroda
1990- KVADRUM Építésziroda

MUNKÁK:

Csenger, Művelődési ház átalakítás, 1987.
Paks, Fedett piac, 1987-88. (Makovecz Imrével)
Paks, Garázsok, 1988.
Paks, Beépítési terv, 1988.
Paks, Frasi ikerház, 1988.
Szegevár, Szabó ház, 1988.
Budapest, Kovács-ház, 1988
Budapest, Gáspár-ikerház, 1991
Veresegyház, Széchenyi téri óvoda, (belsőépítész), 1994.
Veresegyház, Faddi ház, 1994, épül
Veresegyház, Sáros ház, 1994, épül
Veresegyház, Baptista Templom, 1995.

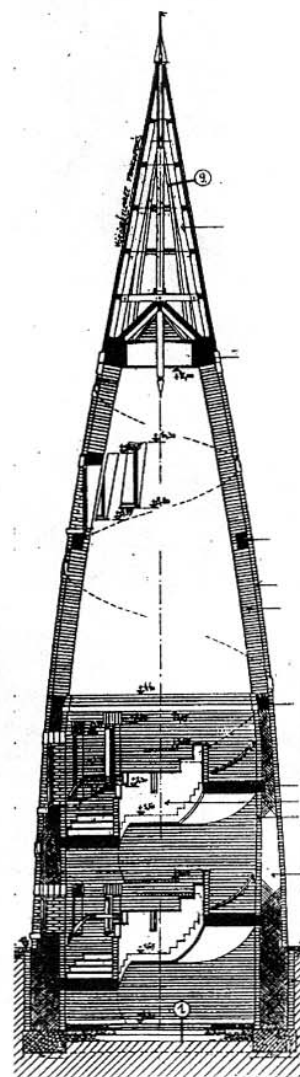
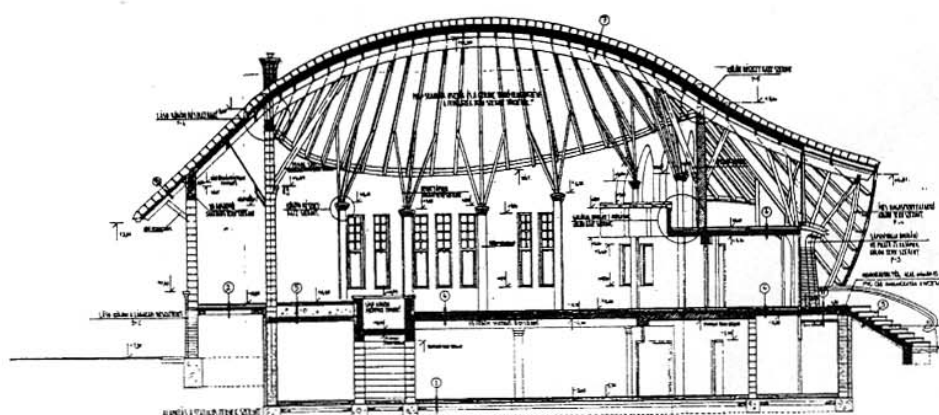
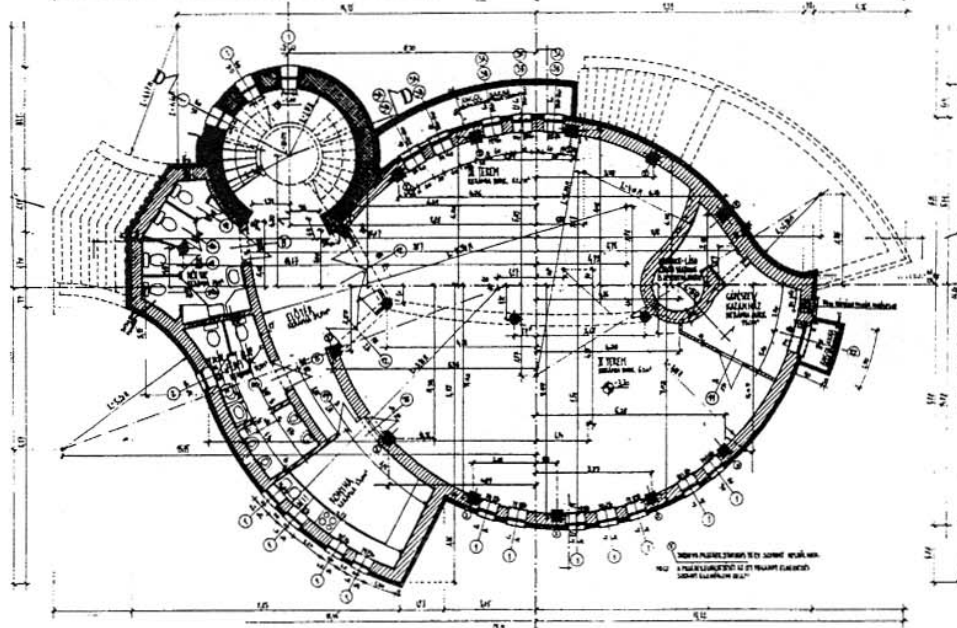
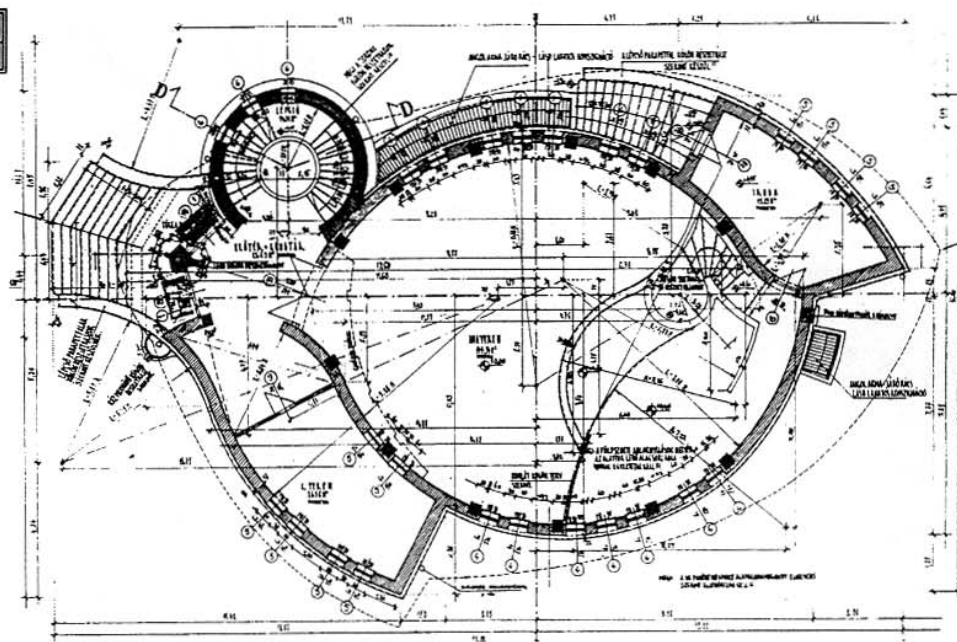
Budapest, Gáspár-ikerház, 1991
alaprajzok és homlokzatok

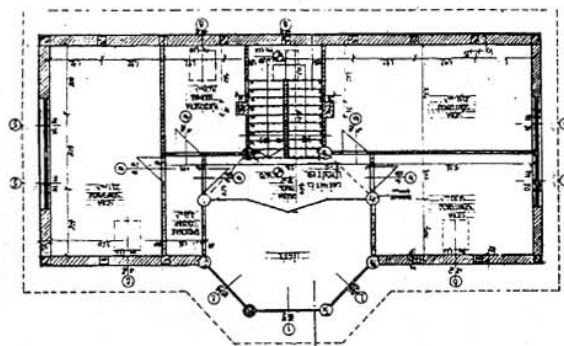
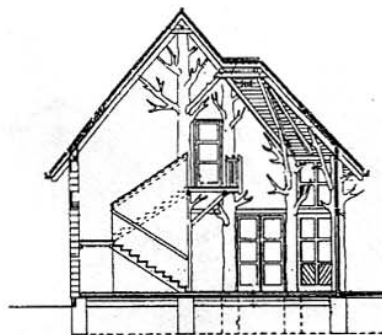
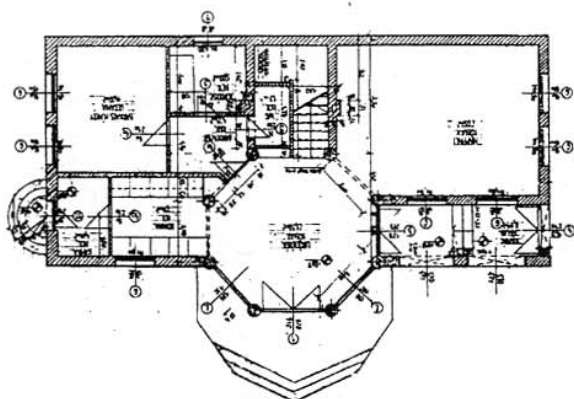
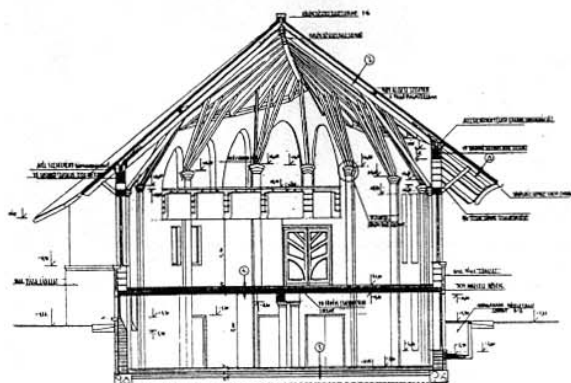
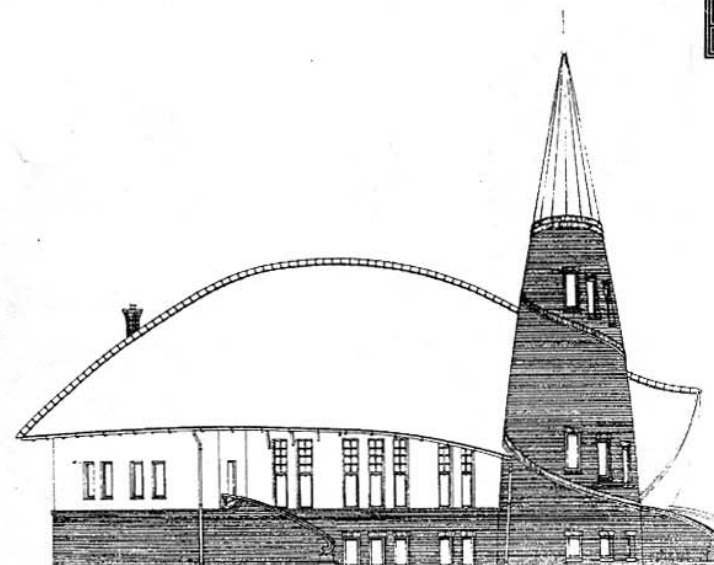
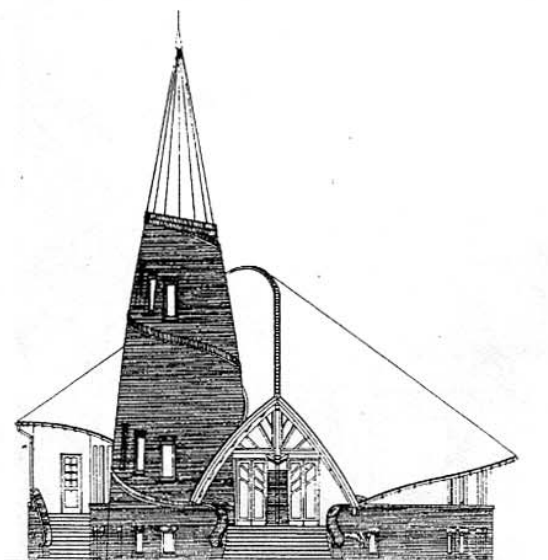

Veresegyház, Faddi-ház, 1994-95
alaprajz, főhomlokzat és metszet

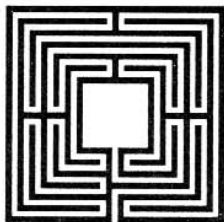

Veregyház,
baptista templom, 1995,
alaprajzok, metszetek, homlokzatok

Szegvár, Szabó-ház, 1988
alaprajzok, keresztmetszet,
homlokzatok

BATA TIBOR (1963)

1119. Bp. Fehérvári út 76.

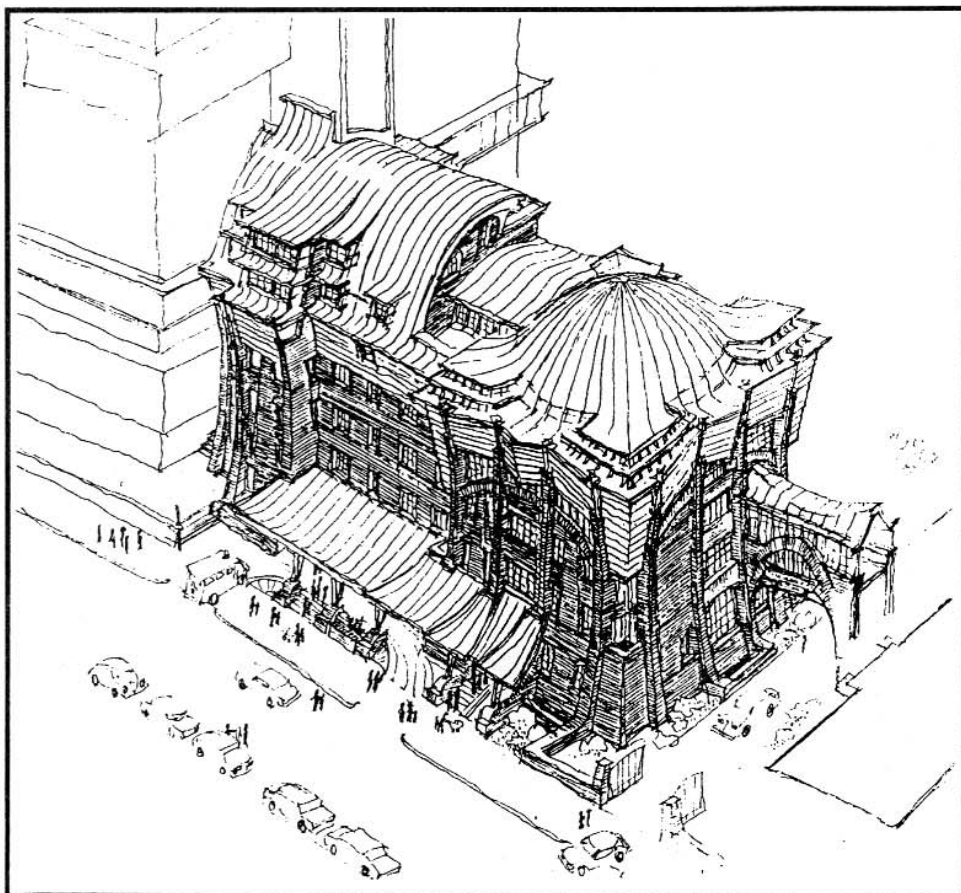
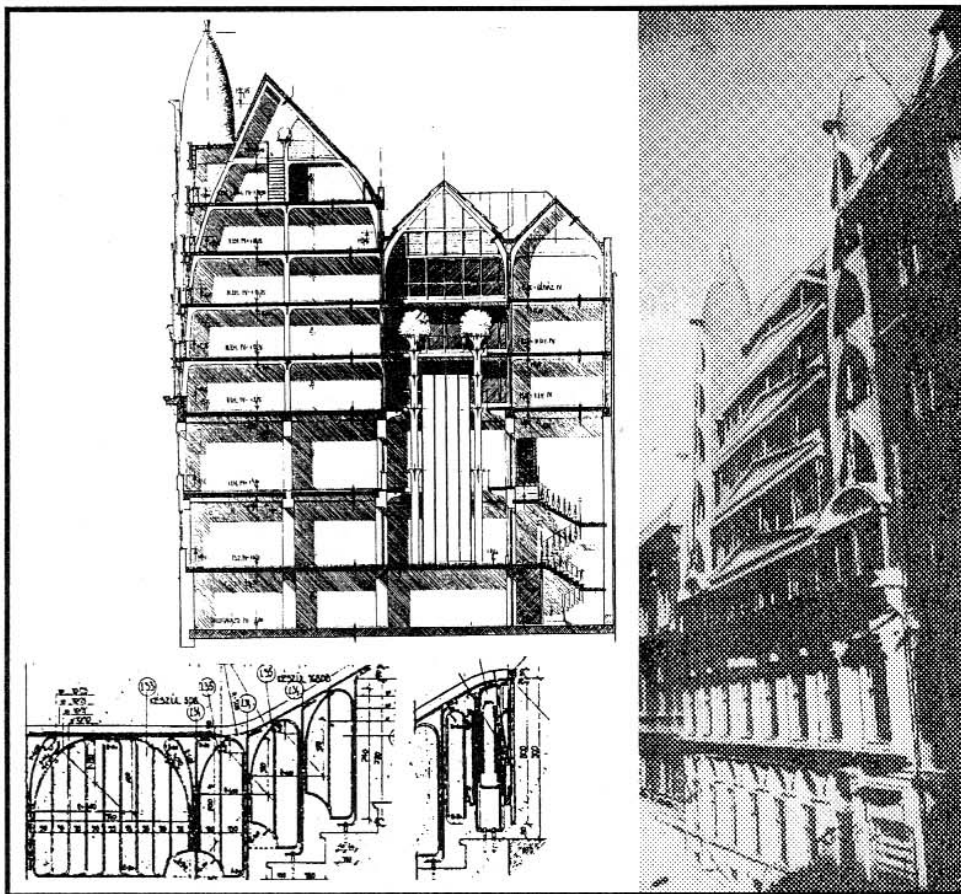
1987 Ybl Miklós Építőipari
Műszaki Főiskola
1992 Budapesti Műszaki Egyetem
1987-1990 MAKONA Építésziroda
1990- KVADRUM Építésziroda

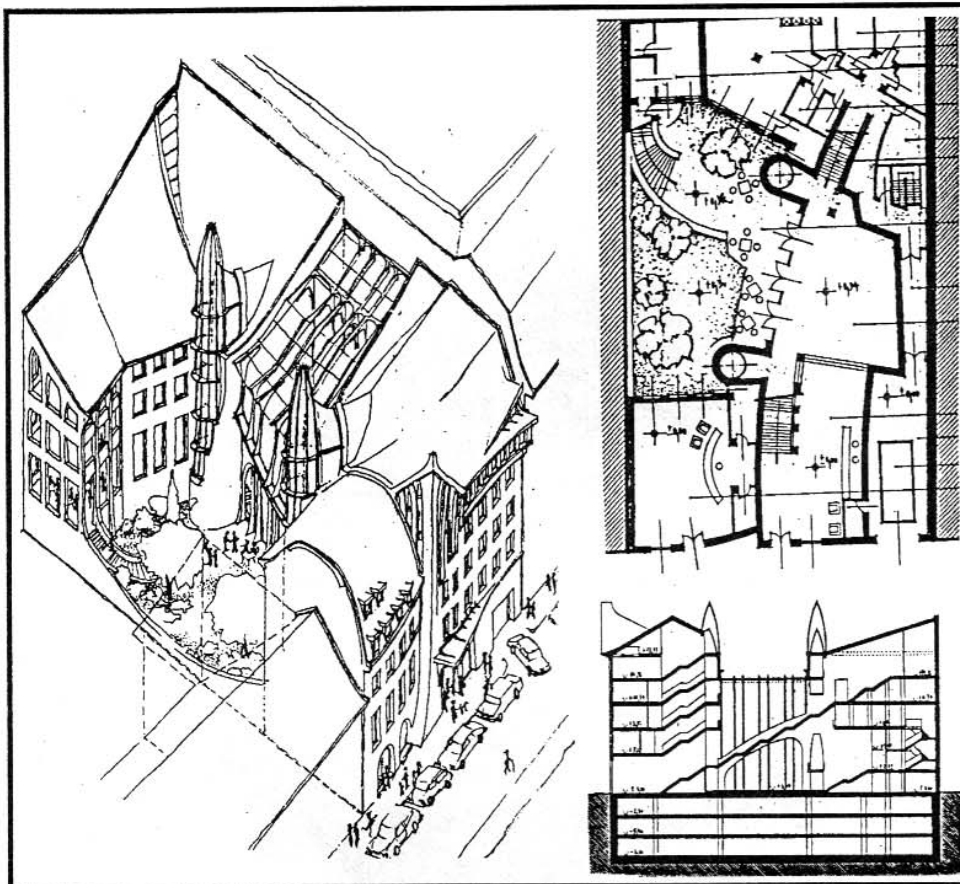
MUNKÁK:

Budapest VII. Szentkirályi u. 18.
felújítás, emelettráépítés, (Makovecz
Imrével)
Zalaszentő, Takarékszövetkezet és
panzió, 1990, részben megépült
Pécel, OTP fiók felújítás, 1989 (Kovács
István belsőépítésszel)
Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus
Egyetem, Catharinaeum-Oktatási és
szállásház, 1992
Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus
Egyetem, Szent Benedek kollégium,
1994
Pilisborosjenő, Biró-ház, terv:1990,
Pécel, beépítési tervek 1989-től
Pécel, Ráday Pál Gimnázium bővítése
Budapest VII. Almásy tér 11, *Nincs
Pardon Kóktél-bár*, terv:1991, (Róth
Renáta belsőépítésszel)
Budapest II: Máriaremetei út, Dr.
István-ház, 1991
Oroszláza, piac, 1992, (Zsigmond
Lászlóval)
Órbottyán, Csaplár-Máté-Tóth-ház,
1992
Budapest II., Marti-ház, terv:1992,
Dömsöd, Autós parkoló centrum, 1993
Budapest VIII. Gyulai Pál utca, irodaház,
terv: 1993, (Róth Renátával és
Engelmann Tamással)
Budapest XVI., Deli-ház, 1993, épül
Budapest VIII. Baross utca, 1/2 10 Jazz
Club, 1993, Róth Renátával,
Budapest, Cinkota, Barki-ház, 1993
Nagykovácsi, Weichinger-ház,
1993, épül
Felsőögd, Sallai-ház, terv: 1993, épül
Budapest, Haller utca, Kardiológiai
Intézet, gyermekszívsebészeti szárny,
1994, (Makovecz Imrével)
Tablótófal, Oswald család nyaralója,
1994
Slófk, Barna Sándor nyaralója, 1994
Veregyház, Csököly István családi háza,
1994, épül
Balatonalmádi, Vig család nyaralója,
1994
Veregyház, Questor-vendégház, 1995
Dunaszerdahely, Fő utca, üzletsor, 1995
Szentendre, Kővári-Szabó-ház, 1995,
épül
Budapest, III. Nagy-Beszeda-ház, 1995
Budapest VIII: Bródy Sándor utca,
vendégház, 1995 (Engelmann Tamással
és Róth Renátával)

Budapest, VIII. Szentkirályi u.
irodaház (Makovecz Imrével)

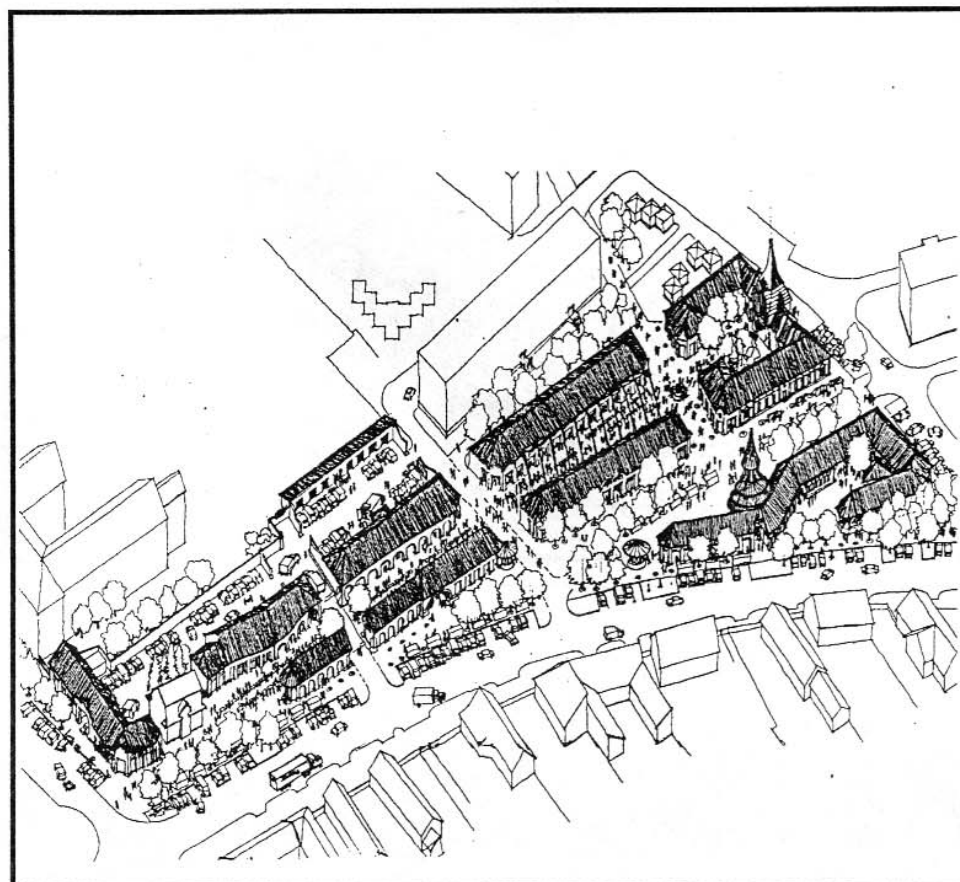
Budapest, IX. Haller utca, gyermek-
szívsebészet (Makovecz Imrével)

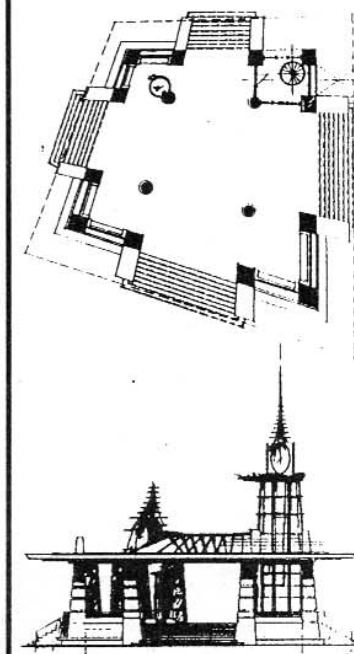

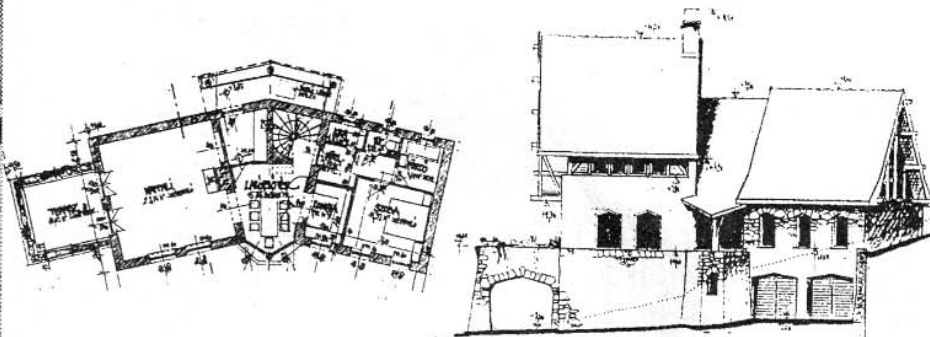
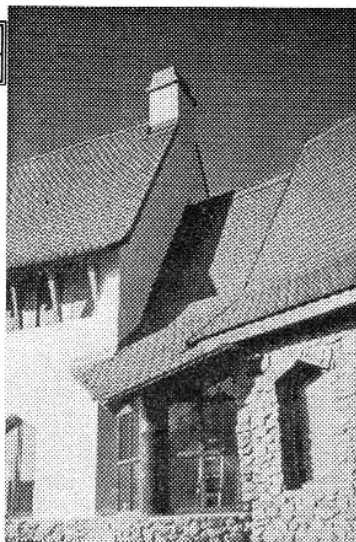
Budapest, VIII. Gyulai Pál utca
irodaház 1993, (Róth Renátával és
Engelmann Tamással)

Orosháza, Könd utcai piac, 1992
(Zsigmond Lászlóval)
madártávlati kép

Debrecen, Fő tér, óratorony
(pályaterv a Pagony irodával)

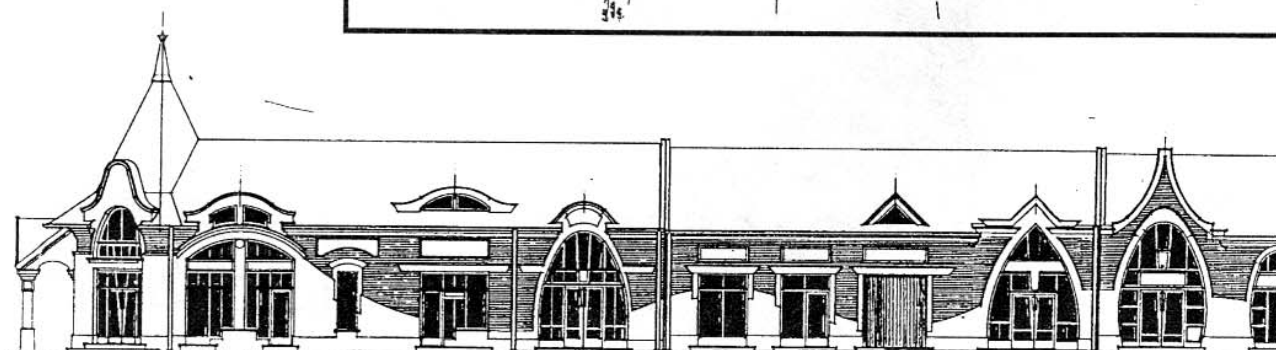
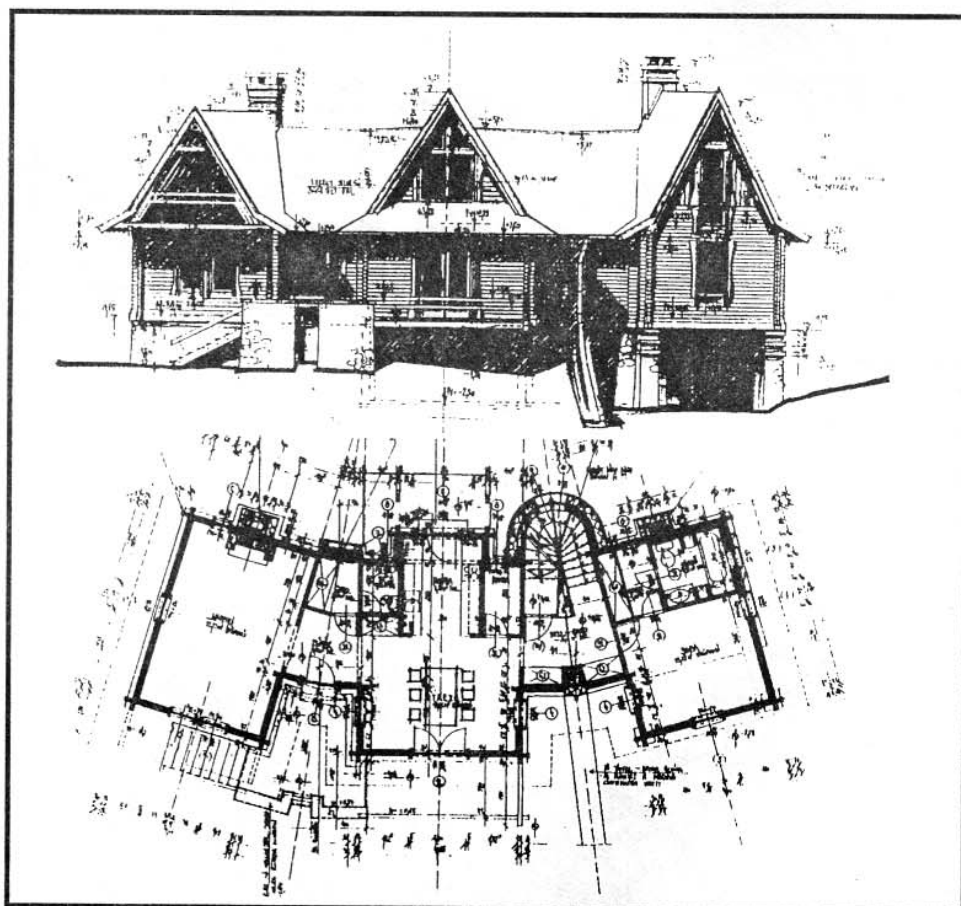

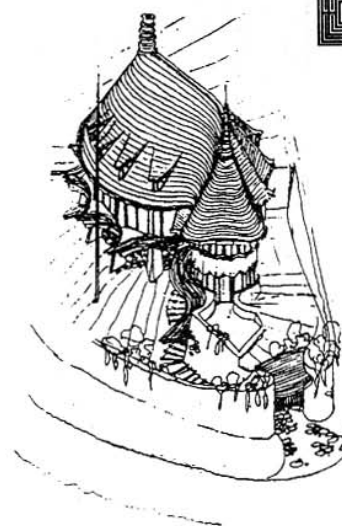
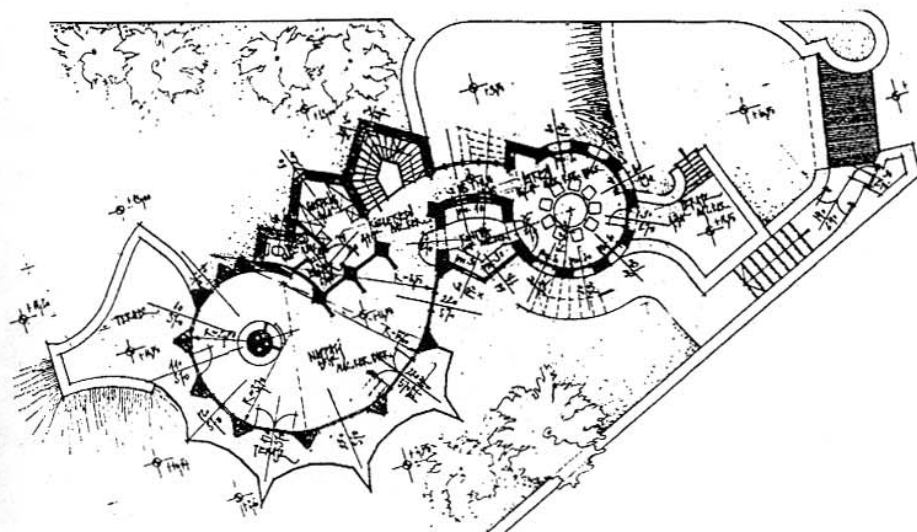

Pilisborosjenő, Bíró-ház, 1990

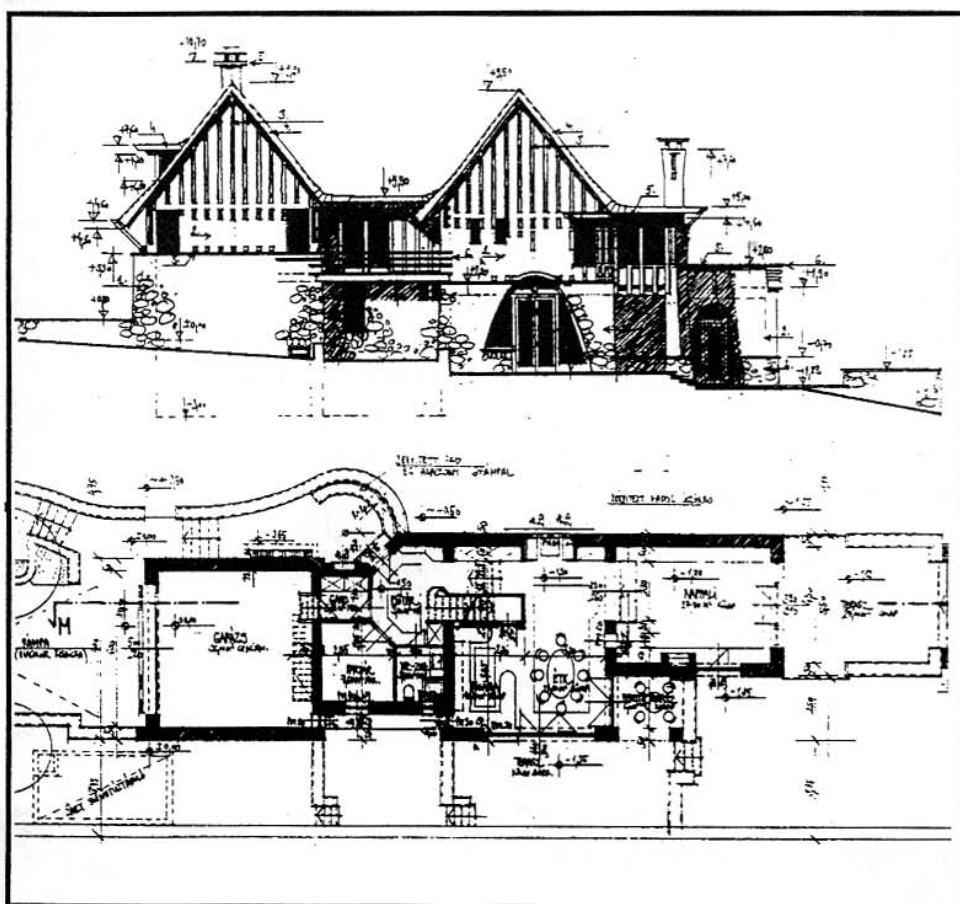
Szentendre, Szabó-Kővári-ház
1995, építés alatt

Dunaszerdahely, Fő utca, üzletsor
1995, építés alatt

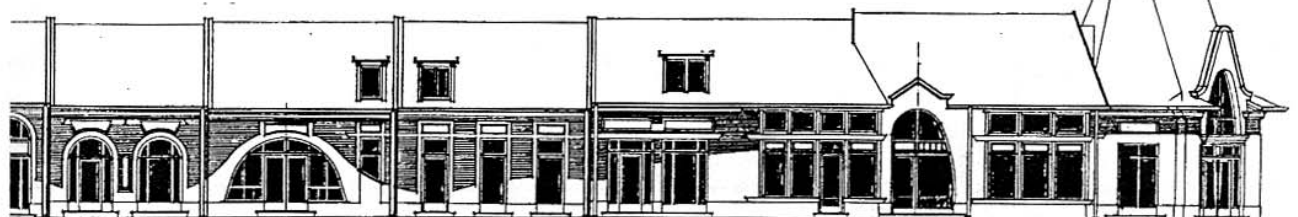

Budapest, Marti-ház, 1992
építés alatt

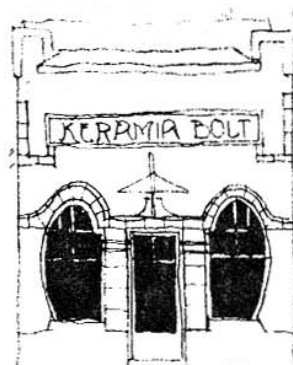
Budapest, Nagy-Beszeda-ház, 1995

JÁNOSI JÁNOS (1966)
1145 Budapest, Korong u. 33.

1987 Ybl Miklós Építézipari
Műszaki Főiskola
1987-1990 MAKONA Építésziroda
1990- KVADRUN Építésziroda
1992-1995 Főépítész, Aszód

ASZÓD, FŐ UTCA

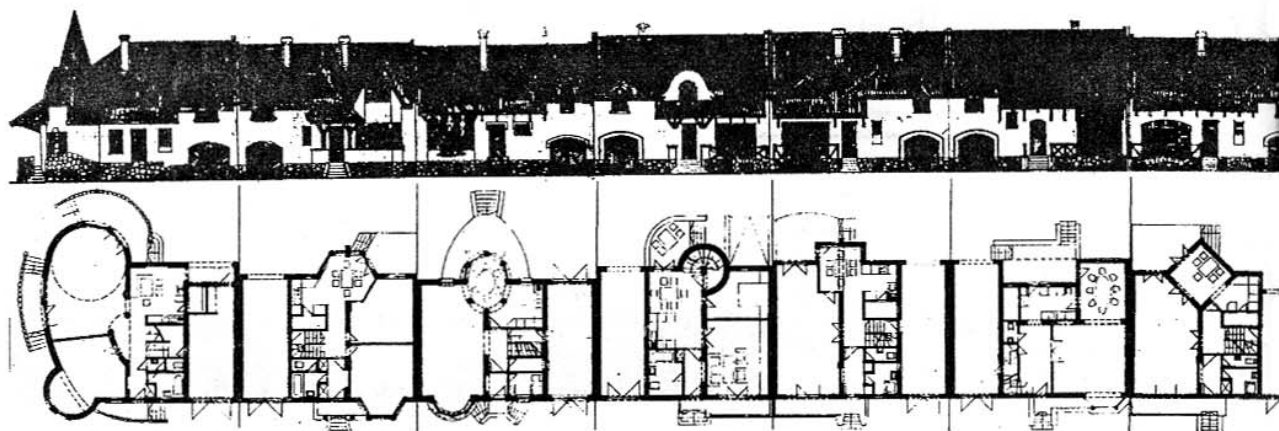
Ha valaki a *Tegnap világa* című könyvet lapozgatva magyar városok régi fényképeit nézegeti, nehezen tud szabadulni az azokból áradó hangulattól. Mennyi rejtélyt, apró érdekes történetet hordoz magán egy történelmi kisváros?! Ha az ember hosszú évek folyamán lépésről-lépésre, házról-házra ismer meg egy várost, egy főutcát, rájön, hogy az elmúlt idők történelme dereng át a falakon. Az utcákon sétálva, az embereket megismerve egy különös, szinte megfogalmazhatatlan érzés járja át, ami nem csak nosztalgia, hanem valami más is. Egy letűnt világ elevenedik meg a házak között. Látja a zsidó kereskedőket, a spalettás portálok előtt álló hosszúkotényes boltost, a festett fatáblás feliratok egyszerű vonalát. A konkrét építészeti feladatok folyamán még jobban megismeri az adott épületek lelkületét és mindez rabul ejti.

A fentiek különös történelmi kavalkád kapcsán hagyták meg lenyomataikat Aszód főutcáján. A II. világháború folyamán a zsidókat nagyrészt elvitték, Magyarország egyik legszebb zsinagógáját az 50-es években lebontották. A 70-es években a Pestterv által készített rendezési terv a zártosult utca épületeit elbontja, helyükre négyemeletes *modern* pontházakat tervez. Az ezt követő években csak szerencséjének köszönhetően Gödöllőt *fejlesztik*, és nem marad pénz a terv megvalósítására. Azért az élet nem állt meg, az eklektikus házak vakolatdíszzeit leverik, portáljait nagyméretű kirakatokra cserélik. A fentiekből érezhető, hogy más lesz a hangulat, a velem egykorúaknak ismerős kezd lenni a kép. Mi már ilyen főutcákat ismertünk meg. De bármennyire gondos a munka, egy-egy megmaradt kő felvillant valamit a letűntből, az anyalkafejes vakolatdísz mosolygós arca üzen nekünk.

Lehet-e másként egy ilyen feladathoz nyúlni, minthogy kifejti az ember a lehámló vakolatból a múltat és megpróbálja szisztematikusan visszaállítani a régit? Hol egy fa spalettával, hol a bútorszerű, faszerkezetű kirakatokkal, hol az anyalkafej homlokzatra való visszahelyezéssel. Abban bízva, hogy ezekkel az apró, de konzekvensen végigvitt építészeti lépésekkel, melyek nemcsak a házakra, de az utca egészére vonatkoznak a macskaköves parkolóktól a szemetesekig előbb vagy utóbb feldereng valami abból a hangulatból, amit a régi képeslapok árasztanak. Azt hiszem ez a feladat egy kezdő építész számára, aki tele van ambícióval és a legapróbb feladat megtervezését is önmegvalósítása mérföldkövének tekinti, nagyon nehéz; mesterek, előképek nélkül talán lehetetlen is. Már nem tudok másként tekinteni Aszód főutcájára, mint amilyen lehetne, vagy lehetett volna normális fejlődés esetén. Hogy építészeti feladataimmal mennyire sikerül a vágyott hangulatot visszahoznom, nem tudom, de hiszek benne, hogy sikerülnie kell.

Aszód, főutcai portálok

Aszód, sorházak (Ekler Dezsővel és Varga Csabával) 1990

Aszód, régi képeslap a főutcáról (a szerencsi Zempléni Múzeum gyűjteményéből)

Aszód, Schossberger-kripta, 1991

MUNKÁK:

Nyíregyháza, Kovács Attila családi háza, 1989.

Budapest, Wekerle-Telep, tetőtérbeépítések, 1989-96,

Aszód, sorházak (Ekler Dezsővel és Varga Csabával), 1990, épül

Aszód, portálfelújítások, 1990-95,

Csákvár, Szociális Otthon, 1990

Hosszúpályi, Berényi Mihály családi háza, 1990

Budapest, III., Dr Fekete Antal ikerháza, 1991

Aszód, Schossberger család kriptája, felújítás, 1991

Aszód, Petőfi Sándor Múzeum, átalakítás-tetőtérbeépítés, 1992-93

Aszód, részletes rendezési tervek, 1992

Gánt, Szociális Otthon, Ravatalozó-Kápolna, 1992

Balatonszabadi, Pétervári László nyaralója, 1993, épül

Aszód, Fő tér, felújítási kiviteli tervek (Ekler Dezsővel), 1993

Üröm, Krausz Ferenc családi háza, tetőtérbeépítés, 1993

Üröm, Békei Tibor és családja háza, 1993, épül

Aszód, Evangélikus Gimnázium környékének beépítési terve, I. variáció:1993, II. variáció:1995

Aszód, Richard Fritz Kft. irodaháza, 1993

Nyíregyháza, Újságárusító pavilon, 1994

Pillsszentkereszt, Potecz Attila háza, bővítés-átalakítás, 1994, épül

Budapest III., Baranyai Zoltán családi háza, 1995, épül

Nyíregyháza, Kovács László családi háza, 1995, épül

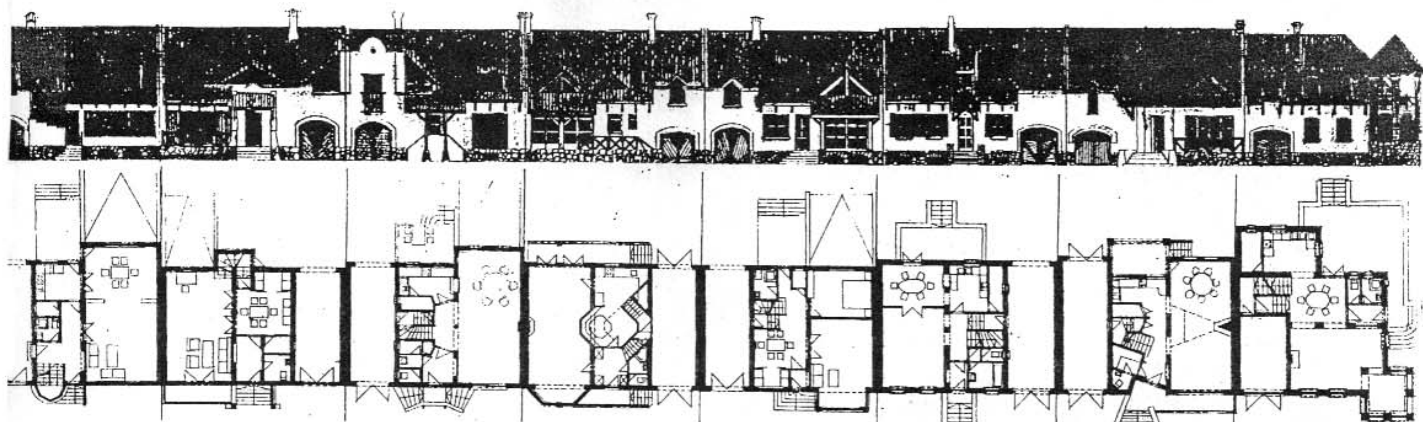
Nyíregyháza, Fóris Tamás családi háza, 1995-96, épül

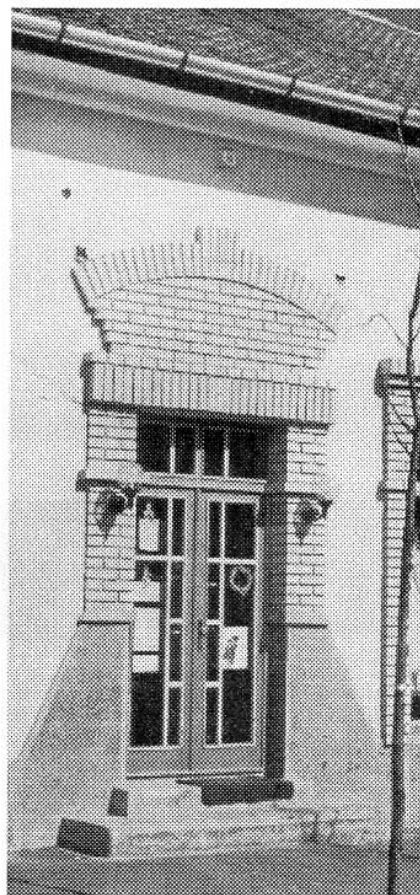
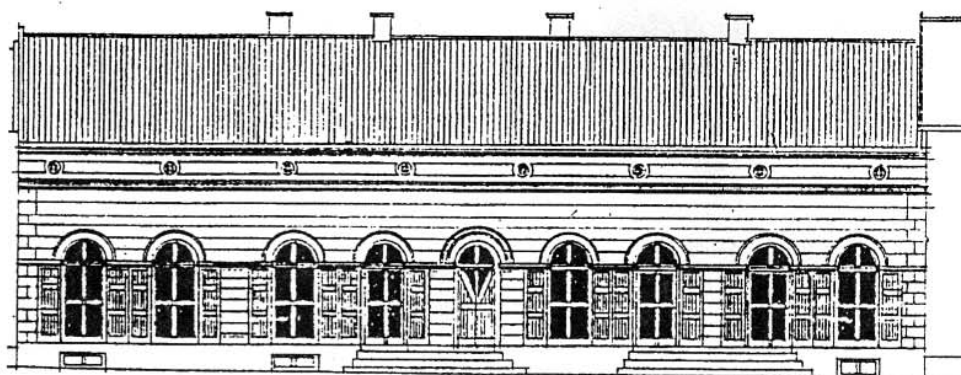
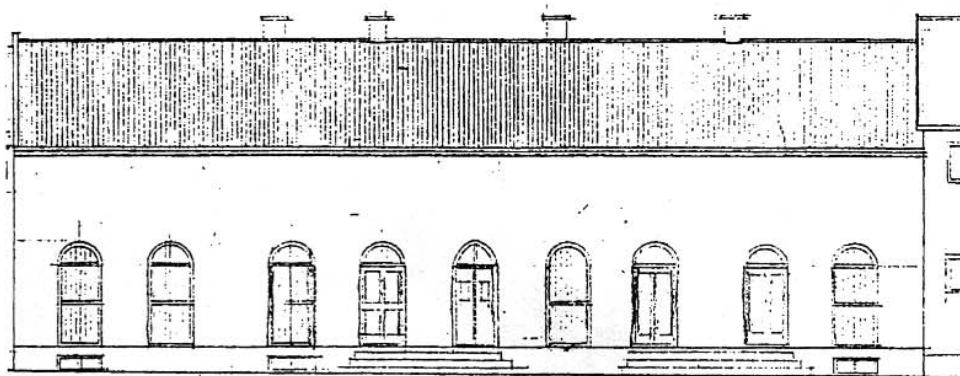
Nyíregyháza, Dr Bokotey Miklós családi háza, 1996.

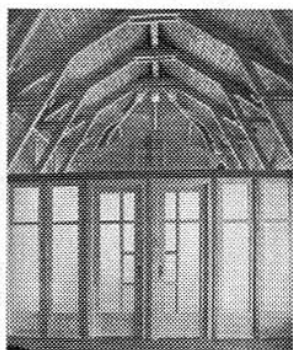
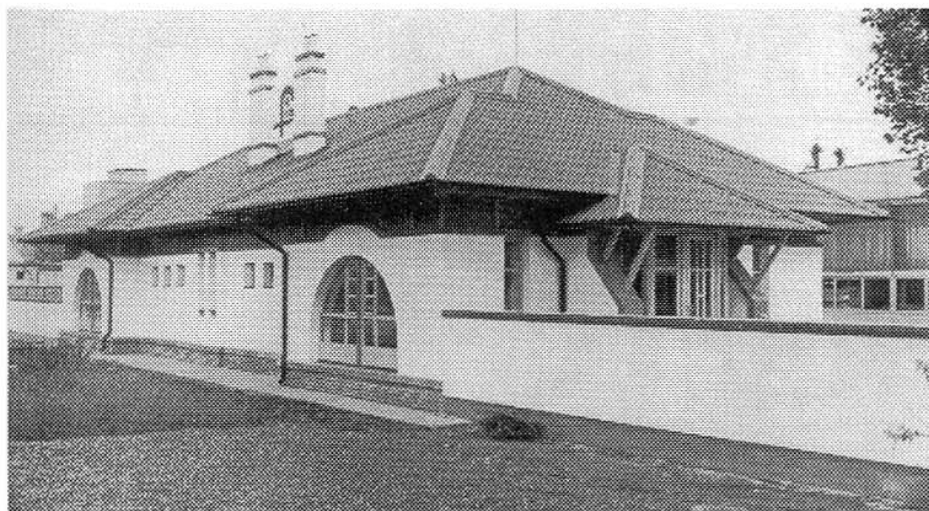
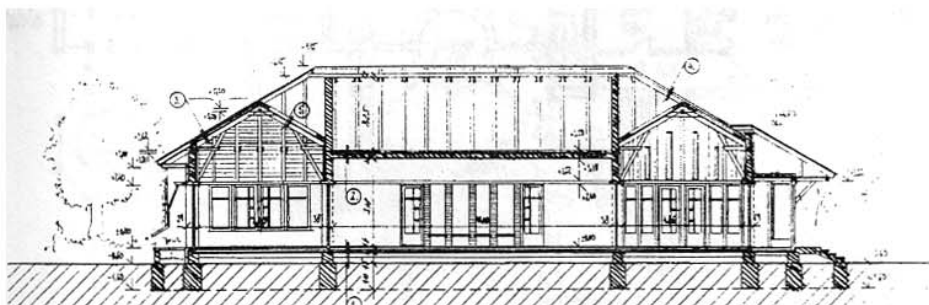
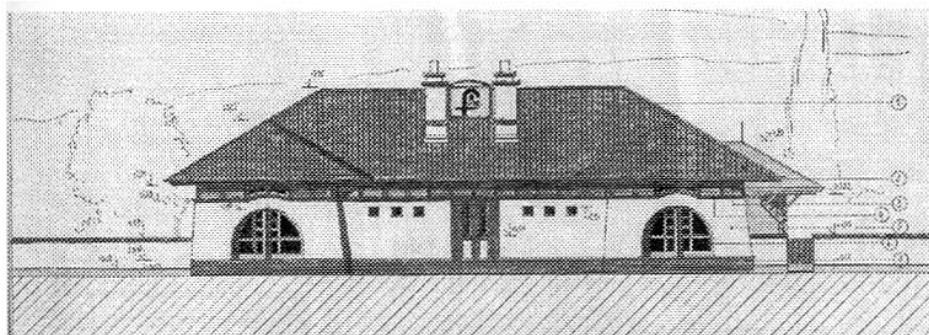
Aszód, Szent István patika, 1995-96, épül

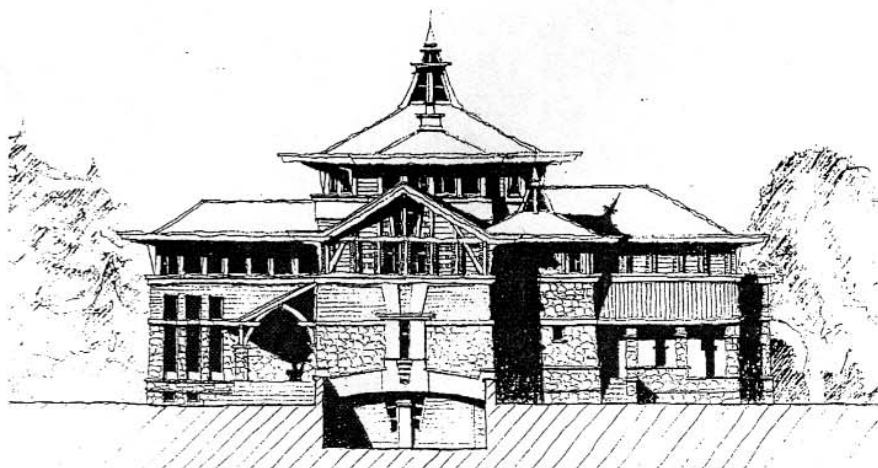
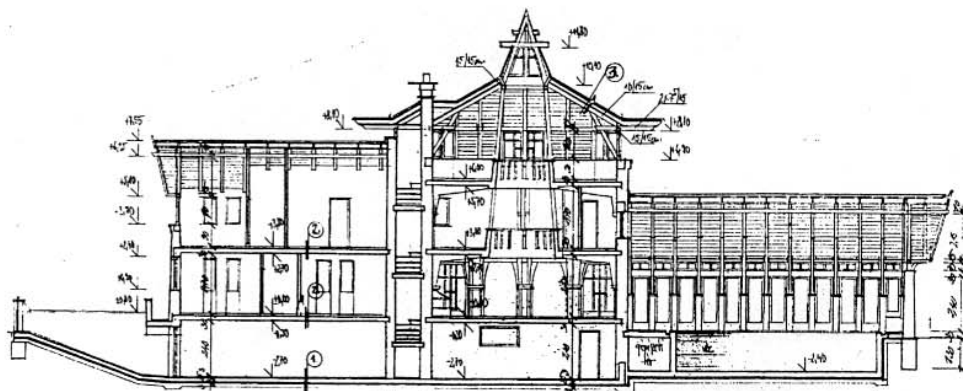
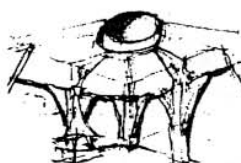
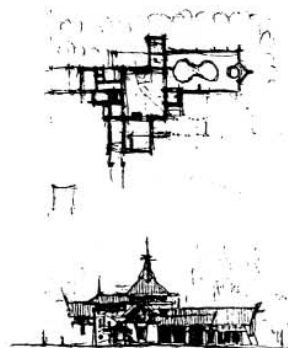
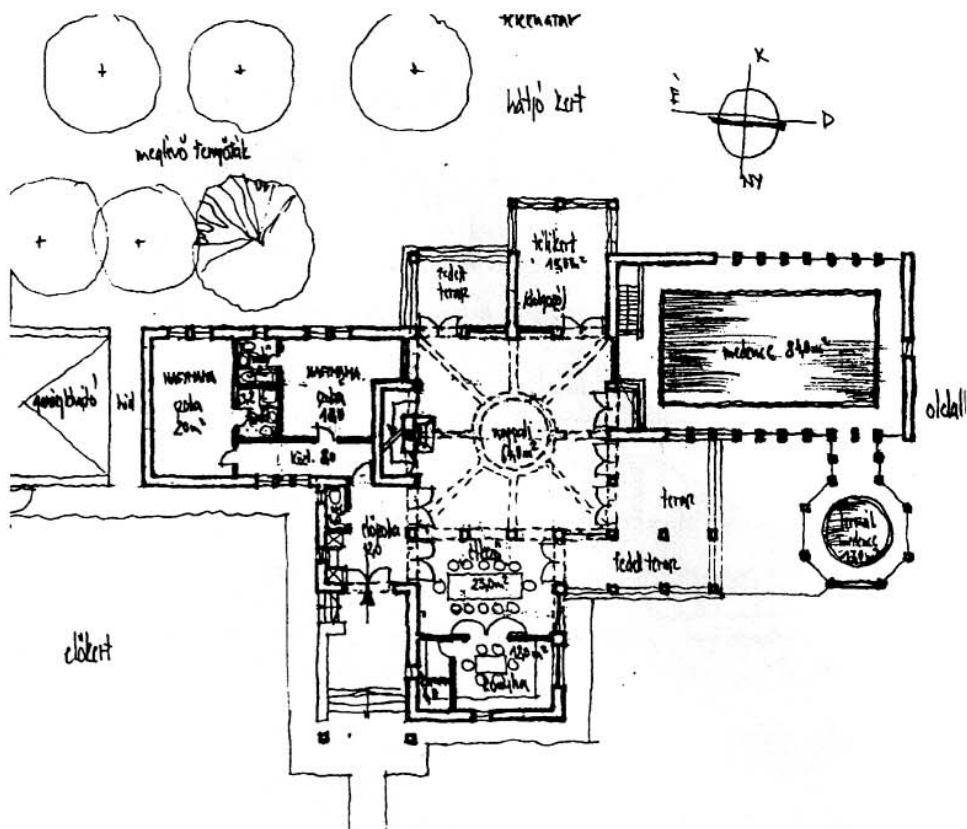
Aszód, Zeneiskola és Könyvtár, felújítás-átalakítás, 1995-96, épül

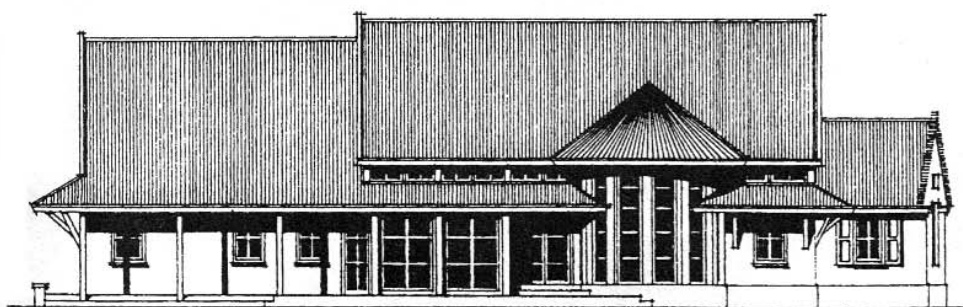
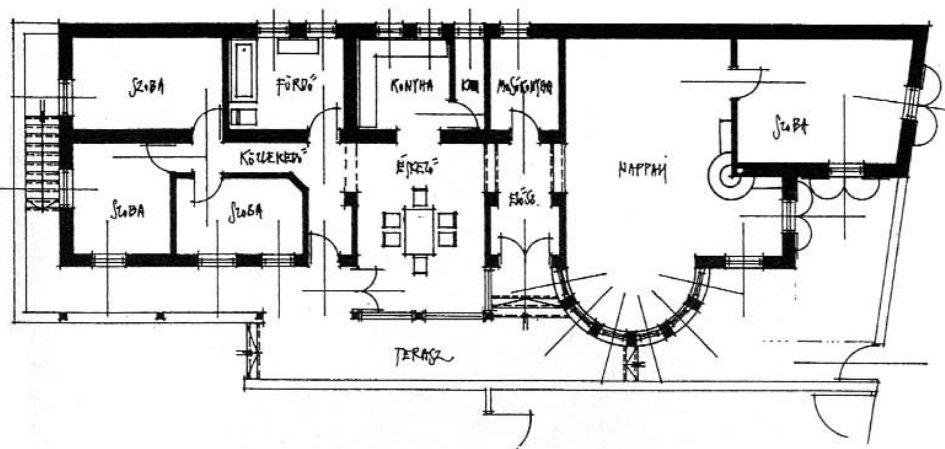
Aszód, portálfelújítás

ENGELMANN TAMÁS

(1957)

1062 Budapest, Székely B. u. 10.

1980 BME, Építészmérnöki Kar

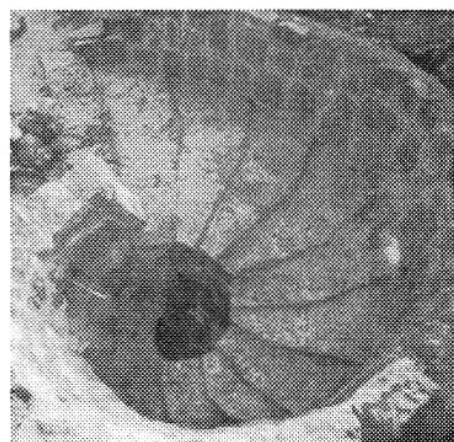
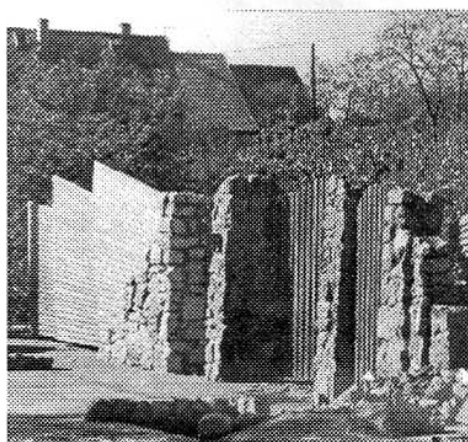
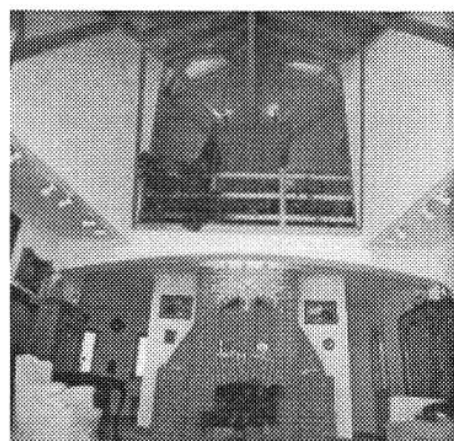
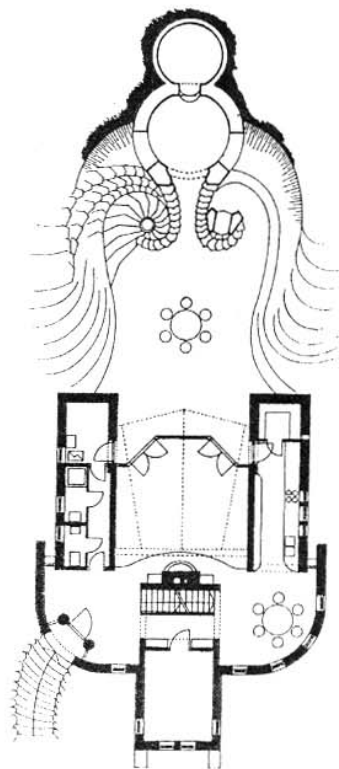
1980-81 AGROBER-ÉLITI

1981-89 Ybl Miklós Tervező

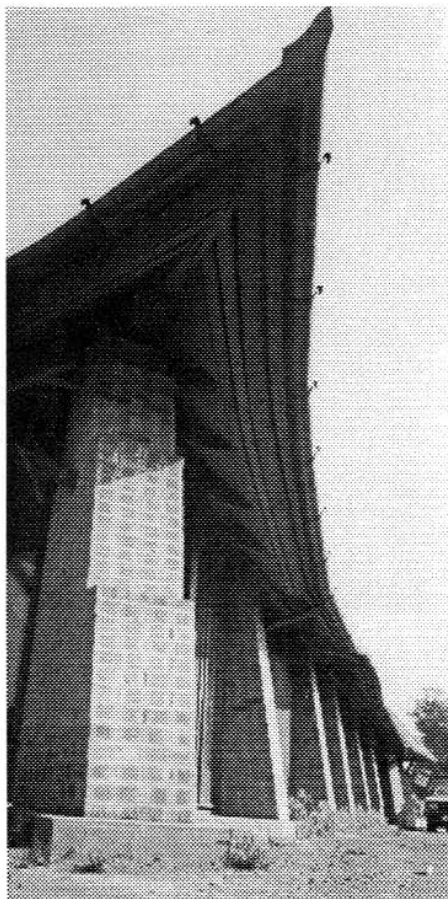
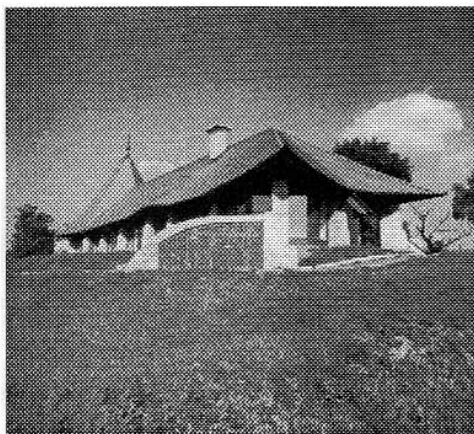
Kisszövetkezet

1989 -92 K.K.E. Vándoriskola

1992 Kvadrum Építésziroda

Érd, Bartha-ház, 1989-96; az épület
részletei (az építész felvételei)

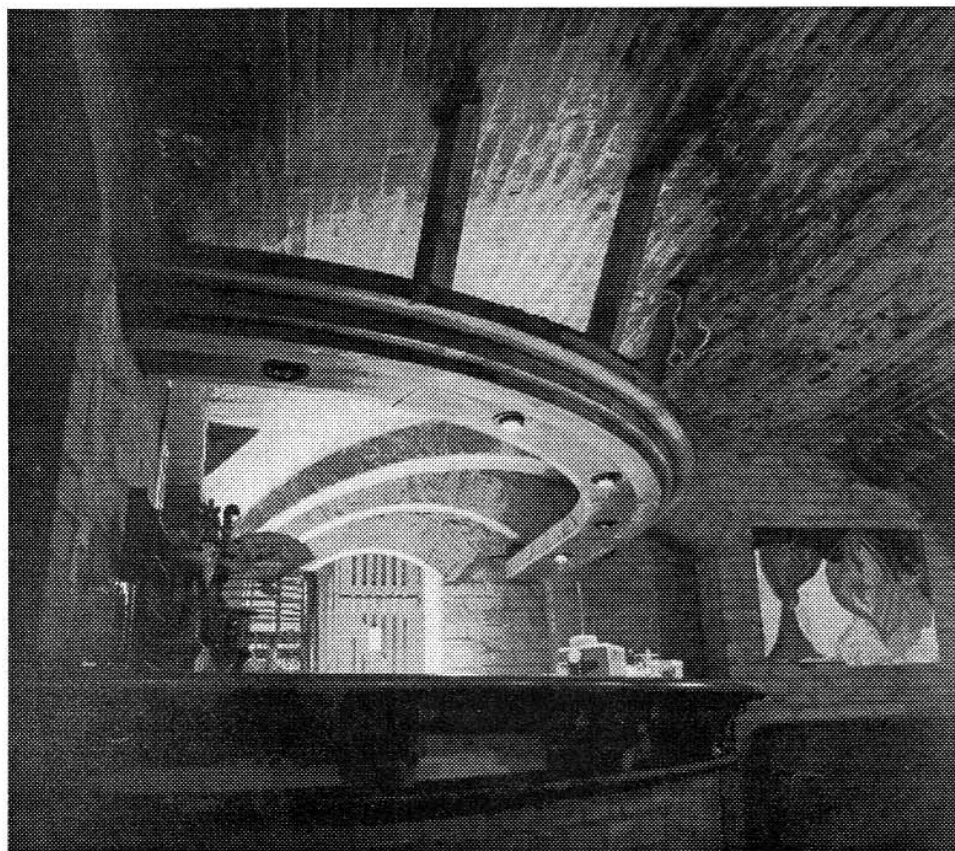

Veresegyház, bazársor, 1993

MUNKÁK:

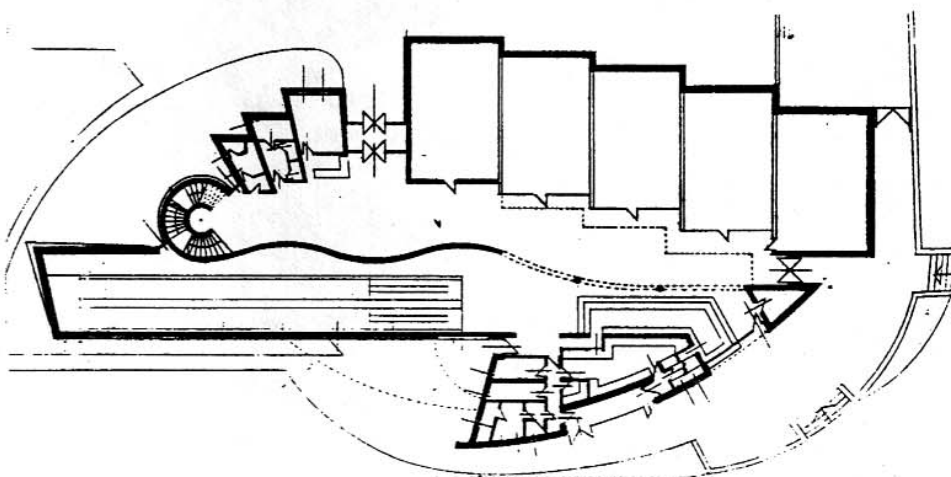
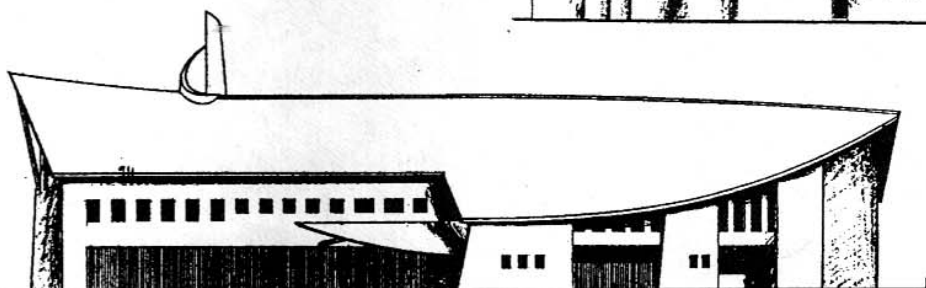
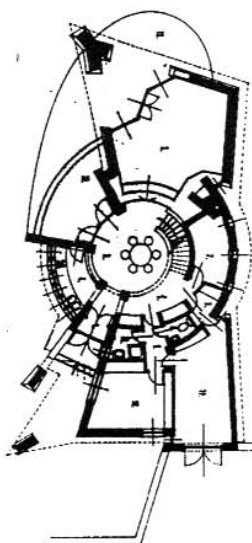
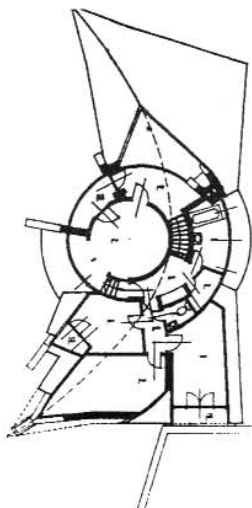
Mezőkövesd, 4 lakásos sorház, 1984
 Budapest, irodaház, sörbár, 1987
 Jászberény, 6 lakásos sorház, 1990
 Veresegyház, Bútorbolt, 1993
 Veresegyház, Bazársor, 1993
 Budapest, Cserga Csárda és
 Biliárdszoba, 1993
 Budapest, RS9 Stúdiószínház, 1993
 Érd, Bartha-ház, 1989-96
 Budakalász, Szathmári-ház, 1995
 Budapest, Rendelő és családi ház, 1995
 (munkatárs: Nathalie Grekofski)
 Fehérgyarmat, Református ifjúsági ház,
 1995
 Budapest, VIII.Bródy S. u. vendégház,
 1995 (Bata Tiborral és Róth Renátával)
 Veresegyház, Klubház, Vázlat: 1995.
 Budapest, Gyulai Pál u. Irodaház, terv:
 1994. (Bata Tiborral és Róth Renátával)
 Budapest, XI.ker., Kondorosi-ház
 bővítés, 1995
 Martonvásár, Takács-ház, 1992., épül
 Sukoró, Kovács-ház, 1992.
 Solyvár, családi ház, 1991.
 Hévíz, BM üdülő uszoda álmennyezet,
 (Jankovics Tibor munkatársaként) 1990.

Budapest, RS9 Stúdiószínház,
 belsőépítészeti részlet, 1993

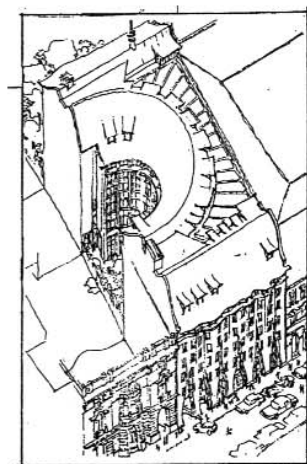
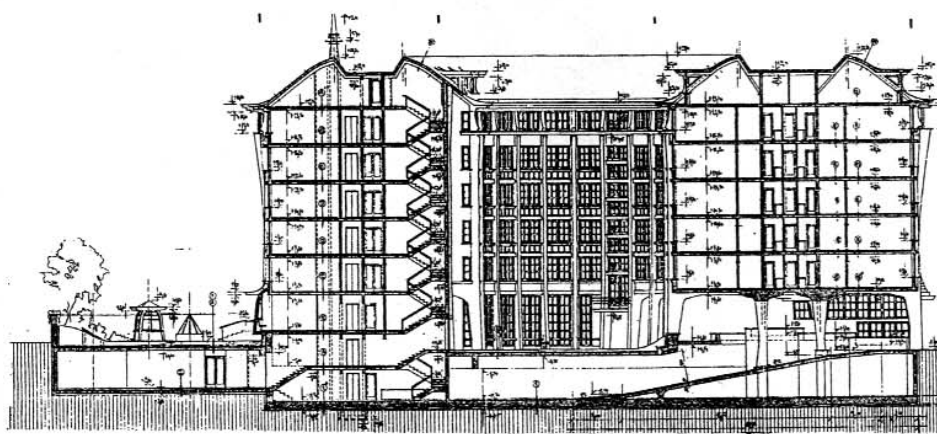
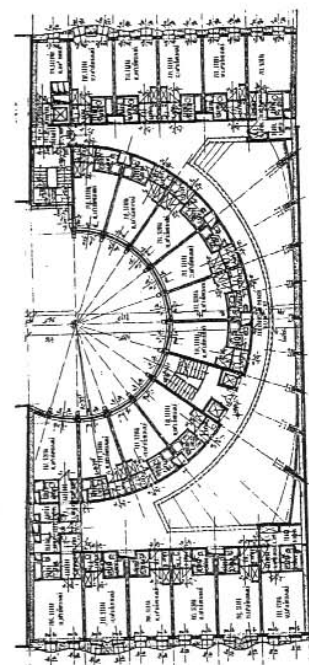
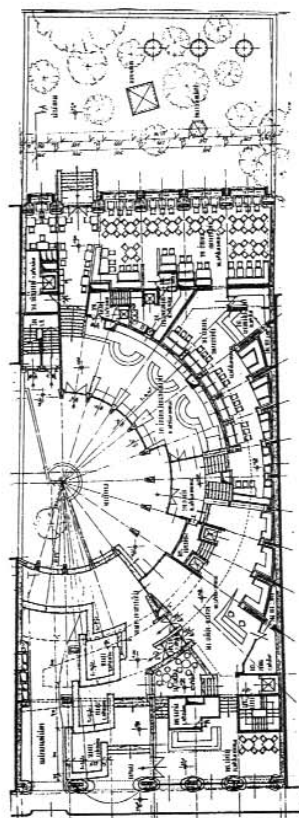
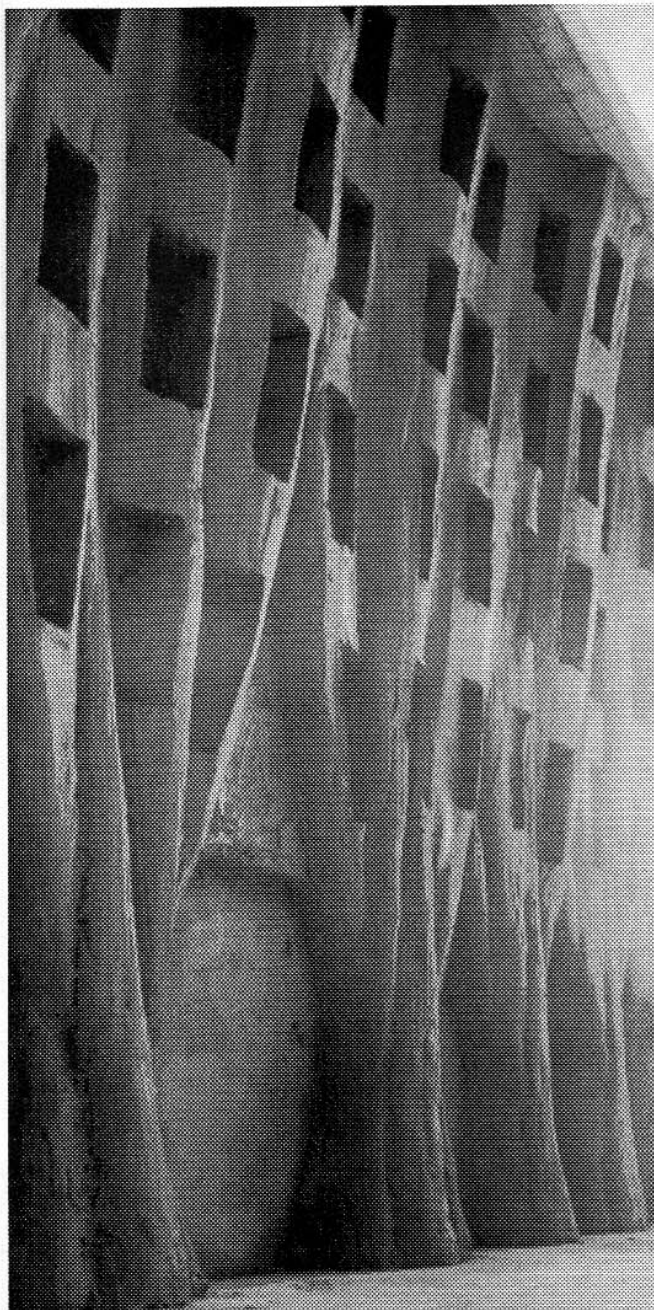

Martonvásár, Takács-ház, 1992
távlati kép és alaprajzok

Veresegyház, Quaestor gyógyszálló
és thermálfürdő, klubház, 1995
homlokzatok és alaprajz

Budapest, VIII.
Bródy Sándor u. vendégház
(Bata Tíborral és Róth Renátával)
modellfotó, távlati képek,
alaprajzok és hosszmet szet

HEIL TIBOR (1963)

1023 Budapest, Nyúl u. 17.

1988 Ybl Miklós Építőipari
Műszaki Főiskola

1982 Kaposvári Agrober

1982-84 Somogyterv 1.sz Műterem

Mester: Kampis Miklós, Lőrincz Ferenc

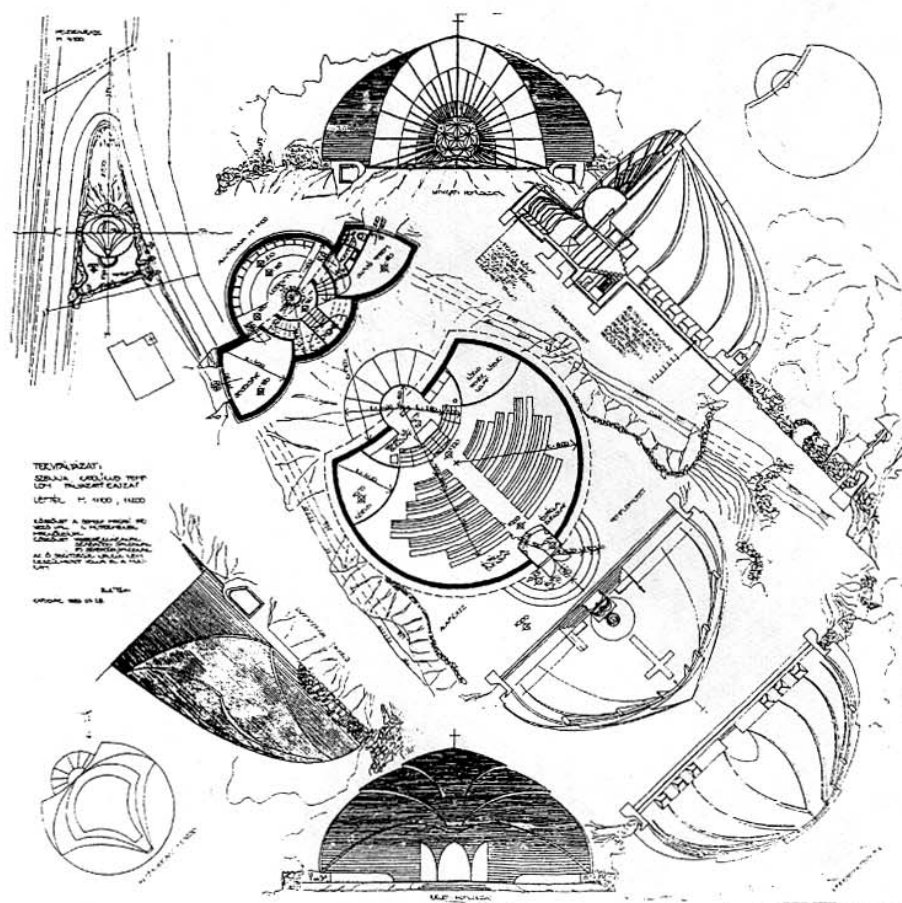
Dr. L. Szabó Tünde

1987-91 MAKONA Kísszövetkezet

1991-93 KUPOLA Építészroda

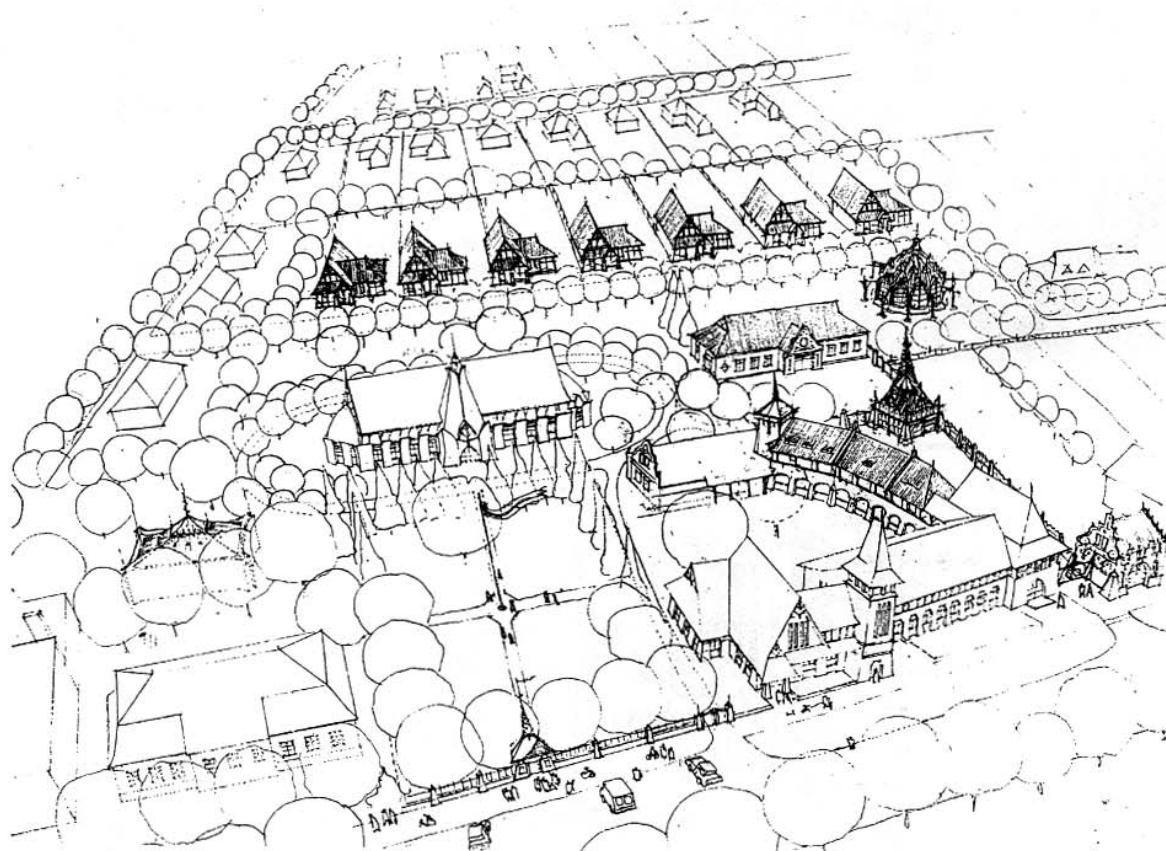
Mester: Nagy Ervin

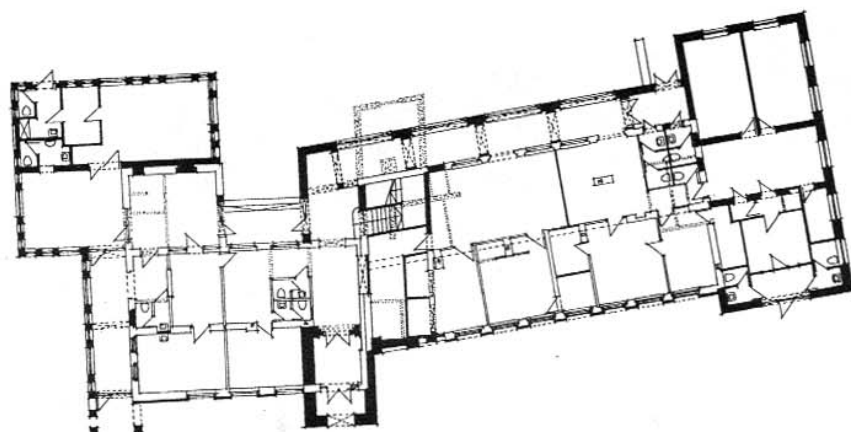
1993- Kvadrum Építészroda

Szenna, katolikus templom
pályázati terv, 1993

Csenger, polgármesteri hivatal
könyvtárának rendezési terve

MUNKÁK:

Szenna, katolikus templom, meghívásos pályázat, 1983.

Eger, Káptalan sori foghíj, tanulmányterv (Kovács Péterrel) 1984.

Somogy megyei kastélyok és térségük hasznosítása országos tervpályázat - 1985.

Balatonakaratya, Kara Koppány háza, 1989.

Budapest, XVI. ker., Lassú Ottó családi háza, 1990.

Csenger, Egészségház, 1991-92.,

Ivánca, Óvoda átalakítás, bővítés, 1992

Csenger, Polgármesteri Hivatal, 1993-94.

Csenger, a Polgármesteri Hivatal és az Egészségház környékének rendezése, 1993-94.

Csenger, Apáti György családi háza, 1993.

Adony, Üzletház, II. ütem, 1995.

Balatonakaratya, Dr. Hajnal László üdülője, 1995

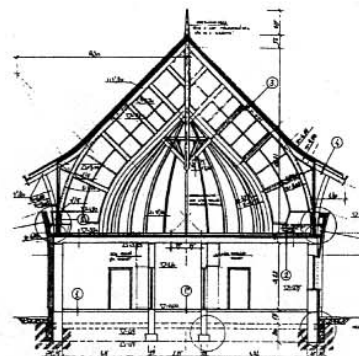
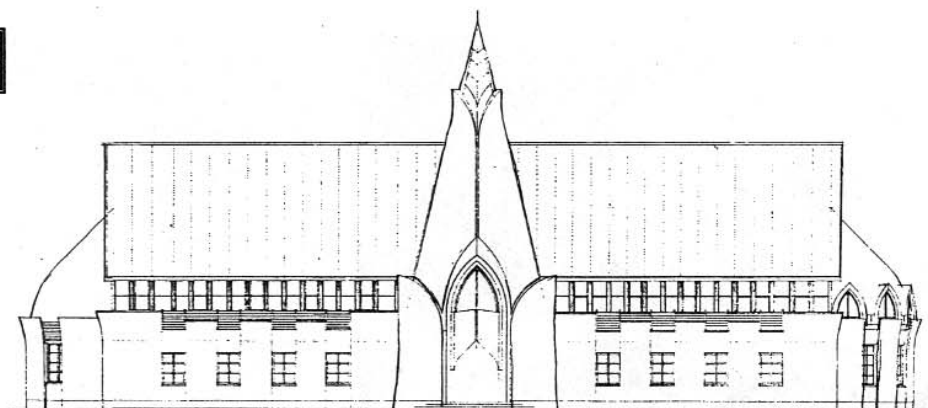
Tusnádfürdő, Szász István üdülőépülete átalakítás, 1995.

Csikszereda, Szász István lakóháza, 1995.

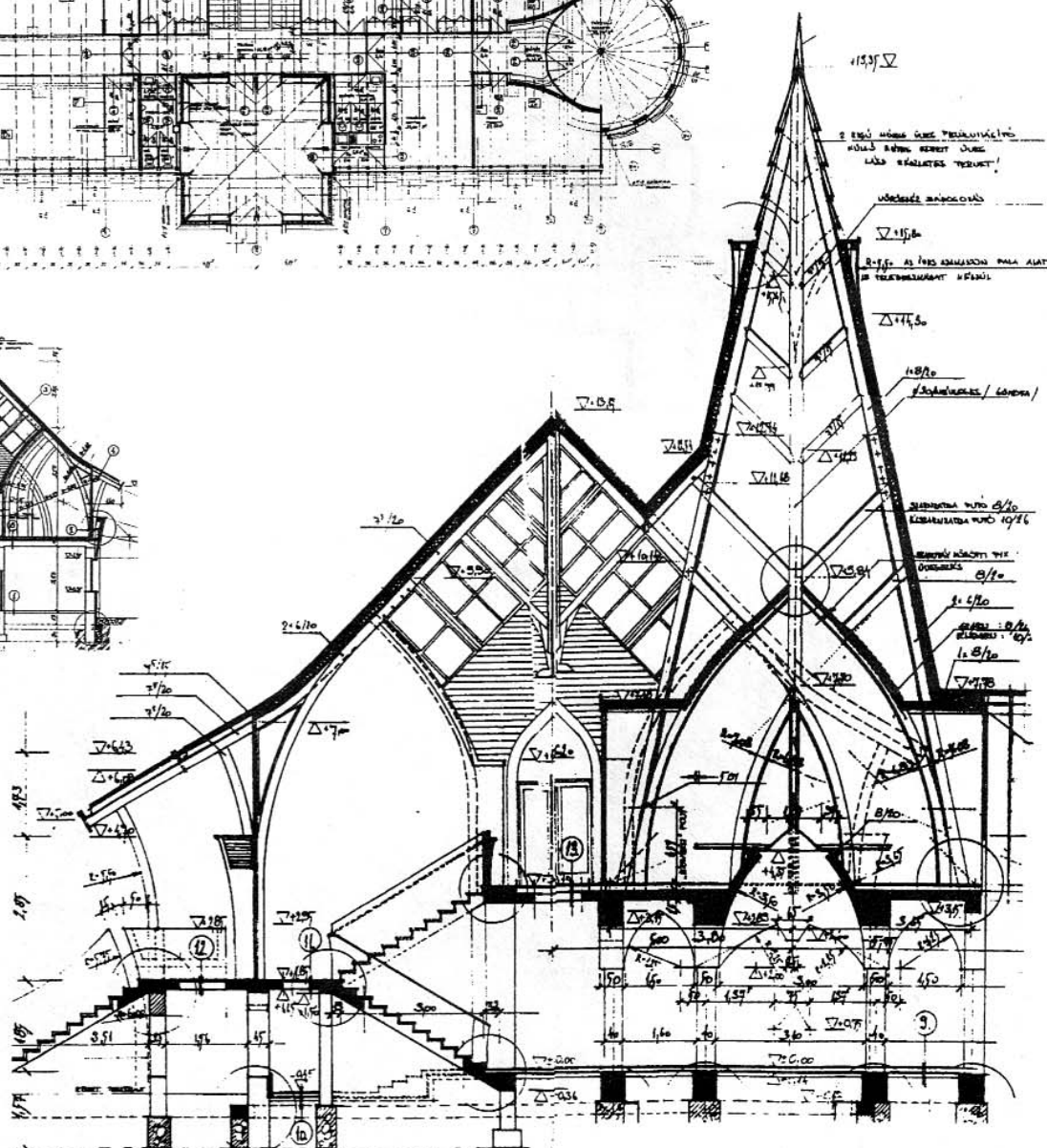
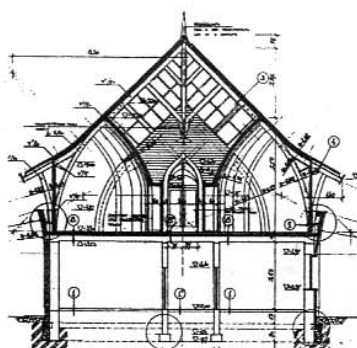
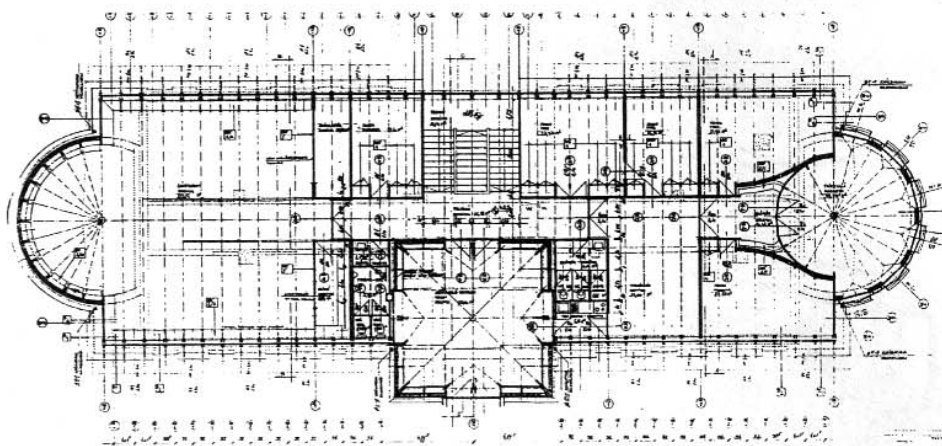
Balatonalmádi, Dr. Farkas Tamás üdülőépülete, 1995-96.

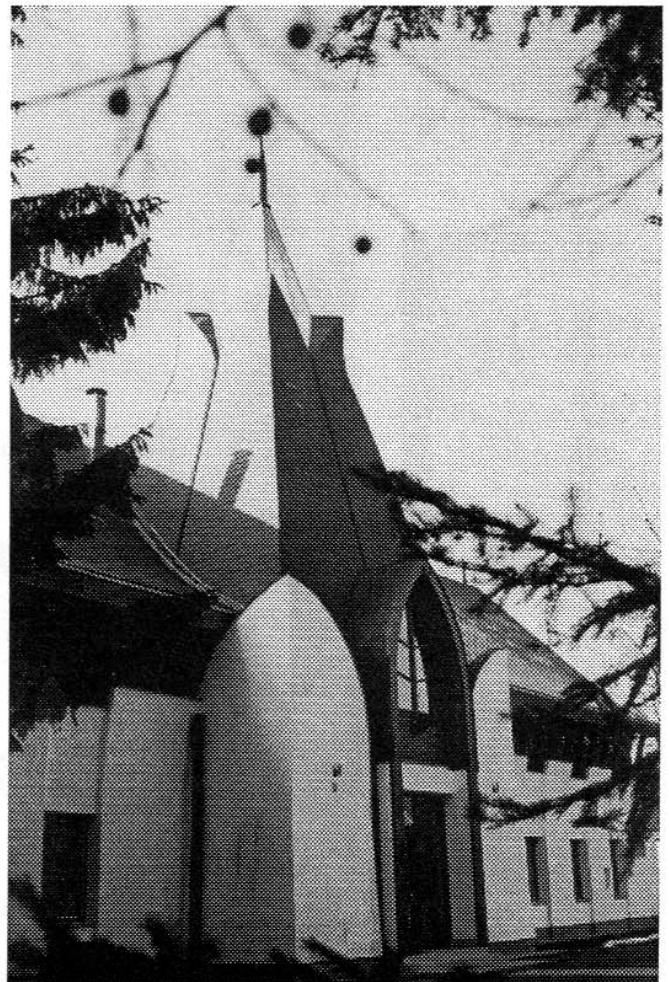
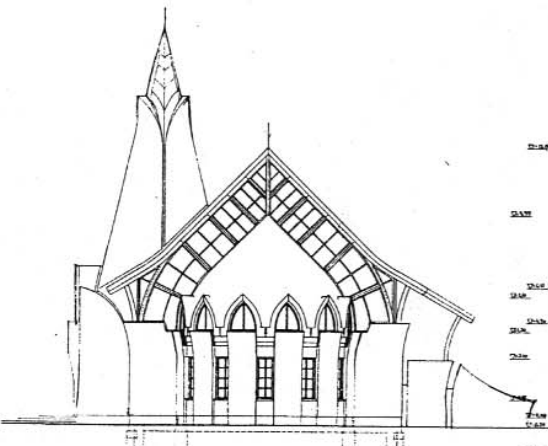
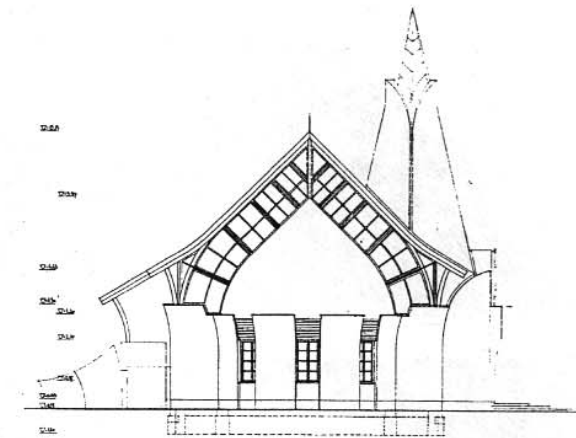
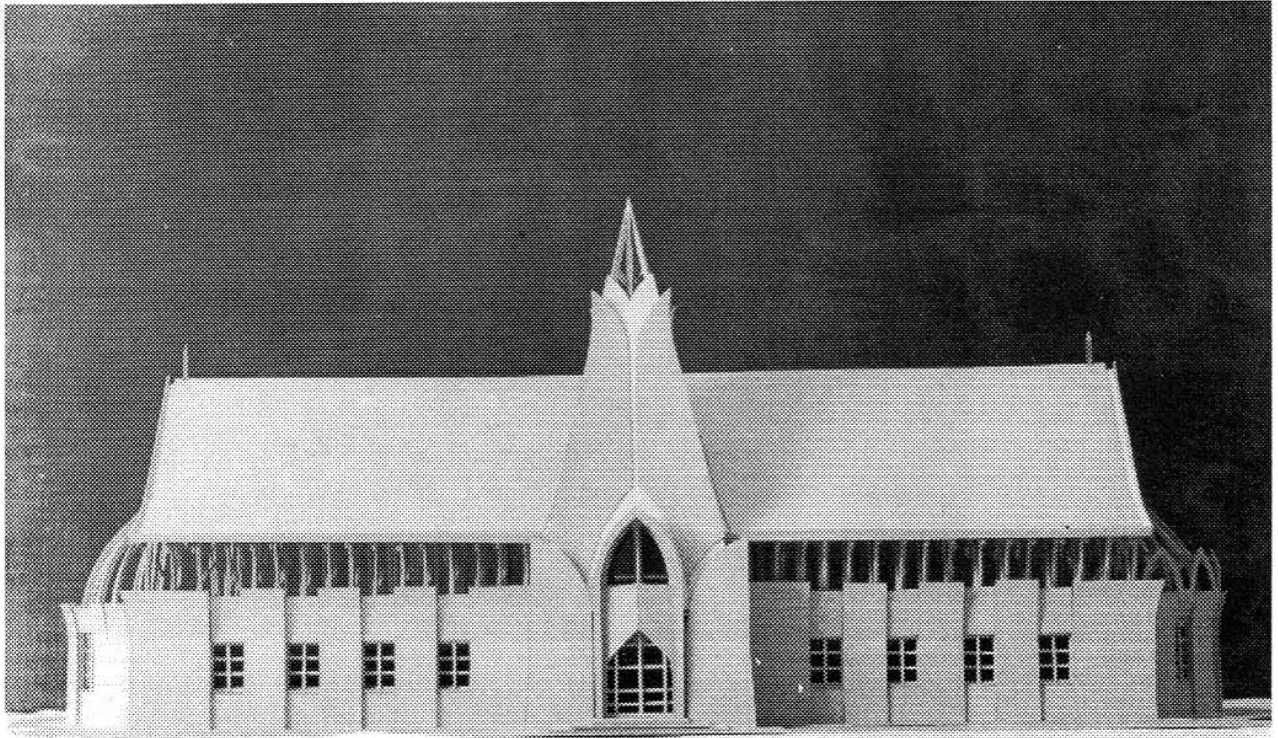
Csenger, egészségház, 1991-92
fénykép az átalakítás előtti állapotról
földszinti alaprajz
és az elkészült épület

Csenger, polgármesteri hivatal,
1993-94, alaprajz, főhomlokzat,
metszetek, modellfotó
és a kész épület

RÓTH RENÁTA (1967)
1026 Budapest, Medve u. 34-40.

1989 – MIF, belsőépítész szak
1991 – MIF, mesterképző
1992 – Kvadrum építésziroda

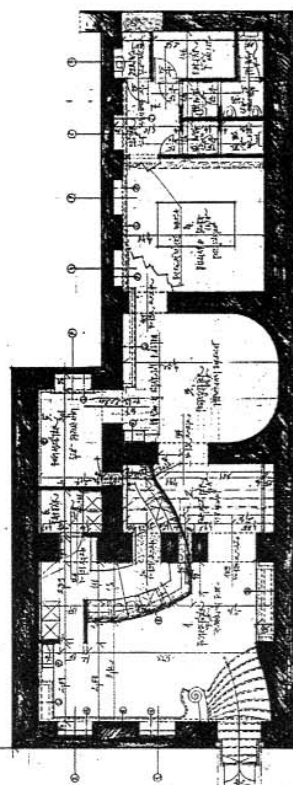
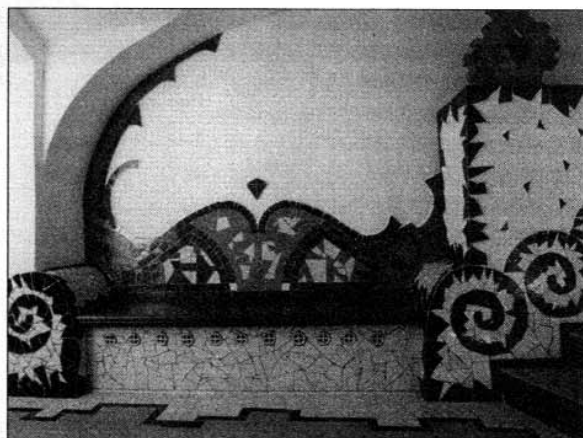
MUNKÁK (belsőépítész)
Veresegyház, Szociális otthon 1992.
(építész: Zsigmond László)
Szabadka, Nép kör 1992.
(építész: Zsigmond László)
Budapest VII. Almásy tér 11.
Nincs Pardon koktél bár 1992.
(építész: Bata Tibor)
Budapest VI. Eötvös u.
STRESSZ bemutatóterem 1993.
Budapest XI. Bartók Béla u. 30.
Csonka János Múzeum 1993-96.
(építész: Zsigmond László)
Veresegyház, Gyermekliget 1994.
(építész: Zsigmond László)
Budapest VIII. Gyulai Pál u. Irodaház
1994. (vázlaterv)
(építész: Bata Tibor, Engelmann Tamás)
Budapest VIII. Bródy Sándor u.
Vendégház 1995. (vázlaterv)
(építész: Bata Tibor, Engelmann Tamás)
Budapest VIII. Baross u. 30.
Fél 10 Jazz Klub 1995-96.
(építész: Bata Tibor)
Budapest V. Zrínyi u. Jazz Klub 1995.
(eng. terv) (építész: Bata Tibor)
Budapest V. Váci u. 42.
Phard butik, 1996.

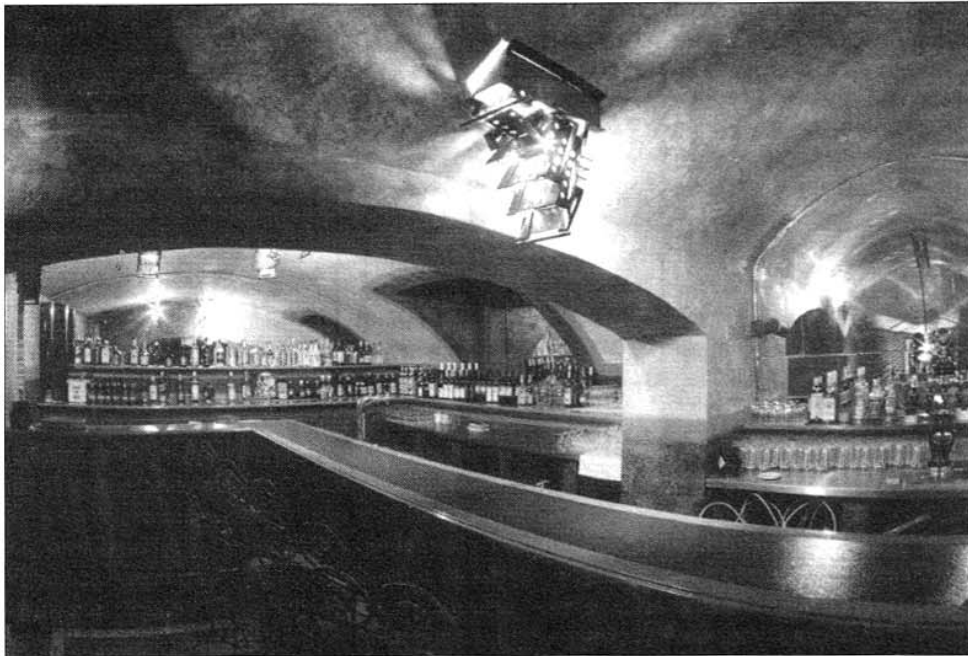

STRESSZ bemutatóterem, 1993.

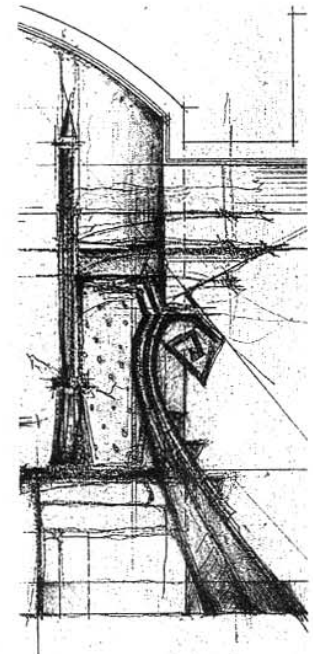
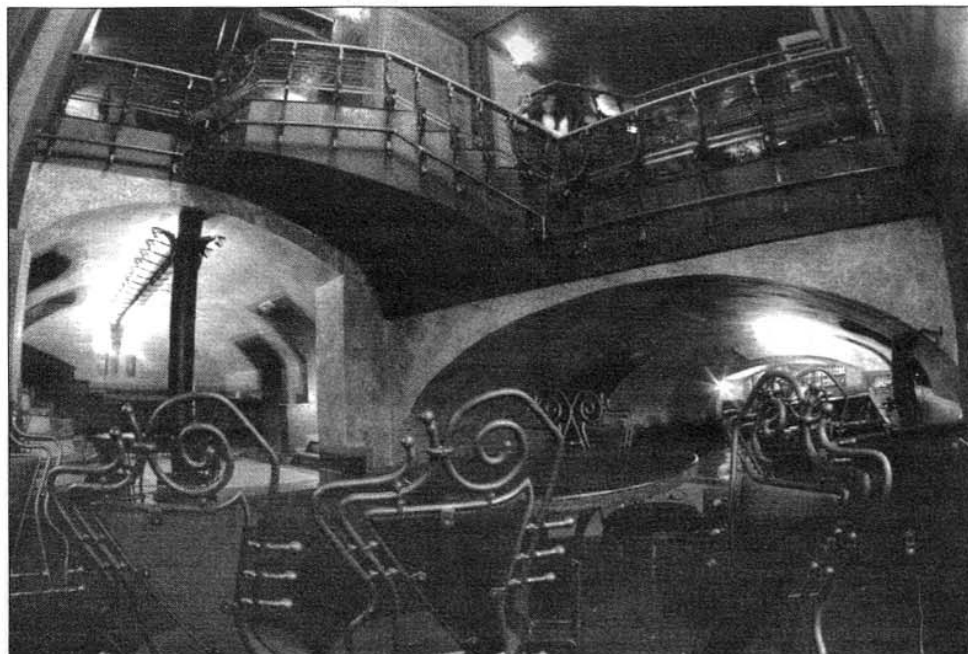
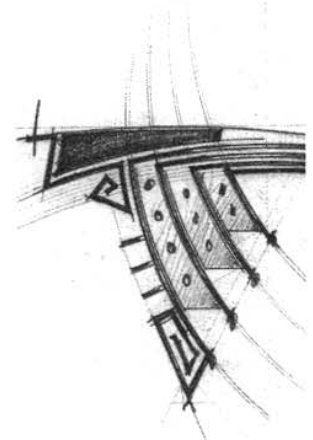
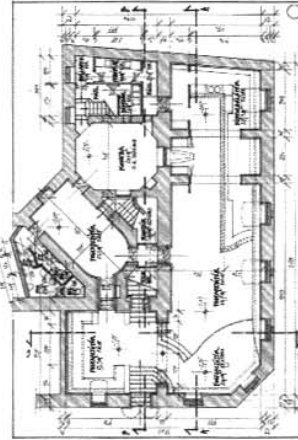
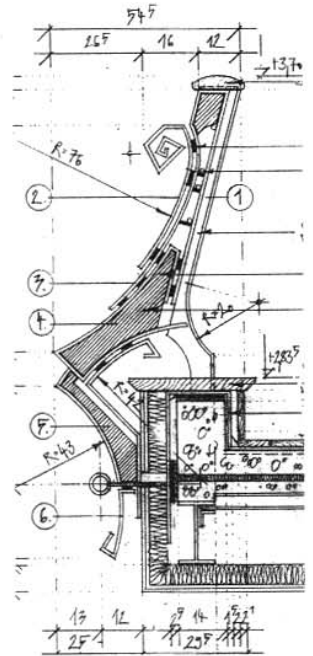

Nincs Pardon, 1992.

Fél 10 Jazz Klub 1995.

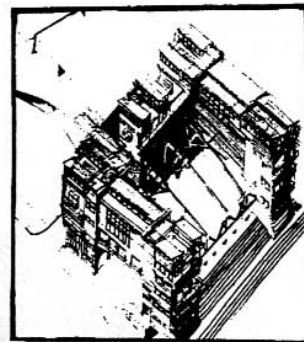
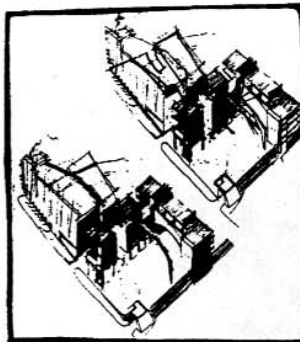
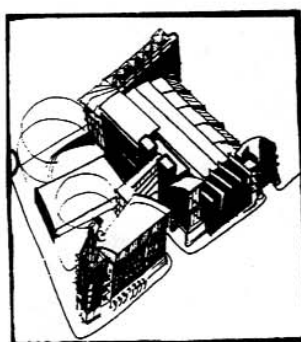

ANTHONY GALL (1967)
1071 Budapest, Damjanich u. 23.

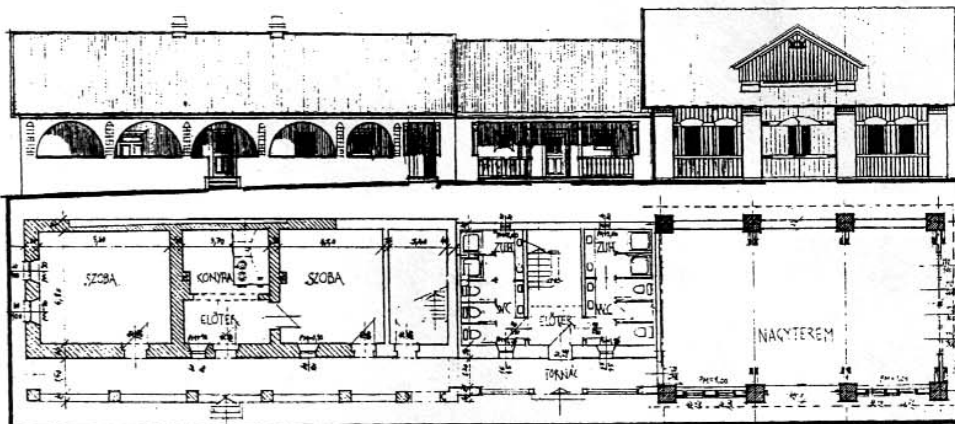
1985-87 és 91-92 Queensland-i Egyetem
1992 Disszertáció Kós Károlyról
1987-93 Önálló és csoportos festészeti kiállítások
1988 London Docklands Development Corp., Wapping and Limehouse Area Team (műszaki rajzoló)
1989 Magyar Képzőművészeti Főiskola, festő szak, (posztgraduális ösztöndíj)
1991-92 Brisbane-i Képzőművészeti Főiskola (tanársegéd)
1993 Magyar Építészeti Múzeum (posztgraduális ösztöndíj)
1994 KVADRUM Építésziroda

MUNKÁK:

Magyargyerőmonostor, református parókia, 1994, épül
Tengőd, műemlékjellegű parasztház helyreállítása és bővítése, 1995
Veresegyház, Bánkúti-Kiss családi ház, 1995, épül
Leányfalu, Dr. Molnár Lajos nyaralója, 1996

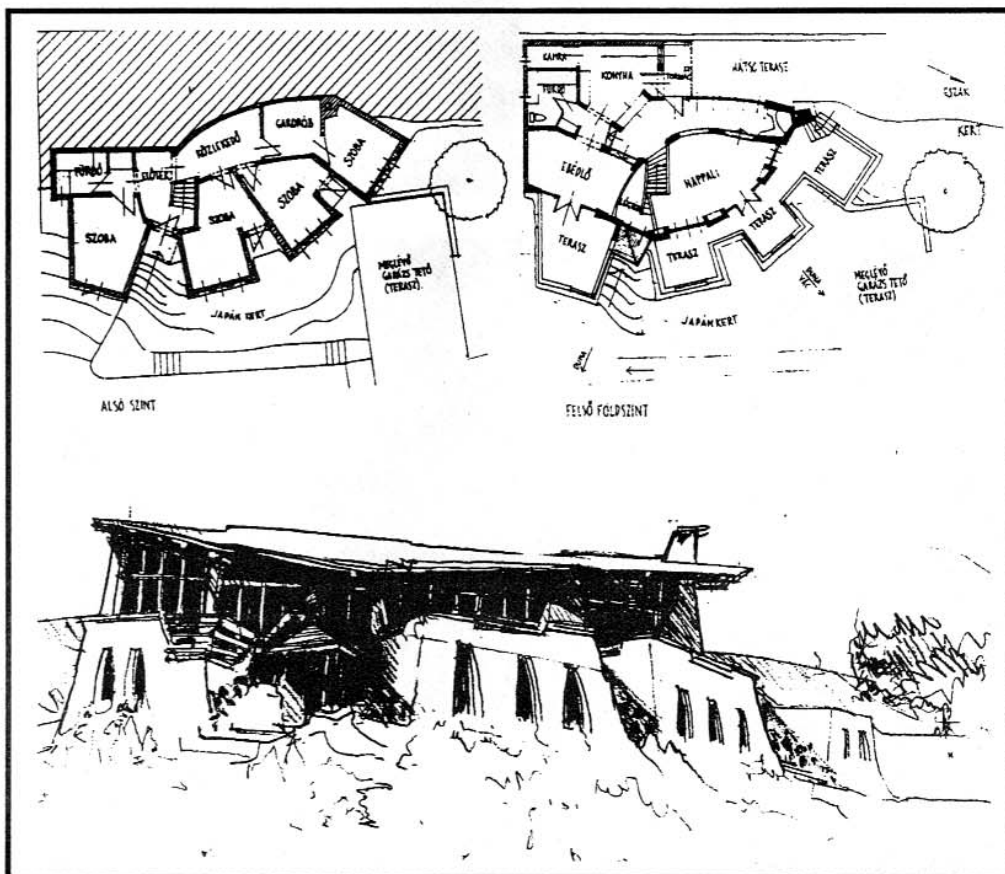

Szociális lakások, művelődési központ és sportcsarnok; diplomaterv, 1992

Tengőd, műemlékjellegű parasztház helyreállítási és bővítési terve, 1995

Leányfalu, Dr. Molnár Lajos nyaralója, 1996

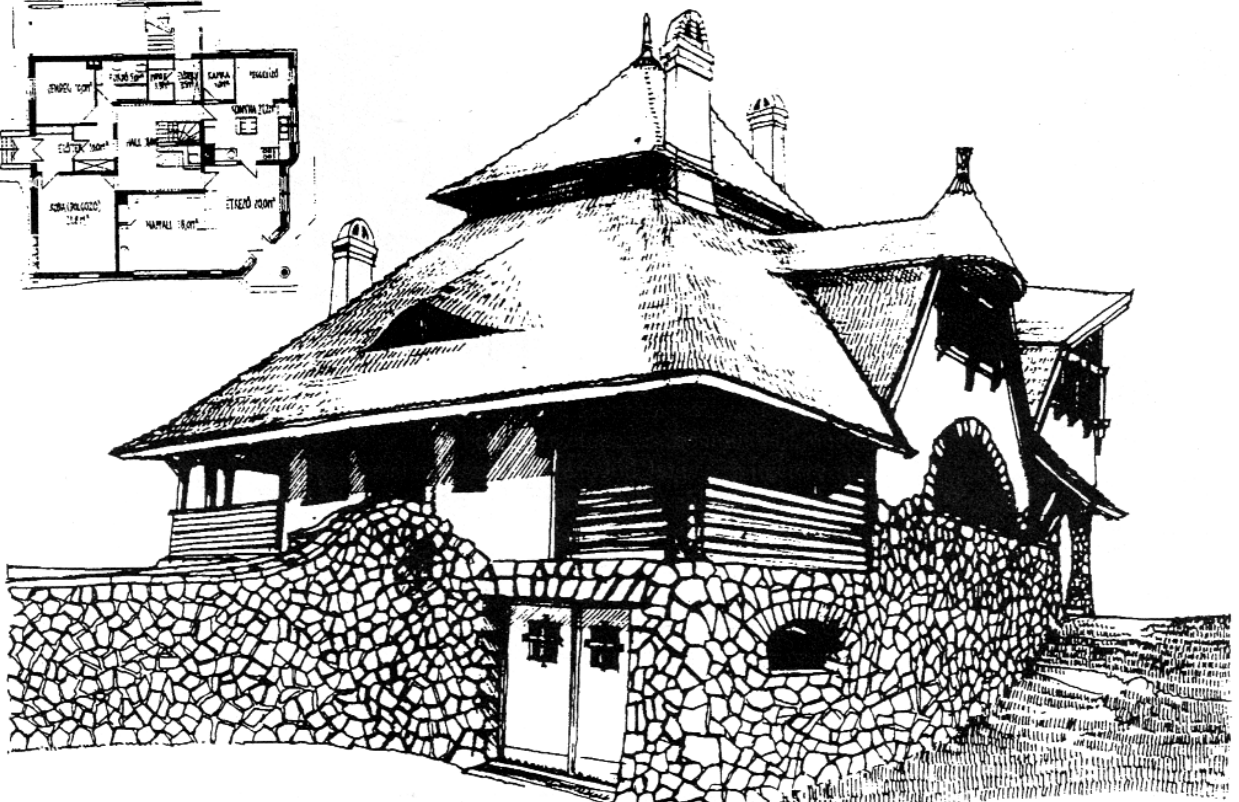
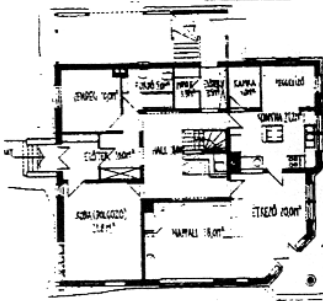

A magyargyerőmonostori református parókia terveit 1994-ben készítettem. A megbízó a fiatal református lelkész. A terv készítésében segítettek a sepsiszentgyörgyi „M” stúdió és Olasz Gabriella sepsiszentgyörgyi építész. Az építési engedélyt 1995 tavasszal sikerült megszerezni és a munkálatok tavaly májusban kezdődtek. Bíró László sepsiszentgyörgyi építő-

mester és csapata négy hónap alatt rendkívüli gyorsan hozták tető alá a 350 nm-es épületet. A munkákban jelentős szerepet vállaltak a hívek a kurátorok vezetésével. 1996-ban a befejezési munkák folynak, ahogy az anyagi feltételek engedik, és várhatóan 1997 nyarán fejeződnek be.

A parókia enyhén lejtő domboldalon, a falu feletti nagy kertben épül. A délnyugati láthatárt képezik a Vlegyásza és a Gyalui havasok, elől az 1200 lélekszámú falu lakóházai és az egymásba olvadó dombok és kertek. A háztól nyugatra a több, mint 700 éves református templom mögé bújik le az alkonyi nap.

A megbízók kérésére a ház egy hivatalos és egy családi félre oszlik. Így a ház utcai (északi) oldalára került az iroda (é-n sarok), a főbejárat és a hivatalos vendégek szobája (é-k sarok). Akár a főbejáraton belépve, akár a kertből jövet a központi hallban találjuk magukat. Innen nyílik a ház többi fontosabb helyisége, illetve innen indul a lépcső. A hallba a fény felülről és a külső szobák ajtóüvegein keresztül szórta érkezik. A hallt körülölelő déli és nyugati (kerte néző) helyiségek, sorban a reggeliző, a konyha, az ebédlő, a nappali és az iroda, a nap menetét követik a kerten keresztül. Így a nap sugarai reggel a reggeliző asztalára, naplementekor a templom mögül a irodai íróasztalra esnek. A ház hivatalosabb fele inkább az utcával, a faluval közvetlenül és a templommal áll vizuális kapcsolatban, míg a másik része inkább a kerttel és a távolban látható kalotaszegi tájjal. Fenn az emeleten a tetőből külön-külön kiemelkedő, kerte néző hálószobákat és az utcára néző társalgót találjuk.

A ház erre az alaprajzi logikára épül fel. Egy jellegzetes kalotaszegi műemlékhez, a templomhoz való közelsége és a helyi építőanyag használata meghatározó szerepet töltenek be. Megjelenésében Kós Károly első publikált terve, az *Egyfalusi ház székely stílusban* szintén fontos kapcsolódási pont. Az építőanyagot a ház tervezésekor úgy kellett számításba venni, hogy jelentős mennyiségű faanyagot sikerült megszerezni azáltal, hogy az egyház néhány gépszent vásárolt olcsón a megbukott helyi TSZ-től, ezeket később lebontották és a telekre szállították. Ebből a faanyagból (tölgy és fenyő) készült a ház teljes ács- és tetőszerkezete. A szomszédos kőbányából délutánonként szekérnyi szikladarab érkezett, ami nemcsak a látszó kőfelületekre volt elegendő, hanem a maradékból jutott a pincefalakra is (kiöntve a betonnal együtt). A tervezés során a rossz minőségű, nehezen hozzáférhető román tetőcserép helyett inkább a helyben kapható fazsindely mellett döntöttünk.

Azért készül új parókia Magyargyerőmonostor 180 református híve számára, hogy a régi kőépületben vendégház működhessen. A falu lelkésze, Kiss Tibor jól tudja hogy a munkahelyteremtés és a saját magukon való segítség a fennmaradás egyetlen útja. Így több éve működik már a falu egyházi kft-je. Van háztartási gép-szerviz és autó szerelő műhely, és megszervezik az asszonyok kézimunkáinak forgalmazását. Eredményként a falusiak többletjövedelemhez, esetleg munkahelyhez jutnak, és az egyház is megkeresi a működéséhez szükséges pénzt. 1994-ben a rendkívül magas templomtornyot Bíró László építőmester újraszindelyezte. A következő megvalósítandó terv a vendégház és étterem létrehozása, ami ellátná a falu jelentős idegenforgalmát. Ez állandó munkahelyet jelentene két fiatalasszonynak. A régi parókia kertjében már áll egy kétszáz éves egysejtű faház, Debreczeni Márton emlékmúzeuma, amelybe korabeli lakberendezés kerül. A tárgyak nagy része a falu padlásairól kerül végleges helyére. A faház mellé terveznek egy szalmafedelű csúrt és kisebb faházakat olyan vendégeknek, akik a faluban szeretnének pihenni, gyógyulni vagy alkotni. A házak tervezésében, elhelyezésében és felépítésében szeretném építész- és teológushallgatók és az erdélyi fiatal értelmiség segítségét és közreműködését is igénybe venni egy rendszeresen megrendezendő tábor keretében.

ROBOGÁNY ANDREA

(1965)

1036 Budapest, Árpád fejedelem ú. 58.

1987 Ybl Miklós Építéipari Műszaki
Főiskola

1996 BME Építészmérnöki Kar

1987-90 Makona Kisszövetkezet

1990-92 Kupola Építésziroda

1996 Kvadrum Építésziroda

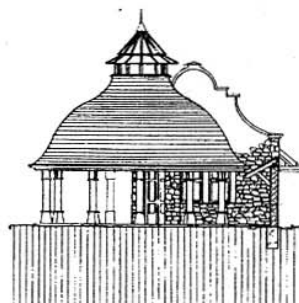
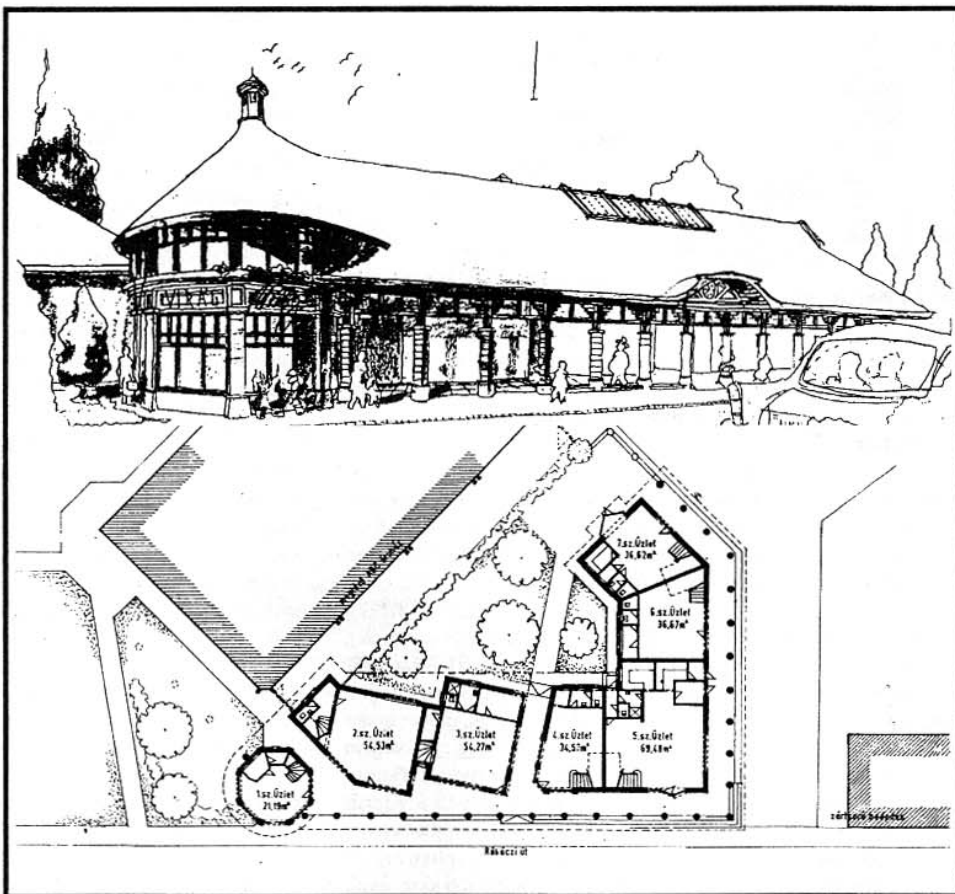
MUNKÁK:

Balatonkenese, borpince és nyaraló
1989.

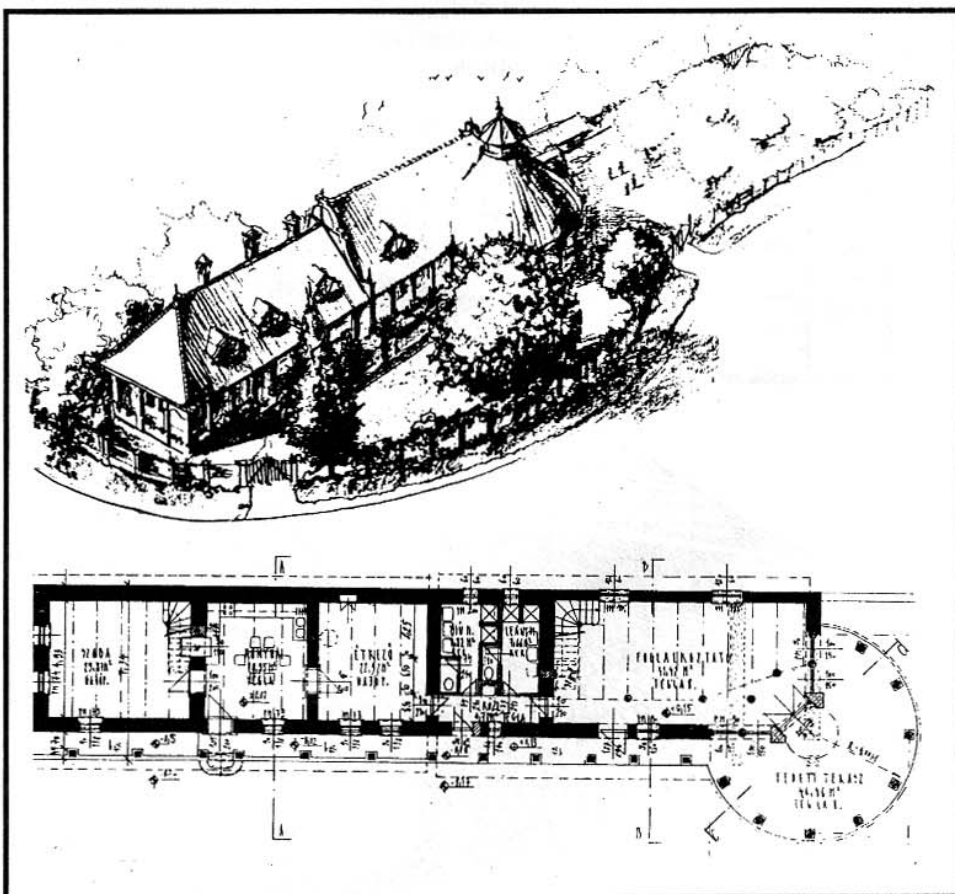
Budapest, L. Hattyúház (Nagy Ervin
munkatársaként) 1990-91, épül
Kéked, Más-Mozsaik Kulturális Egyesület
alkotóháza 1993.

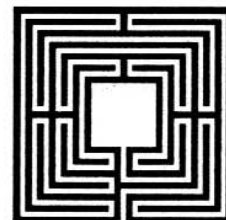
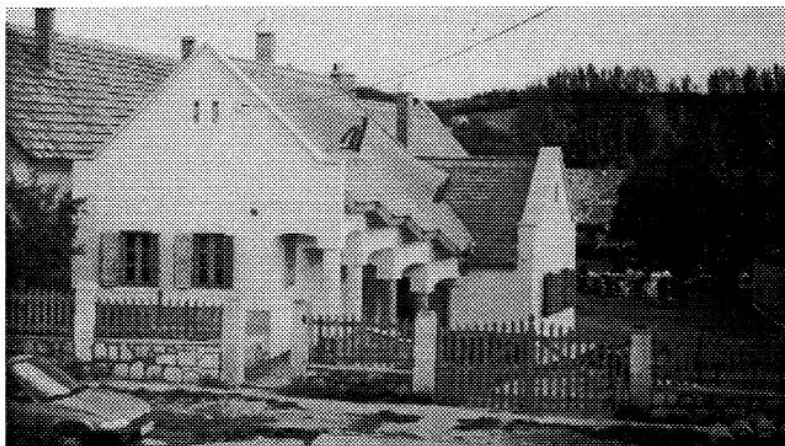
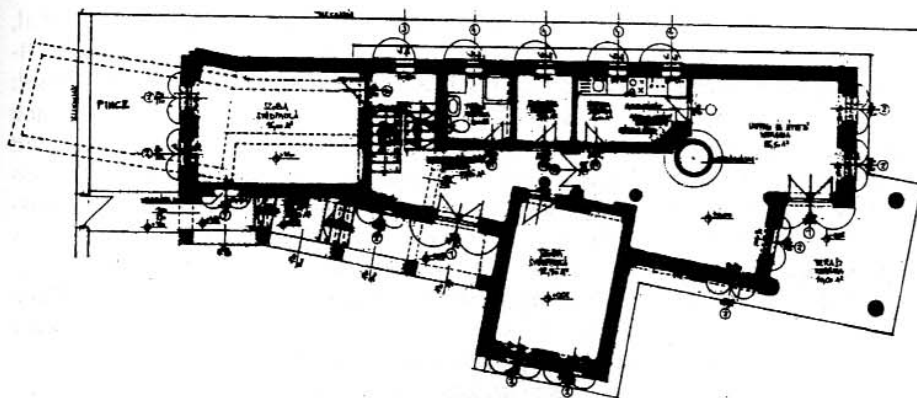
Adony, üzletház, 1994.

Adony, üzletház, 1994
távlati kép és alaprajz

Kéked, alkotóház (átalakítás és
bővítés) 1993
véghomlokzatok, madártávlati kép
és alaprajz

BALASSA ENDRE (1966)

1064 Budapest, Eötvös u. 26.

1991 Belgrádi Építészeti Egyetem

1991 Kvadrum Építésziroda

1992-95 K.K.E. Vándoriskola

1995- Kvadrum Építésziroda

MUNKÁK:

Máriaalom, Lakatos ház, 1993.,

Kulcs, üzletek beépítési vázlat, 1993.

Rácalmás, Ravatalozó felújítás, 1993.

Ond, Ravatalozó felújítás, átalakítás

(Kovács Gáborral) 1994.

Máriaalom, Raktár és műhelyépület,

1995., épül

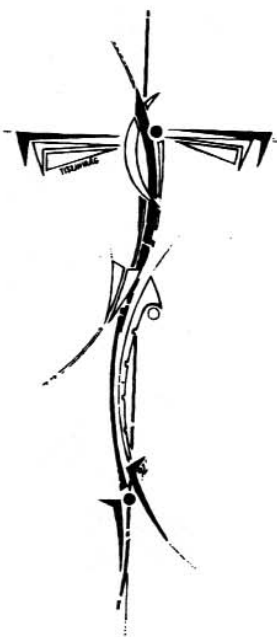
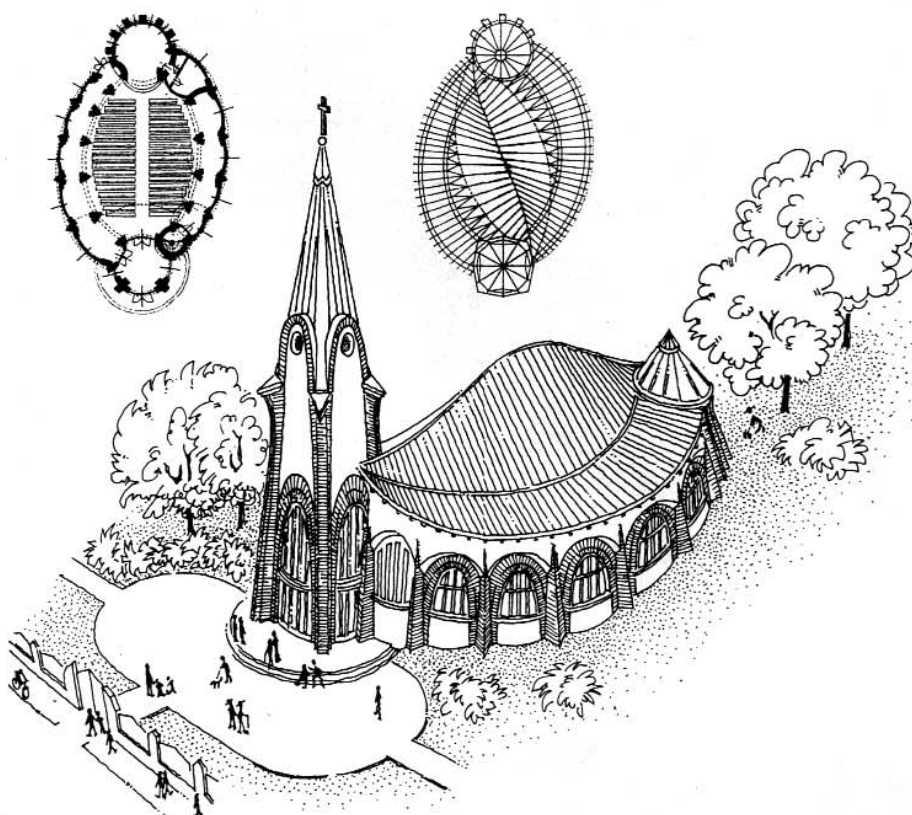
Budapest, Fitness Klub belsőépítész,

1995.

Zenta, Emléktplom tervpályázat,

1995.

Máriaalom, Lakatos-ház, 1994

A zentai csata 300. évfordulójára
épülő emléktplom vázlat, 1995

PUSZTAVACS-HERNÁD – ORSZÁGKÉP

– tanulmányterv –

Az országkép földvárat idéző építménye az M5-ös főúttal párhuzamos méreteiben Magyarország 1:1100 léptékű mása. A főútra merőleges kicsinyítés aránya 1:2200-as, illetve 1:3300-szoros. A földvár így az autópálya haladási irányában elnyújtva idézi a Kárpát-medence égtájhelyes képét. Az 5-6 méter magas földsánc gerince 996 méter hosszú, s a töltésen spirális alakban körbefutó, Verecke irányából induló sétányt méterenként elhelyezett évjelző kövek kísérik. A magyar történelem kiemelkedő jelentőségű éveit 1,5-2,5 méteres faragott emlékkövek, az eseménytelen éveket 80 cm magas faoszlopok jelzik, összesen hat különböző kategóriába sorolva.

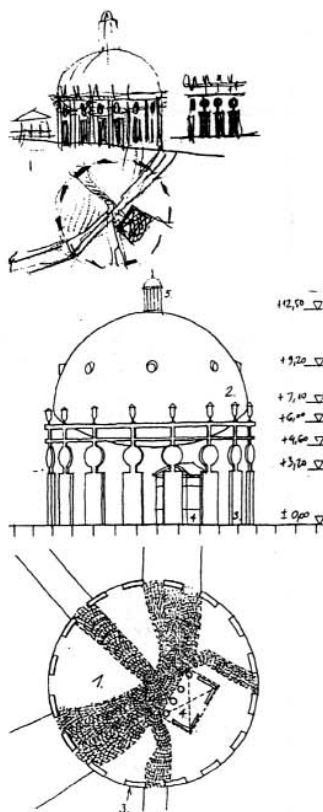
Az országkép terepalakzatai képletesen modellezik a Kárpát-medence geográfiáját; a magasab hegyeket 4-6 méter magas, a dombságokat 1-2 méteres töltések karakterizálják. A Duna és a Tisza vonalában 4-6 méter széles, mesterséges patakmeder épül, a Balaton szőkőkútmedence lesz. A főutak vonalán futó gyalogutak, sétányok 2-5 méter szélességgel, a domborzatot követve változatos burkolattal készülnek.

A megyeközpontok helyán átlagosan 100-120 m²-es, kulturális bemutatókra alkalmas, fedett, színes sátrak épülnek, amelyek 15-20 m²-nyi zárt installációs térrel vagy

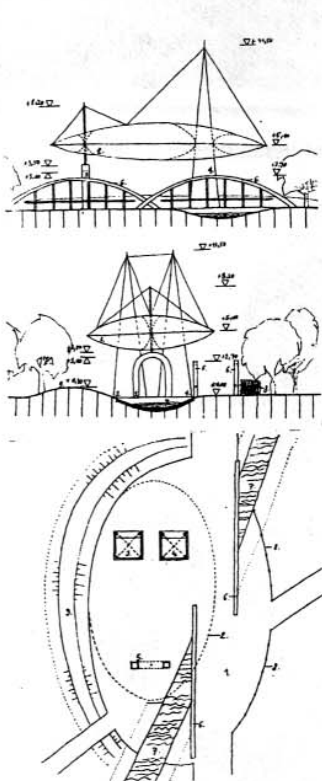
büfével is rendelkeznek. Az alföldi városok színes sátrakkal, vesszőből, nádból font vagy deszkapalánkos kerítéssel épülnek; a hegyvidékiek zöme támfalakkal kerítve, a töltések oldalába süllyesztve, ponyvatetővel készül. A pavilonok építészeti karakterükkel és anyaghasználatukkal is az adott tájegységek táji, történelmi atmoszféráját idézik. Az országkép kertészete az alapelgondolást követve az egyes tájakra jellemző növényzettel és térburkolattal lesz kialakítva. A földvár kapuinál helyeztük el az egészségügyi és biztonsági létesítményeket: a biztonsági szolgálat helyiségeit, az illemhelyeket, az orvosi ügyeletet és értékmegőrzőket. Ezeket a földsánc bevágásaiból nyílóan a földtöltés alá rejtjük.

Az Országkép milicentenáriumi emlékhelyként épül, ám hosszabb távon a nyugaton egyre divatosabb nyári szabadidőparkként, szórakoztatóparkként fog működni. Télen nem üzemel. Építészeti, gépészeti és kert-közmű-konceptióját is úgy alakítottuk ki, hogy a park tavasszal (tényleges és jelképes értelemben is) mintegy kivirágzik.

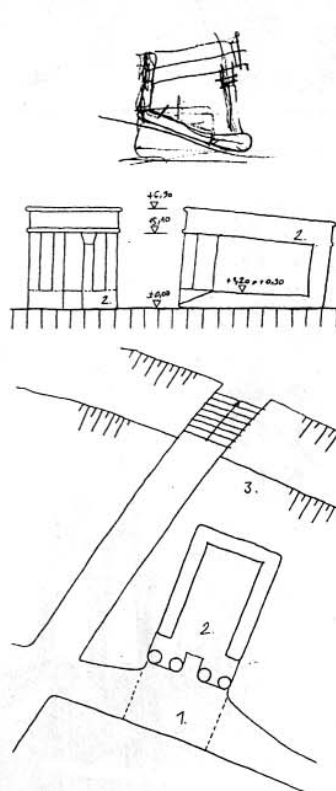
Építész tervező: Ekler Dezső, munkatársai: Kovács Gábor, Kövér István, Rodolphe Mertens és Rabb Péter. Sátorstruktúrák: Majoros Gábor; statika: Kovács István; gépészet: Egri István, Thermolux Kft., Multi Gmk.; táj- és kertépítész: Illyés Zsuzsa és Herczeg Ágnes; útépítés: Unitef 83 Kft.

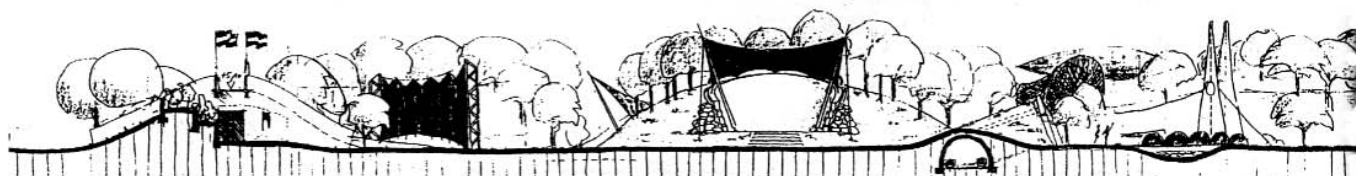
Debrecen – kiállítóter. A ballonkuoplával fedett fánegatív váz a nagytéplom meg nem épült kupoláját idézi. Emlékezés Péchy Mihályra – A kiállítóter középsője a város szerkezetére utal.

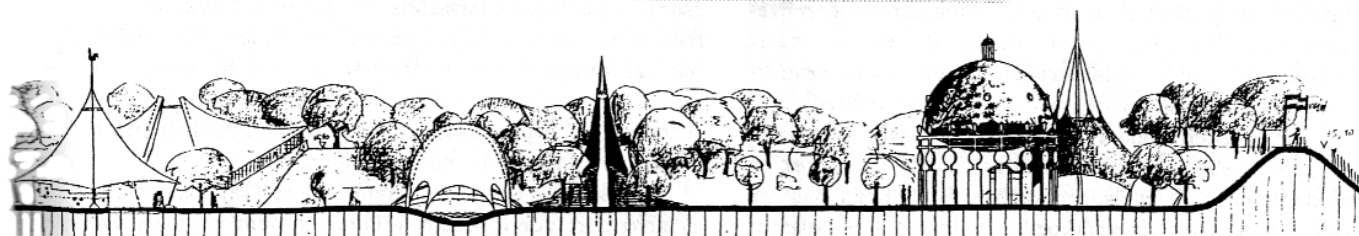
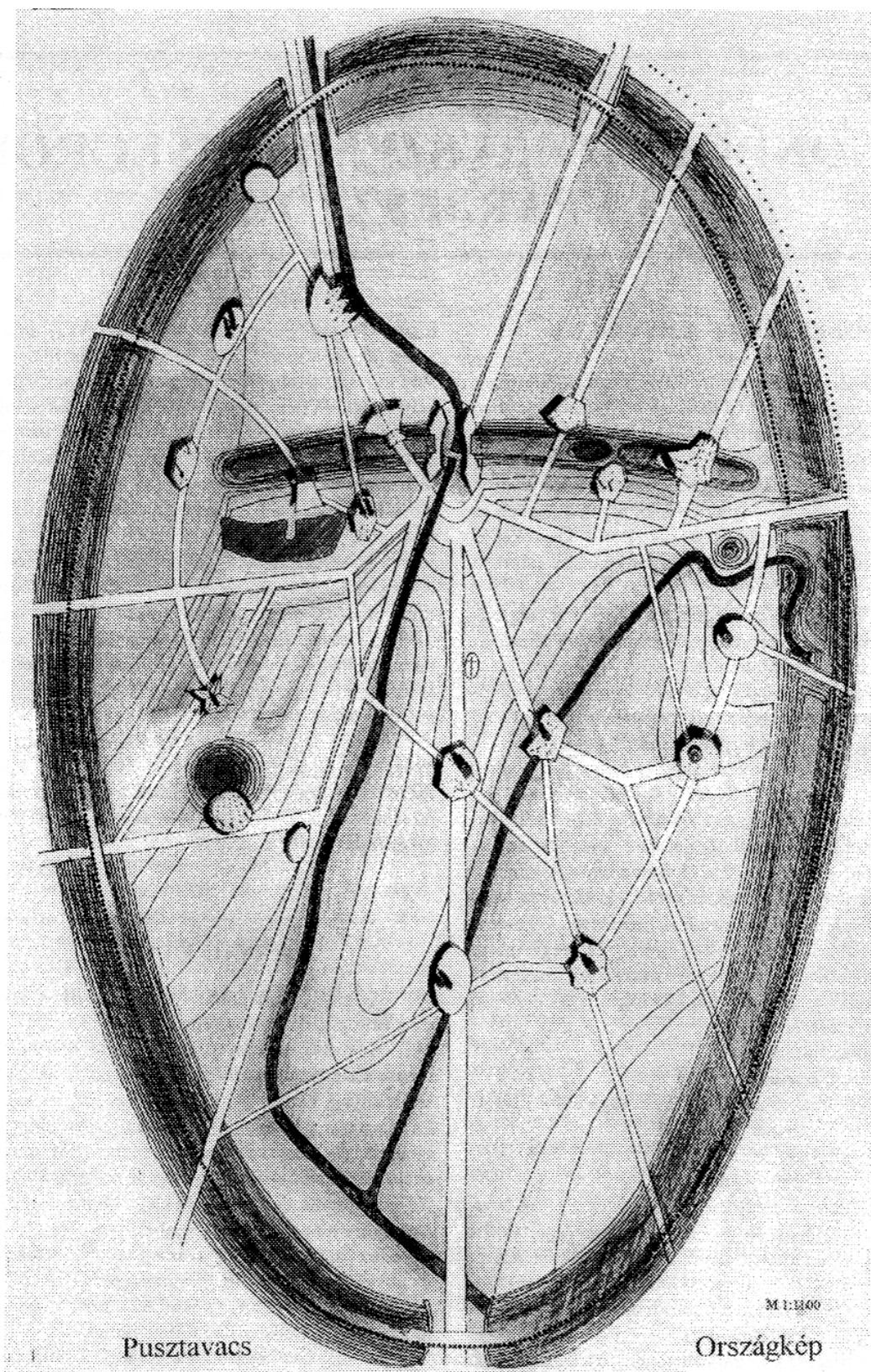

Szeged, többfunkciós tér. A kapuval és tomyokkal a Dóm teret jelképező „Tisza-híddal” és földsáncal határolt, fedett téren előadások, gyűlések és kiállítások rendezhetők.

Szombathely – Isis ugrálóház. Savanyú jelképezi az Isis-szentély fehérballonból épülő, egyszerűsített mása, mely a gyermekek kedvelt ugrálóházaként, ismeretterjesztő céllal lesz használható.

Lükő Gábor

GONDOLATOK A SZEMÉLYISÉGRŐL ÉS A PÁRBESZÉDRŐL

A BESZÉD ÉS A NYELV

Elcsépelet téma, mégsem árt felidézni, mire jutottunk benne, s újra megrágni, mint a kérődző marha, hogy jobban megemésztessük fogalmait. Mert a beszéd a legfontosabb életfunkciója az emberi közösségnek. Ez alakította ki évezredek folyamán a nyelvek jelrendszerét: a képzetek jeleit, a szókészletet, a képzetek viszonyításának jeleit, a ragokat és a névutókat, a képzetek módosításának jeleit, a képzőket és a viszonylatok egymáshoz való viszonyításnak jeleit, a kötőszókat.

Ezek a jelek szerves egységet alkotnak a közösség tagjainak tudatában. Ezt a szerves egységet nevezzük rendszernek, s a jelek összességét jelrendszernek.

E rendszer egyes tagjai automatikusan lépnek működésbe a beszéd folyamán. Nem kell keresgelnünk a megfelelő jeleket lelkünk addig még formátlan tartalmának kifejezése céljából; a jelek önként jelentkeznek, és formába öltöztetik azt.

Ez a forma – bár hangok közvetítik – nem akusztikai jelenség, hanem nyelvi. Hallatára én nem hangokat apperpiállok, hanem képzeteket. Lelki szemeimmel látom, elképzelem a megnevezett tárgy és cselekvés képét és lefo-lyását. Így tudok lélekben azonosulni a beszélővel, így tudom megérteni őt. Szinte elérem kezemmel, és megérintem mindazt, amiről beszél. Ezért öltözteti nyelvünk a „megértés” absztrakt fogalmát az „érintés” konkrét fogalmának képével:

ér, elér, ideér, érkezik
érint, megérint, érdekel
ért, megért, értelem

Milyen tanulságos az alábbi szavak egyező formája is:

értem (ige), értem (határozó)
ich verstehe für mich
inteleg pentru mine

Te azért beszélsz, hogy megértsselek, tehát az én érde-
kemben, *értem* fogalmazod meg gondolataidat és jártatod a
szádat, én pedig megértelek téged, *értem*, amit mondasz.

De vigyázzunk, a nyelv társas lelki funkciója nem azo-
nos a divatos kommunikációelmélet elvont sémájával. A be-
szélő nem egyoldalú értelem lény, eleven gondolkodógép.
Beszéd közben is egész kultúrájával viszonyul a másik félhez.
Egyetlen mondatban is. Jogilag bizalmat ébresztve, művé-
szileg érdeklődést keltve, nyelvileg megközelítve a másik
fél értelem világát, társadalmilag elszenvethetővé téve meg-
szólalását és vallásosan megéreztetve az élet titokszerűségét.

Az egyetlen mondat értelmét sokszor újabb mondatok-
ban kell bővebben kifejteni, de ez csak akkor lehetséges, ha
mindez benne volt az első mondatban, mint csíra a magban.
Különben megijed, és elzárkózik a hallgatója – *mit akar ez*

tőlem? – (a jogi viszonyulást hiányolja). Vagy unja a beszél-
getést (a hangulatkeltő művészi viszonyulást hiányolja). Vagy
nem tud odafigyelni, mert megszólalásomnak valami rejtett
célját gyanítja (a világos nyelvi viszonyulást hiányolja).

*Értem, uram, hogy tarisznya, de nem tudom, mi van
benne.* – mondja ilyenkor a magyar, bár rendszerint csak be-
felé, magának. Ő, de messze vannak az élettől a kommunika-
cióelmélet kilúgozott, pusztán értelmi vonatkozású jelei és
jelentései.

Sokszor nem is kell kifejteni az egyetlen mondatba rej-
tett életcsírat. A magyar szűkszavú. Gyakran többet ér egy
rövid mondat, mint a hosszadalmas fejtegetés. Az egyetlen
mondat elhangzása után támadt csendben a másik fél jobban
be tudja illeszteni annak értelmét a saját képzeletvilágába,
annak szerves részévé avatva azt. Márpedig minden igaz szó-
nak ez a célja.

Mikor valaki *lyukat beszél a hasamba*, mindent ráha-
gyok, csak fejezze már be ezt a *süket dumát*. Lehet, hogy
igaza van – gondoltam előbb, azért álltam szóba vele, de
most már hallani se akarok róla. Kibírhatatlan fráter – ez a
magyar passzív rezisztencia.

1991 október 1.

ANYAG ÉS LÉLEK

Az anyag maradandó – tanítja a fizikus. Halmazállá-
pota változik, de mennyisége nem.

Az ember teste anyag, de anyaga folyton változik. Szer-
vezete állandóan kicseréli anyagát. Mert a test nem közön-
séges anyag, hanem annak szerves egységbe foglalt része.
És ez az anyag hétvétenként teljesen kicserélődik – tanítja a
biológia. De a szervezet azonos marad. Sőt, megőrzi pszi-
chéje azonosságát is. Agysejtjeinek és idegszállainak anyaga
is kicserélődött, de emlékei és szokásai megmaradtak. Ezek
csak akkor tűnnek el, ha felbomlik a szervezet. Ez a halál. De
egyetlen parányi sejt, egy ivarsejt továbbad sokmindent az
új anyagokból felépülő új szervezetnek. A szervező erő
maradandó csak, az anyag nem. Az ember élő világa ellent-
mond a halott fizikai világ törvényeinek.

De még hatalmasabban cáfolja azt a kultúra élete. Nem
csupán a generációk társaslelki érintkezései folytán marad
fenn tízezer éveken át. A nyelvek nem csupán képzeteket
felidéző hangjelei, hanem érzelmeket keltő hangszínei és
szokásokat involváló hangsúlyai is maradandók évezredek-
en át. A finnugor népek mind az első szótagját nyomják meg a
mondatnak, illetve a mondat értékű szónak.

Mi keletről hoztuk kultúránknak ezt a sajátos ízét. Itt,
az absztrakt gondolkodás világában nem képesek ezt

megérteni a közénk telepedett idegenek sem. Ha megtanulnak is egy sereg magyar szót, ezeket saját anyanyelvük szabályai szerint fűzik egybe. És ha összeházasodnak is magyarokkal, saját szokásaikat tukmálják azokra. Az emberek közötti különbség nagy jelentőségű realitás. Ezt mi évezredek óta tudjuk és nyilvántartjuk; a nálunk fiatalabbakat tegezzük, az idősebbeket nem. A fiatalabb mindig alkalmazkodik az idősebbhez. Amíg be nem hódol az idegen divatnak.

Mi nagyon jól tudjuk, hogy semmi a világon nem független mástól, nem érhető magában, ezért mindig megjelöljük nyelvi nevén legalább egy vonatkozását, lehetőleg a legfontosabbat, az úgynevezett birtokos névmással. Ezt a helytelen nevet is értetlen, idegen anyanyelvű tudósaink adták a mi viszonyító ragjainknak. Ez a kulcs az enyém. Az én kulcsom. Pontosabban: az ajtóm kulcsa. Olyan kulcs nincs, amelyik semmilyen zárat nem nyit. Így gondolkoznak a mi finnugor és török rokonaink is.

Azt jól tudják a nyugati emberek is, hogy magányos ember nincs a világon, de azt már csak mi, keletiek tudjuk, hogy az ember szerves egységet alkot a társával, s ebben az egységben ő csak az egyik fél. Így is nevezzük társunkat ősidők óta; *felem*. Aki megérti szavamat, *felel* nekem, aki egy egész életre társul velem, az a *feleségem*, aki vitatkozik velem, az az *ellenfelem*, stb. A felemnek szívesen engedek a magam igazából, a magam jussából, és ő hasonlóképpen enged az én kedvemért. Enélkül nincs igaz barátság sehol, de csak mi, keletiek foglaltuk ezt törvénybe, a nyelvünk törvényébe már az ősidőkben, és megőriztük ezt a törvényt tízezer éven át. Mert a finnugor és szamojéd népektől már vagy tízezer éve elszakadtunk, de mind egyformán így nevezzük feleinket; a török népektől meg még régebben, azért ők többnyire már csak a szerelmesüket nevezik felüknek.

Ezek a társadalmi, nyelvi és művészeti tulajdonságok nem a biológiai anyag, hanem a lelki érintkezés útján maradtak fenn a történelem folyamán. Úgy látszik, hogy az anyagéhoz hasonlóan a *lélek fennmaradásának* is van valami törvénye, mely tudományos eszközökkel megismerhető. Az összehasonlító nyelvtudomány nem jutott el idáig, de W. Wundt néplektana sem. Az összehasonlító társaslélektan, Karácsony Sándor tudománya teremtett itt világot.

1996. január 17.

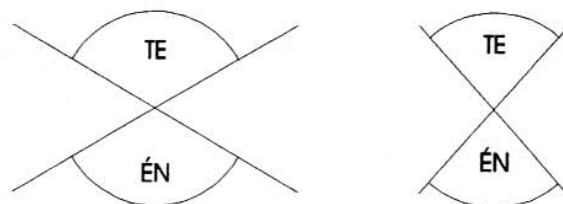
PSZICHÉNK SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE

– Karácsony Sándor nyomán –

Gondolkozunk, beszélgetünk a világ folyásáról s a magunk életéről, de milyen keveset értünk mindebből! Csak annyit, amennyit éppen most elérhetünk az eszünkkel a világnak ezen a kis pontján. A világűrben nagyon kis pont ez, de legalább számunkra elérhető, meghatározható, fix pont. Nézzük meg közelebből, hol is vagyunk hát, hol van ez a fix pont. Hogy eredményeink ki ne csússzanak kezünkől, jelöljük meg őket grafikusán egy sík lapon.

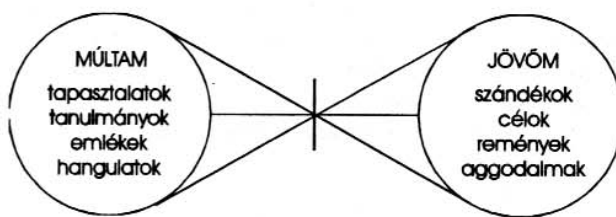
Ez a lap a világ. Ennek egy pontjában találkoztunk. Jelöljük ezt a pontot két vonal találkozásponthával. Itt vagyunk mi most. Legyen a tied a kereszt felső szárai által bezárt szög, az enyém meg az alsó. Lehet, hogy csak kevésbé

érdeklődünk egymás sorsa iránt, s a kereszt szárai hegyes szöveget zárnak be. De bármilyen szélesen teregetnénk is ki egymás előtt a lelkünket, csak egy pontban találkozhatunk: *itt és most*.

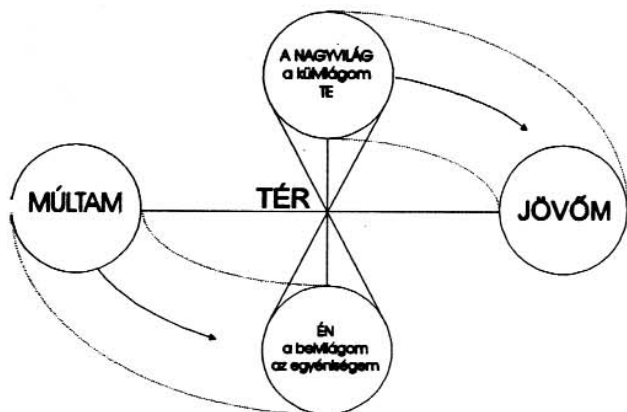
Itt, ahol veled találkoztam, és most, amíg együtt vagyunk, amíg meg akarjuk egymást érteni. A következő percben talán minden elveszett, téged már más érdekel. Már csak a tested van jelen, s a lelked ki tudja, hol jár. De most még itt vagy, még ide figyelsz.

Az idő múlását jelöljük egy vízszintes vonallal, mely az *itt* pontján fut keresztül. Balról van a múltunk, tapasztalataink, tanulmányaink, emlékeink, örömeink és bánataink, jobbfelől pedig jövőnk; szándékaink, céljaink, reményeink és aggodalmaink.

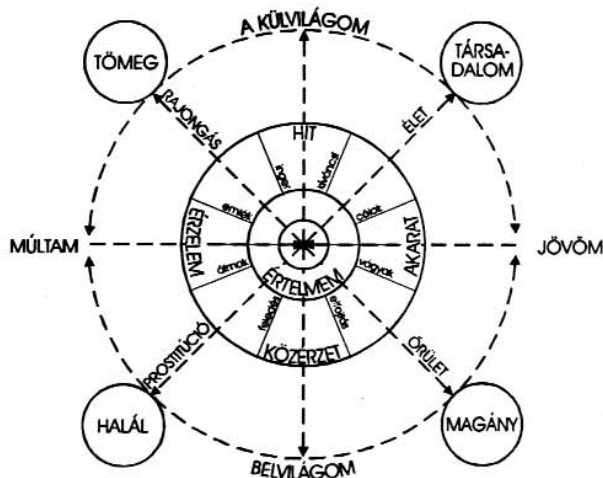
Hát a térben hol is vagyunk tulajdonképpen? Európa? Magyarország? Budapest, ilyen utca, s ilyen szám? – Nem. Mindez most tized- vagy huszadrangú szerepet játszik a mi életünkben. Most, amikor a világ legfontosabb dologáról beszélgetünk. A világot most TE jelented az én számomra, mert egyedül rajtad keresztül érintkezem veled. Számodra viszont bennem összpontosul a világ: én képviselem előtted annak minden lényeges momentumát. Mert ha nem, ugyan miért álltál szóba velem? Nem akarom, nem szabad feltételeznem rólad, hogy eltitkolt, aljas szándékaid vannak.

Persze Benned, Veled, Mögötted itt van az egész VILÁG, a maga titokzatos ismeretlenségében. Téged sem ismerlek voltaképpen. Most – igaz – találkoztunk, ebben a pillanatban megértettük egymást, de nem tudjuk, mit hoz a következő pillanat, mikor válnak el útjaink. És TE meg a KÜLVILÁG csak féloldaltól határozzátok meg beszélgetésünk, gondolataink folyását. A másik egyenrangú fél ÉN vagyok, ÉN, és az egész BELSŐ VILÁGOM. A testem egységébe foglalt egyéniségem: az agyamban, idegeimben, érzékszerveimben elraktározott energiák, készségek, képességek, hangulatok és indulatok, törekvések és ellenállások. A beszélgetés helye, az ITT tehát az ÉN egyéniségemnek és a TIÉDnek az érintkezési pontjában van. Az egyéniségemben feloldódott a múltam, a tiédben – az én számomra – feloldódott a jövőm.

Szükség volna tovább fejleszteni grafikonunkat, de a papíros síkja korlátozza lehetőségeinket. Most már csak egyik fél lelki szerkezetét tudom ábrázolni egy képen, de a beszélgető felek úgyis állandóan cserélgetik szerepüket, s lelkük szerkezete lényegében egyforma, a kép tehát mindkettőjükre érvényes.

Beszélni csak arról tudunk, amit értelmünkkel többé-kevésbé meghódítottunk már. Ezt a megismert részt határoljuk el a térből és időből egy körvonallal, melynek középpontja a tudatvilágunk előterében lévő beszédtema. De az ismeretlen külvilágból állandóan újabb ingerek érik tudatvilágunkat érzékszerveink útján, és saját kíváncsiságunk is arra ösztönöz, hogy igyekezzünk megismerni a külvilágot. Így az érzelmi szférán kívül eső világgal is vannak kapcsolataink. Jelöljük ezeket a lazább kapcsolatokat egy tágabb koncentrikus körrel.

A rejtélyes külvilág felől érkező ingerek sokszor félelmetesek, a kíváncsiság pedig gyakran hiábavaló erőlködésnek tűnik. Mindkettőhöz rendkívüli hit és bizalom kell, különben elviselhetetlenné válik az egyik, és reményvesztetten megtorpan a másik. Ezt a HITET csak egy másik ember, csak TE adhatod meg nekem, a te szilárd meggyőződésről tanúskodó viselkedéssel.

Agyam és idegrendszerem persze fáradékony, lusta, tehát védekezik a túlságos megterhelés ellen. Elfelejteti a ritkán felidézett, szükségtelennek látszó ismereteket, és elfojtja a kellemetlen vagy nyugtalanító emlékeket. Igyekszik megóvni a jó közérzetünket.

De nem csak a tér, hanem az idő nagyobbik fele is kívül esik ismereteim körén. Pszichémában mégis érzeteti hatását mind az ismeretlen múlt, mind az ismeretlen jövő realitása. A múlt emlékei érzelmeket keltenek bennünk, és értelmünk nem mindig tud uralkodni ezek felett. A jövő viszont szándékokat kelt bennünk, célokat tűz ki velünk, s vágyainkon sem mindig tud uralkodni szépeszünk.

Egyedül állva a világban martaléka volnék álmaimnak, vágyaimnak, s csak egy másvalakivel, a TE segítségével tudok uralkodni rajtuk. Veled, és hozzád hasonlókkal szeretnék találkozni a jövőben is. Ilyeneket keresek az ismeretlen világban, és bízom benne, hogy meg is találom őket, a feleimet, akiknek társuk leszek jóban-rosszban. Ez az ÉLET útja, előre visz térben-időben a TÁRSADALOMBA.

Jelöljük az élet útját külvilágom és a jövő között egy 45°-os vonallal Ellenkező irányban, múltam és belvilágom felé visz a *Halál útja*, a *prostituáció*. Ha a múltat csak azért álmodom vissza, hogy magamról megfedlekkezzem, ezen az úton járok. Ha viszont a külvilágban is csak a múlt emlékeit akarom újraélni, *rajongó* vagyok, és csak a semleges tömegnek lehetek passzív tagja. Ennek ellenkezője a jövőben is csak a saját egyéniségét féltő ember. Ez elfojtja magában a kétségeket és a kritika hangját, és mániájában magára marad. A magányba pedig beleőrül.

Hogyan találkozhatom hát veled a társadalomban? Többféle lehetősége van ennek, de egy-egy adott esetben mégis csak egyetlenegy. Hogy ez melyik, az a másik féltől függ, TETŐLED. Nekem, a kezdeményező első személynek kell HOZZÁD igazodnom. Ha a TE lelkedben pillanatnyilag érzelmeid uralkodnak, hiába magyarázatok neked világosan összefüggő dolgokat. „A sírókkal együtt kell sírni, az örvendőkkel örvendezni!” Értelmesen beszélni csak nyugodtan gondolkodó emberrel lehet. De az értelmes szó is üresen kong annak a fülében, aki közösséget formáló tettekre vár.

Az ember lelke egység, megbonthatatlan. Nem különíthető el benne hangulata, gondolata és szándéka. De mi most, hogy jól megértsük egymást, mégis válasszuk el őket egymástól grafikonunkon. A kép két oldalán külön-külön jelöljük a két egymáshoz viszonyuló fél lelkének, pszichéjének tartal-

mát egy-egy vastag vonalú körívvel, középpontjában a nyugalmat kívánó *értelemmel*. A kör két szélén jelöljük a labilisabb *akarat* és az *érzelmek* birodalmát. Néha ezek kerülnek a kör középpontjába, ezért húzzunk ezek köré egy-egy vékonyabb vonalú kört. Mindkettőnek szélén ott van az *értelem* is, – ezt nem tudja az ember soha teljesen kikapcsolni – de

mindkettőnek világa túlterjed a lélek belső terén; az *akarata* a megfoghatatlan, értelmileg megközelíthetetlen *lélek* világába, a *hitben*, az *érzelem* pedig a tudomány számára is hozzáférhető anyagi test felé, a *közérzetben*.

Ezek szerint ötféle lelkiállapotot tudunk megkülönböztetni, bár kettő közülük inkább csak határolja lelkünket; a *hit*, és a *közérzet*. Ebben az ötféle lelkiállapotban mind más és más az emberek egymáshoz való viszonyulása. E viszonyulásokat a kép középső hasábján mutatom be. Ezeknek az állandósult formáit nevezzük kultúrának.

Minden szűkebb emberi közösség kialakított magának egy sajátos *kultúrát*, hogy egyedei viszonyulni tudjanak egymással, egymáshoz. Ahány ház, annyi szokás – mondták a régiek. Ahány nép, annyi nyelv és *hagyományos tudomány*, annyi *szokásos* viselkedésmód és annyi művészi *stílus*. Sőt a vallásos viszonyulásban és a jogszokásokban is gyakran érvényesül a kisebb közösségek sajátos felfogása. De ezek ismeretése már nem fér bele ennek a vázlatos kis írásnak a keretébe. Akit érdekel, olvashat róla Karácsony Sándor könyveiben; a *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon* (1938) Bevezetésében (a XVI.-XXV. és a XXIX.-XXXVII. lapokon), valamint *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja* (1939) 107.-223. és 291.-300. lapjain. Magam is több alkalommal írtam a művészetben megjelenő érzelmi viszonyulásról 1942-ben *A magyar lélek formái* című kötetben, s azóta sok kisebb tanulmányban, melyek most összegyűjtve jelennek meg a *Gyökereink* című füzetekben (1991-től).

Az emberiség azonban csak tengődik a múlt kulturális örökségén, s azt is gondatlanul elpocsékolja, hacsak nem élteti egy titokzatos Erő. Ezt a feszítő Erőt persze csak az érzékeli, aki bekapcsolódott áramkörébe. Két pólusát és kevergő pályáját az utolsó képen próbálom meg ábrázolni. A

gömbalakú végtelen térben az anyag és a szellem pólusai körül száguldó áramlatnak képzelhetjük ezt az Erőt, mely parabola alakjában megkerüli a végtelenséget, hogy lelkünk és testünk közötti feszültségben éltesse bennünket. Itt lebegünk az űrben, ha életünk valóban méltó erre a névre. Ez az elképzelhetetlenül nagy Erő tartja fenn a világűrben lebegő égitesteket is, és kergeti őket maga körül. Csak Ady Endre szavaival szólhatunk róla méltóképpen:

*Napsugarak zúgása, amit hallok,
Számban nevednek jó ize van,
Szent mennydörgést néz a két szemem,
Istenem, Istenem, Istenem ...*

A TÖMEGEK ÉS AZ EGYÉNISÉG

A tömeg – divatos szó, divatos fogalom. Tömegtermelés, tömegprodukción. Az *embertömegek* és a *tömegember* fogalmát talán a szocialisták hozták be. Addig csak az anyagra, annak nagyobb mennyiségére alkalmazták. Földtömeg, kőtömeg, víztömeg. S ma nemigen jut eszünkbe, hogy a tömegnek, ennek az elvont fogalomnak a neve a *tönni* igéből származik. De ne a szegény libára gondoljunk most, akit fulladásig töm a gazdasszony, hanem a régifajta bőrtömlőre, amibe a túróat tömte a juhász. Amennyit bele tudott tönni, az volt a túró tömege.

Másegylet is tartottak a tömlőben, de tönni csak túróat, vagy más, hasonlóan lágy és homogén anyagot *tönni* bele. Jól megtönnék, hogy ne maradjon benne egy szikra levegő sem, mert ha nem ügyeltek, megromlott a túró.

Az embertömeget is így tönni bele valamilyen szervezetbe: pártba, államba, egyházba, szakszervezetbe, részvénytársaságba, szerencsevadászok vagy egyéb rablók bandájába. Ezeknek a szervezeteknek is az a céljuk, ami a tömlőnek: összetartani a könnyen széthulló részeket és védeni őket a levegő fertőző hatásától. Erre való a pártfegyver, az egyházfegyver, a titkosrendőrség és a maffiák véres bosszúja.

A tömeg szervezője olyannak képzi az *emberanyagot*, mint a túróat: lágnak, alaktalannak, formálhatónak és homogénnek. A tolvaj, ha kilopja a túróat gazdája tömlőjéből és a magáéba gyúrja, nyugodt lehet: senki fel nem ismeri azt. Így szervezte be Hitler a német kommunistákat a pártjába.

Miből lessz a túró? (Így, két esszel, feleim! Éljen az MTA, de hagyja békén a nyelvünket!) Nem a tehéntúróat kérdelem; azt tévesen nevezik túrónak, azt nem túrták, csak kiszűrték az összement tejből. Az igazi túróat juhsajtból túrják. Egy nagyfogú reszelőn, egy karvastagságú rúd bemetszett fogain túrják szét az érett sajtot. Ilyen a formája:

A túróat enyhén megsózzák, aztán beletönni egy berbencébe. Régebben bőrből készült tömlőbe tönnék, gyúrták bele a túróat.

Így túrják szét a tömegszervezők is az emberi társadalom természetes alakulatait, a családot, a nemzetséget, a nemzetet, hogy aztán ezek morzsáit belegyömöszöljék a maguk tömlőjébe. Csakhogy az ember nem túrómorzsa, míg el nem zúllasztják a szervezők. Az ember mindegyike (megint így, két gyével, mélyen tisztelt akadémikus öcsémuraim!), az ember mindegyike egyéniség, s nem lehet mindig túróként bánni vele. De a tömegszervező bomlasztó, fertőző, romlott morzsának tekinti az egyéniséget, s a maga szempontjából igaza is van. Ezért aztán – ahogy Ady mondja:

*Keresztel őket szent pap úzi,
S göröcsös bottal háj-hasú polgár.*

Ez volt a sorsa Szókratészétől kezdve minden nagy egyéniségnek; hát hogyne ez lett volna az Isten Fiának is?

A gyermek már kicsi korában egy kis egyéniség. Ezt töri meg először az iskola, az első tömegszervezet a szerencsétlen kultürember életében. A második a katonaság; a vak engedelmisség tanintézete. 1934-ben például arra tanította

egy kiképző káplár a rábizott fiúkat, hogy az életük csupán hat fillért ér. Annyiba kerül egy revolvergolyó. A káplárnak ugyanis töltött revolver van a táskájában, és joga van lelőni azt, aki szembeszögül szadista kegyetlenkedéseivel. Pedig egyesek szerint a katona is hamarabb megtalálja magát a háború kritikus fordulataiban, ha tud és mer egyéniség lenni.

Az ember nem ágyútöltelék. Nem is fizikai ereje a legértékesebb tulajdonsága. Hanem az egyénisége. A rablóvezérek jól tudják ezt, s úgy válogatják össze a bandájukat. A civil társadalomban sajnos kevés egyéniség található. És a tudományos életben is ritka, igen ritka az egyéniség. Egykettő mégis akad minden században. Talán több is kerülne, de azokat idejében elteszi láb alól a tudomány káplárja. Hiszen csak hat fillérbe kerül. És így már tiszta a nyáj. Megyen a kolomp szava után gondolkodás nélkül.

Hej, pedig a törött gerinc nehezen forr össze! Nem lehet sínek közé kötözni. Vigyázzatok rá, mesterek, tanítók és egyéb káplárok!

1994. december 3.

Rudolf Steiner ELŐADÁSRÉSZLET – 1923. január 13.

Az elmúlt hónapok folyamán több vezető angol lap is idézte Steiner alábbi sorait, melyeket Gerle János fordításában adunk közre

Képzeld el, hogy egyszer csak eszébe jutna ennek a marháknak, hogy azt mondja: Nagyon unalmas, hogy folyton ide-oda kell járnom, hogy lelegeljem a növényeket. Az egészet megszerezhetem magamnak egy másik marhából. Mindjárt felfalom ezt a marhát. Szép: a marha nekilát húst enni! De a húst maga is képes előállítani! Ehhez megvan a belső ereje. Mi történik, ha növények helyett közvetlenül húst eszik? Mindazt az erőt kihasználatlanul hagyja, ami őbenne húst tud előállítani! Gondolják el, hogy volna valahol egy gyáruk, amelynek valamit termelnie kell, és Önök nem termelnek semmit, de a gyárat üzemben tartják – mennyi energia megy itt veszendőbe! Roppant sok energia. Igen, de az az energia, ami az állatok testében elvész, nem vesztet el csak úgy. A marhát végül egészen betölti ez az energia, ami valami más elfoglaltságot keres, mint hogy növényből húst állítson elő. Ez az energia, amely nála marad, ott van, és valami mást csinál az állatban. És amit csinál, annak mindenféle szemét az eredménye. Ahelyett, hogy húst termelne, termel káros anyagokat. A marha tehát, ha hirtelen nekilátna húst enni, mindenféle mérgekkel töltené meg magát.

Namost; ezeknek a húgysav-sóknak megvannak a maguk saját szokásai. Ezekhez a sajátos szokásokhoz tartozik, hogy éppen az idegrendszert és az agyat gyengítik. Ennek az lenne a következménye, hogy ha a marhák húst ennének, óriási mértékben felszaporodnának bennük a húgysavak, eljutnának az agyba, és a marhák beleőrülnének. Ha meg tudnánk csinálni egy ilyen kísérletet, hogy mondjuk egy marhacsordát elkezdenénk galambokkal etetni, akkor egy teljesen megőrült csordához jutnánk. Ez a helyzet. Akármilyen szelídek legyenek is a galambok, a marhák mégis megőrülnének.

BESZÉLGETÉS A KORRUPCIÓRÓL

Frisch Mihály szervezésében a márciusi gerébi találkozó szombati programjának témája a korrupció volt. Mottóként a meghívón is olvasható, és vitaindítóként is elhangzott néhány mondatból választottuk az alábbiakat:

Szinte a bőrünkön érezzük, ahogy belopakodik mindennapjainkba, ahogyan átjárja az élet minden szféráját. A kedélyes, mikszáthi urambátyámtól eljutottunk a gazdasági-politikai élet egészét átjáró szellemi és materiális korrupcióig. Résztvevői, vagy csak szemlélődő társasagai vagyunk ennek a romlási folyamatnak? Egyáltalán: romlási folyamat-e ez vagy csak a társadalom egészséges életősztönének, élni akarásának megnyilvánulása?

Elsőként Dr. Kránitz Mariann kriminológus foglalta össze a korrupció történetét, megjelenési formáit, megítélésének változásait. Előadásának gondolatmenetét röviden ismertetjük.

A korrupció jelenségének példaszerű mitológiai megfogalmazása az aranyalma története. A három istennő a hatalom, a karrier és a szerelem felajánlásával próbálja megvásárolni Párisz ítéletét. A vesztegetés e három eszköze, illetve a pénz, amely bármelyikre beváltható, évezredek óta változatlanul megőrizte szerepét.

A korrupciót sújtó büntetés is több ezer éves, de ez nem sokban befolyásolta fennmaradását. A törvény csak egy-egy jelenségét próbálja tiltani és visszaszorítani, de a korrupció egésze nem megfogható. Szent István törvényei között is találunk a korrupcióval foglalkozót; Magyarországon ezeket vették át az újabb és újabb törvénykönyvek. Lényege, hogy megszabja a „tisztakezűek” körét, akik között a vesztegetés nem engedhető meg. A jelenkori szabályozás is ezen alapul, de országoként eltérő módon; például az üzleti életen belüli korrupció nyugaton nem büntetendő, hanem az adóból levonható költség. Ezért a korrupció mértéke is nagyon nehezen vethető össze az egyes országokban. A statisztikai adatok megbízhatatlanok, hiszen csak az ismertté vált korrupciós ügyeket tartalmazzák. E statisztikák szerint a hetvenes-nyolcvanas években az évi átlagos 120.000 bűneset egy százaléka, az ismertté vált bűnelkövetők fél százaléka állt összefüggésben vesztegetéssel. A jelenlegi – négyszer ennyi – bűnesetnek egy ezreléke kötődik a korrupcióhoz. (Az egy lakosra jutó bűnügyek száma Ausztriában – ami a köztudatban mint *biztonságos ország* él – magasabb a hazainál.)

Magyarországon a korrupciónak jó táptalajul szolgált az elmúlt negyven-ötven év néhány jellegzetes vonása. Ilyenek a hiánygazdálkodás, a magánfunkciók indokolatlan köz-

funkcióvá válása, a központosított intézmények alkalmatlansága saját feladataik ellátására, stb. A rendszerváltozás nem szüntette meg a korrupció okait, sőt a beidegződések továbbélése mellett a nagy társadalmi mozgás következményeként hozzájárult annak növekedéséhez. Okai: a tulajdonosváltás, a hatalomváltás, a gazdasági élet rendezetlensége s az állam rendkívüli mértékben megnövekedett terhei. A kérdés megítéléséhez szem előtt kell tartani azt a tapasztalati tény, hogy konszolidált viszonyok között több korrupciós ügy kerül napvilágra, miközben az ilyen ügyek száma csökken.

A korrupciót különösen vonzó terület a privatizáció; ehhez adalék, hogy az ÁPV három éven át szervezeti és működési szabályzat nélkül dolgozott.

Az előadó a korrupció három jellegzetes megjelenési formáját vázolta fel. A *kis ügyek* területére tartozik mindenfajta hálapénz (amelynek egész létét és rendszerét tudatosan alakították ki az ötvenes években). A *büntetendő vesztegetések* köre eléggé ismert és áttekinthetetlen; bizonyíthatósága minimális és rendszeres a szerepcsere; az *aktív vesztegetőből passzív elfogadó* válik és viszont. A hivatalhoz kötődő korrupciós esetek jellemzője, hogy egy passzív elfogadóhoz számtalan aktív vesztegető társul. A vesztegetés tényének feltárása természetesen egyik félnek sem érdeke. A harmadik csoport a *művészi megvalósítás* ügyeké. Általában az uralkodó elithez tartozók követik el az általuk világosan áttekinthető terepen és szabályok közt, az átlagos ügyeknél jóval magasabb haszon fejében, a leleplezés és büntetés minimális veszélyével.

Dr. Szikinger István alkotmányjogász előadásában a rendőrségen belüli korrupcióval foglalkozott; az előadást erősen lerövidítve ismertetjük.

A rendőri szervezetnek három, jellegében különböző működési formája terjedt el. Egyik a jogilag nem szabályozott, közösségen belüli megegyezés szerint működő, az egyezményes szabályok betartására ügyelő szervezet. Ez a régi forma ma például a városi polgárőrségeknél jelenik meg. Második a katonai vagy elnyomó szervezet, amelynek típusát Napóleon teremtette meg az elfoglalt területek közigazgatását fenntartó csendőrség formájában. Harmadik a bürokratikus rendőrség, a közbiztonságot megteremtő állami szervezet. Van ország, ahol mindhárom fajta rendőrség létezik egymás mellett, de egymás funkcióinak gyakorlása természetesen feszültségeket hoz létre a szervezetek között. Magyarországon a második típusú rendőrség működik; a katonai rend és szervezettség nem fér össze a polgárbarát jelleggel. A katonai szervezettség nem feltétlenül brutális magatartást jelent, csupán a helyi érdekeltiség hiányát, s a közösségi együttműködésen kívüli helyzetet. A rendőrség a helyi problémákat érzékeli, de létének meghatározó formája a centrális hierarchia.

A társadalom és a rendőrség működését is részletesen szabályozó törvényalkotás nem egyértelműen foglal állást a korrupció kérdésében; vannak a szabályozásnak olyan formái, amelyek azt sugallják, hogy létezik elfogadható korrupció is. Az elvárások ellentmondásossága álszent magatartást,

cinikus felfogást eredményezhet. Ilyen például az ártatlanság vélelmének elve, amelynek szellemében jogerős ítélet nélkül a rajtakapott bűnöző sem tekinthető bűnösnek. A rendőri hierarchián belüli és a közösség felől érkező elvárás ellentétesek egymással. A hierarchiában egzisztáló rendőr számára a döntés egyértelmű; alkalmazkodnia kell a létét és egzisztenciáját biztosító szervezethez.

Mit várnak a rendőrtől a jogállamban? A jogszabályok betartását? A rendőrségi törvény szelleme a hierarchia elsődlegességén alapul, tehát például kötelezi a rendőrt a jogsértő utasítás teljesítésére, jogorvoslatért a hierarchián belül kijelölt helyhez csak utólag lehet fordulnia. Ez ugyancsak ellentmondásos helyzetet teremt. A jog védelme indokolja meg nem engedett eszközök használatát, aminek eredményeképpen elfogadhatóvá válik az eszközt szentesítő cél gyakorlata.

A bűnözés terjedéséről szóló hírek, a fenyegetettség érzésének növekedése a rendőrségi jogosítványok erősítéséhez vezet. A bűnözéssel szembeni válasz a rendőrség hatalmának növekedése. Ebbe a folyamatba illeszkedik az 1995. novemberi kormányhatározat, amely a rendőrségnek juttatta a szabálysértési bírság felét. Van tehát egy erős rendőrség a bűnözéstől való (gerjesztett) félelem miatt, és egy jogilag bizonytalan szabályozás. A kormány elvárja a bevétel növekedését, amelyet anyagi érdekeltiséggel is ösztönöz. Ez nem a rendeltetésnek megfelelő működést, hanem az állampolgár kiszolgáltatottságát eredményezi. A polgár az intézkedő rendőrnek, a rendőr a főnökének van kiszolgáltatva; a felek érdeke egyik esetben sem a törvény komolyan vétele, csupán az adott helyzetnek megfelelő viselkedés. A hatalom a közérkölc szerint nem állhat a pénzszerzés szolgálatában, de a jog ezt megengedi. A helyzet a korrupció aprópénzes formáját teszi mindennapi gyakorlattá; mindketten jól járnak, ha a rendőr felez a szabálysértővel. Becslések szerint – anélkül, hogy megbízható adatok állnának rendelkezésünkre – a szabálysértési bírságolások kb. 30 %-a vesztegetési formában történik.

A hatalom természeténél fogva romlott, és ezért a nyilvánosság ellenőrző szerepe nélkülözhetetlen. A hatalom mindig elmegy a visszaélés lehetséges határáig (a nemzetbiztonsági törvény szerint is végre kell hajtani egy jogellenes tevékenységre vonatkozó utasítást és csak utólag lehet jogorvoslatot keresni). A demokráciát az érte folytatott folyamatos küzdelem tartja fenn.

Az előadást követő beszélgetés során Kálmán István többszöri hozzászólásban fejtette ki, hogy sem a diktatúra, sem a demokrácia nem teremti meg önnagában az emberi szabadság feltételeit. Csak az államtól független szellemi élet alakíthatja ki azokat a nevelési formákat, amelyek elősegítik a szabad emberek felnőtté válását.

(Összeállította: Gerle János)

Satish Kumar

AZ ÚJRATÖLTÉS ÚTJA

A földdel, a társadalommal és önmagunkkal való kapcsolatunkban elvehetünk, de adnunk is kell. A huszadik század embere örülten odavan a nagy dolgokért, a nagy iskolákért, kórházakért, üzletekért és a nagy kormányokért. Egy egyensúlyban lévő társadalomban a nagy dolgok nem lennének előnyben. Mindennek megfelelő mérete lenne. Mindennek megvan a megfelelő mérete és a megfelelő helye. A mi feladatunk csak annak biztosítása, hogy minden a helyes méretben és a megfelelő helyen legyen. Ha a dolgokat nem megfelelő helyre tesszük, új gondokat teremtünk. Nincs probléma, ha a kis fű alacsonyra nő, és az óriási tölgyfa az égbe nyúlik. Ha hűvös fűbe akarunk heverni, akkor éppen nincs haszna számunkra a tölgyfának, de ha a tölgyfán ülő madarakat akarjuk figyelni, akkor fel akarunk rá nézni. A fű nem *túl* kicsi, és a tölgyfa nem *túl* nagy, ha a saját helyükön vannak. Hasonlóan, ha egy csésze teára vágyunk, akkor nem jó dolog, ha helyette előadást tartunk. Ebben az esetben a legfontosabb, amit előadhatunk, egy csésze tea készítése. Mi a legfontosabb, ha vendég érkezik a házukba? Mondhatjuk: *Ó, most túl elfoglalt vagyok, feladataim vannak, cikket, könyvet, beszédet kell írnom.* Nem, ebben a pillanatban ezek a dolgok nem fontosak. Amikor vendég érkezik a konyhánkba, a legfontosabb, amit tehetünk, egy csésze csodálatos teát készíteni a vendégnek. Japánban a teakészítést szertartássá emelték, és az nem kicsi, vagy mellékes feladat.

Ha észrevevessük, hogy életünk minden cselekedete egyaránt fontos, életünk kiegyensúlyozottabbá válik. Ha azt kérdezzük: *Miért nekem kell ebédet főzöm, mosogatnom? Sokkal fontosabb feladataim vannak, miért nem a feleségem, vagy a férjem csinálja, vagy miért nincs segítségem a házban?*, akkor a szívünk nem a főzésért dobog, és a főzés mindennapivá, teherre válik. Amikor a szívünket is beleadjuk a főzésbe, az szertartássá, ünneppé válik.

Az indiai tradíció szerint minden ételt Istennek főznek és először Istennek ajánlanak, aztán a családnak, a barátoknak és a vendégeknek. A szakácsnak nincs megengedve az étel kóstolása főzés közben, – vajon a rizs, a krumpli, a zöldek megfőttek-e már, vajon elég-e a só és a fűszer – mindezt csak az intuíciónk mondhatja meg; jelenlétünk, a végzett cselekedet teljes és tökéletes tudatossága.

Nem tudunk tíz dolgot tenni ugyanabban az időben. Ha főzés közben rádiót hallgatunk vagy tévét nézünk, felvesszük a telefont, az nem egy szent szertartás, az nem olyan főzés, amit Istennek ajánlhatunk. Ha teljesen és tudatosan főzünk, akkor az szellemi teljesítménnyé válik.

Az emberek élete manapság művészet nélküli, szívtelen és monoton. Orvosok, jogászok, mérnökök, autózvezetők, ahányan csak vagyunk, szív nélkül dolgozunk. Gyakran az emberek csak azért dolgoznak, hogy kifizethessék a számláikat. Hol van az igazi munka? Ha nem a konyhában, ha nem a hivatalban, ha nem a munkahelyeken és nem a kertben, akkor hol az igazi munka? És mikor csináljuk az igazi munkát?

Ha az igazi munkánkat nem végezhetjük ma, akkor mikor csinálhatjuk? Az igazi munka nem vár, hogy holnap végezzük el, nem vár, hogy nyugdíjba vonuljunk, vagy amíg templomba megyünk, nem vár, amíg zárandokolunk. Életünk minden perce a mi igazi munkánk, és minden cselekedetünk Isten megvalósulása.

Az igazi munkának három dimenziója van. Az első a talajjal, földdel, a környezettel, a természettel kapcsolatos. A másik a társadalommal, a körülöttünk lévő emberekkel. A harmadik a saját lelkünkkel és önmegvalósításunkal. Az indiai hagyományokban az első a *Yagnya*, a második a *Dana* és a harmadik a *Tapas*.

Közeledjünk a természethez a környezettel való kapcsolatunkban, mert a környezet fenyegetett, és ezért különös figyelmünket igényli.

A földből jöttünk, és földből készültünk. Ha nem ennének a föld gyümölcseit, nem lennének képesek élni. Minden nap iszunk vizet, ami a földből jön, élelmünk és erdeink is a földből származnak. Házaink, téglánk, kövünk, palánk, fánk, a fém, a földből jön. Minden, ami melegen tart minket – olaj, szén vagy gáz – a földből jön. Ha folytatjuk a föld óvatlan és újratöltés nélküli használatát, akkor éppenséggel mohó fogyasztók vagyunk.

Csak azt vehetjük el a földtől, ami abszolút és alapvető szükségletünk; dolgokat, amelyek nélkül nem élhetünk. A föld mindennek bőségében van, de a mi részünk abból csak a valós szükségletünk.

Van egy történet ennek illusztrálására. Mahatma Gandhi Nehruval, India miniszterelnökével Allahabad városában tartózkodott. Egy reggel Gandhi az arcát és a kezét mosta éppen. Nehru egy korsóból öntötte a vizet, és közben India gondjairól beszélgettek. Mélyen elmerültek a komoly vitában, és így Gandhi elfeledkezett a mosdásról. Mielőtt arcának mosását befejezte volna, a korsó kiürült. Akkor Nehru azt mondta: *várjunk egy percet, elme gyek egy újabb korsó vízért.* Gandhi így válaszolt: *Micsoda? Elhasználtam egy egész korsó vizet anélkül, hogy befejeztem volna a mosakodást? Milyen pazarló vagyok! Én minden reggel csak egyetlen korsó vizet használlok.* Elhallgatott, és könnyek folytak a szeméből. Nehru meg volt rendülve. *Miért sír, miért aggódik a víz miatt? Allahabad városában három nagy folyó van, a Gangesz, a Jumna és a Saraswati; nem kell aggódnia a víz miatt.* Gandhi így szólt: *Nehru, önnek igaza van, három folyó van a városban, de az én részem azokból csak egy korsónyi és nem több.*

Nos, ez volt az ökológikus gondolkodás, az erőforrások megőrzése, az újratöltés egy példája. Mit tehetünk mi? Zárjuk el a csapot! A pazarlás a civilizációnk átká. A városokban, mint New York, vagy London, rengeteg a pazarlás. A gyárak csak termelnek és termelnek. Nem törődünk azzal, hogy a termelés társadalmi szükséglet-e, meg kell tartanunk a munkahelyeket. Ez az, amiért a munka nyomasztóvá, unal-

masszá és szívtelemmé válik. Az ilyen munkának nincs értelme, olyan dolgokat gyártunk, amikre nincs igény. Megcsináljuk, elhasználjuk és eldobjuk őket.

Senki sem olyan bölcs, hogy belőlem miniszterelnököt csináljon. De ha huszonnégy órányi lehetőséget kapnék, egy egyszerű környezetbarát törvényt vezetnék be, amely megkövetelné minden gyártót, hogy csak visszaforgatható és újrahasznosítható csomagolóanyagot gyártsanak. Nagy-Britannia az egyetlen ország, ahol a tejet visszaváltható üvegbe töltik. De itt van a Coca-Cola, a bór, a whiskey, gyümölcslevek és más termékek százai, amelyeknek eldobható csomagolásuk van. Minden palacknak, a tejéhez hasonlóan visszaválthatónak és újrahasznosíthatónak kellene lennie. Olyan vakok vagyunk a megszokotthoz való ragaszkodásunkkal, hogy saját magunk vagyunk sivar jövőnk előidézői.

Mindenkinek jut elegendő ezen a földön; nincs hiány. Egy magot teszünk a földbe, és egy nagy fát kapunk, amely minden évben gyümölcsöt ad, olyan sokat, hogy számlálni se bírjuk. Ha ültetünk egy almafát, hány almánk lesz; mindenki szükségleteinek elegendő, de nem mindenki mohóságának. Vissza kell térnünk alapvető szükségleteinkhez, amelyek egyszerűek, és a föld teljesítheti azokat. Tényleges igényeink nemcsak fizikaiak, hanem érzelmi, szellemi, kulturális és intellektuálisak. Ezeknek a nem fizikai igényeknek a teljesítésére nem kell kimerítenünk a föld erőforrásait.

A legalapvetőbb emberi szükségletek egyike a szeretet. Van szeretethiány ezen a földön? Nincs. Minél többet adunk, annál több van. És mi mégis vonakodunk adni és elfogadni. Gyakran rémültek és gyanakvók vagyunk egymás iránt. Ha valaki megölel minket, csodálkozunk, hogy *miért, mi az oka, mit csináltunk?* Igazán elfelejtettük, hogyan adjunk, és hogyan fogadjunk el szeretetet.

Hasonlóan nem tudjuk kimeríteni erőforrásainkat kreatív szükségleteink teljesítésében. Írjunk verseket, énekeljünk, táncoljunk, és találjunk több időt az öröme és az ünneplésre, így tényleges igényeinket valósítjuk meg. Úgy tűnik, azt gondoljuk, hogy ha több autónk, házunk, ruhánk, bútorunk van, elégedettekké és boldogokká válunk. Mindenhol elégedetlenség van körülöttünk. Mi az orvosság erre az elégedetlenségre? Nem a több áru. Ha több áruval az embereket boldoggá lehetne tenni, a nyugati társadalom nagyon boldog volna.

Első gondolatunk kell legyen a földtől való elvétel korlátozása; a második gondolatunk: jóvá tenni, amit elvettünk. Például a gondos kertész komposztot tesz a talajba, hogy helyreállítsa termékenységét. Egyszer beszélgettem az idős Lady Eve Balfour-ral, aki azt mondta: *Gondját viseltem a talajnak. A talaj jó erőben van, a növények gondoskodnak önmagukról.* A talajerózió egyre növekszik. Az emberek egyre több vegyszert tesznek a talajba, így több gabonát és nagyobb zöltségeket kapnak. Lady Eve azt mondta: *Nem kell a nagyobb növényekért aggódnia. Aggódjon a talajért.*

Egy másik példa az a buddhista hagyomány, amely szerint minden személy vallási felelőssége fákat ültetni. Asóka buddhista uralkodó támogatta, hogy minden indiai városlakó ültessen öt fát, és gondozza azokat. Richard St. George írt egy cikket a *Resurgence*-be mondván, hogy a gyerek születését jelző fát kellene ültetni; egy születésnap fát, mint ahogy karácsonyfánk is van. Milyen ragyogó ötlet! Ültetnénk egy

fát a születésnapunkon, vagy még jobb, ha minden születésnapunkon egyet. Ha elhasználunk egy fát, és ültetünk helyette egy másikat, az visszapótlás (*replacement*), de ha elhasználunk egy fát, és ötöt ültetünk helyette, az újratöltés (*replenishment*). Erre a gyakorlatra, a föld mindennapos újratöltésére van szükségünk. Minden nap elveszünk a földtől, így azt minden nap vissza kell töltenünk. Ez az adósság, amivel a Föld Anyának tartozunk, és meg kell fizetnünk a tartozásunkat. Ha a banknak tartozunk, az igazgató úr ír egy levelet. Föld Anya nem tud levelet írni, ezért magunkat kell emlékeztetnünk. Csak a föld újratöltésével tarthatjuk a *Föld Bankot* üzemben, különben jön a bankrobbanás. Cselekedetünk a Föld újratöltésére a *Yagnya*.

Aztán itt van a *Dana*: a társadalom újratöltése. Adóssai vagyunk őseinknek, a nagy vallásalapítóknak, mint Jézus Krisztus, vagy Buddha. Adóssai vagyunk az amerikai indiánoknak és a kalahári bushmanoknak. Adóssai vagyunk tanárainknak, anyáknak, apáknak, testvéreinknek, férjünknek, feleségünknek. Mi mindent tettek értünk! Adóssai vagyunk a nagy művészeknek, mint Tolsztoj, Dosztojevszkij, Shakespeare. Ahogy elveszünk az elmúlt generációktól, úgy kell visszaadni a jövő generációinak. Ez az adás a *Dana*. Teresa Anya munkája Calcuttában *Dana*. Ez nem karácsonyi ajándékozás, hanem mindennapi. Minden munkánk ajándék a társadalomnak; hogy fizetnek érte, az csak melléktermék. Nem azért születünk ebbe a társadalomba, hogy számlákat fizessünk. Azért dolgozunk, hogy ajándékokat készítsünk a társadalom gazdagítására és újratöltésére. Munkánknak mély jelentése van – az imádkozás tettének, a művészet formájának, az önmegelégedés útjának kellene lennie.

Goethe és Milton költészete, a Ramajana és Arthur király legendája, Van Gogh és Turner festményei, a piramisok, a Tadzs Mahal és a múlt ezer más teljesítménye a mi örökségünk igazi tőkéje. Mint egy családi üzletben, ha feléljük a tőkénket és nem töltjük újra, az egésznek a végére járunk. Jó dolog dédelgetni és élvezni örökségünk gyümölcseit, de ugyanolyan fontos gyarapítanunk is azt. Ezért várható el tőlünk, hogy verset írjunk, képet fessünk, építsünk egy gyönyörű házat; ne csupán keresni a megélhetésre, hanem újratölteni a kultúrát és a társadalmat.

Miközben adósságunkat fizetjük a földnek és a társadalomnak, önmagunkat is újra kell tölteni. Sok teher és könny van a lelkünkön. A lelkek minden nap sérülnek, néha harag, néha testi vágy és kapzsiság, vagy aggodás és félelem miatt. Sokfajta erő teheti beteggá a lelkünket. Nem lehetünk teljesek, ha nem vagyunk képesek a lelkünket meggyógyítani. Így a társadalmat és a földet sem tudjuk újratölteni. Meditációval, böjtöléssel, sétával, a folyóvíz szemlélésével, egy virágra csodálkozva, zárandoklattal vagy lelkigyakorlattal, szent könyv tanulmányozásával saját újratöltésünkön fáradozunk. Ha önmagunk nem vagyunk boldogok, senki más nem tehetünk boldoggá.

Társadalmunkat az anyagi növekedés rögeszméje gyötöri. Mi mindenre van szükségünk? Nincs se vége, se hossza. Ha nem tudjuk, mikor elég az elég, soha nem lesz elég. De abban a pillanatban, amikor felismerjük, eljött az idő, hogy azt mondjuk az anyagi növekedésre és a birtoklásra – *elég!* Így energiánk, figyelmünk, időnk valami mélyebbre, jelentőségtelegebbre, szellemibbre áldozható. De nincs időnk,

naptárunk tele van. Túl elfoglaltak vagyunk. Ez nem jó helyzet, időnknek kellene lennie a *Tapas*-ra. Amikor Isten az időt teremtetten, rengeteget teremtett; mi osztottuk be napokra, órákra, mi préseltük naptárakba, kalendáriumokba, találkozóba.

Van egy történet a *Ramayana*-ban: Volt egy Khumbhaka nevű óriás, aki hiperaktív volt, ezért az anyja így szólt az istenekhez: *A gyermekem túl aktív. Mindent fele idő alatt megcsinál, és amikor semmi hasznosat nem tehet, destruktívvá válik.* Az istenek áldást adtak az anyának: *A fiad ezután csak hat hónapig lesz tudatánál, s aztán, ha aludni megy, hat hónapig alva marad.* A nyugati munkaerő is olyan, mint ez az óriás. A modern technológia miatt az alapvető igények fele idő alatt kielégíthetők, de ahelyett, hogy a maradék időt szellemi és kulturális időtöltésre használnánk, szükségtelen és hiábavaló dolgokat gyártunk, amelyek nemcsak a lelkünket de a földet is rombolják. Azt gondolom, nagyon jó volna, ha a nyugati emberek szabadságra mennének, vagy aludnának hat hónapot, és feleannyi időben csak a szükséges javakat gyártanák.

Az is gond, hogy nem alszunk eleget. Alvás helyett éjjel televíziót nézünk, és korán felkelünk, hogy naponta Londonba, vagy akárhová ingázzunk. Rengeteg ember ingázik. Így az emberek fáradtak, kimerültek és elfoglaltak. Elvesztettük mindennapi, közönséges érzékünket; nem alszunk jól, nem eszünk rendesen és túl sokat dolgozunk. Ha alszunk, gyönyörű álmaink lehetnek. Alvás közben nem vagyunk inaktívak. Az álom afféle finom aktivitás. Ha nem engedjük meg magunknak az álmot néha, miért érdemes élni? Az álmok töltik újra a lelket.

Perzsia császára egyszer megkérdezte szufi tanárát: *Mondd, mi a legfontosabb, amit tehetek?* Némi gondolkodás után a tanár válaszolt: *Uram, amit javasolhatok, aludj olyan hosszan, ahogy csak tudsz.* – *Micsoda? Ez a tanácsod?* *Anynyi dolgom van, igazságot kell szolgáltatnom, törvényeket kell csinálnom, ellenőriznem kell az embereket.* – *Uram, minél tovább alszol, annál kevesebb időd lesz sanyargatni a népet.* Miképpen adhatnánk ezt a tanácsot miniszterelnökeinknek és elnökeinknek?

(A fenti írást 1991-ben fordítottam az angliai Schumacher College-ből hazatérve. Ajánlom mindenkinek magyarát helyett, mit is tartok fontosnak az életben. A szerző a Schumacher College alapító igazgatója, a Resurgence kiadója. A cikk a Resurgence 1990 11-12. számában jelent meg.)

Faludi Erika

AZ 1100 ÉVES ÉVFORDULÓ tiszteletére készül el a Kós Károly Egyesüléshez tartozó cégek és a Vándoriskolát végzett építészek kiállítása, mely a 90-es évek munkáit mutatja be. Idei harmadik, augusztusi számunk a kiállítás katalógusaként jelenik meg.

AZ 1991-ES VELENCEI BIENNÁLÉ azóta kiegészített magyar építészeti anyagát idén Koppenhágában, Európa kulturális fővárosában mutatják be. A kiállítás ezt követően a Műcsarnok szervezésében Norvégiába utazik.

HÍREK

A KECSKE UTCAI MAKONA-IRODAHÁZ avatására március 22-én került sor. A felszentelést Németh Lőrinc, a győri bencésrendi gimnázium igazgatója végezte. Ezt követően a ház gazdái, valamint a kivitelező BAUSYSTEM képviselője mondott rövid köszöntőt. Az épületet Makovecz Imre tervezte, munkatársak: Túri Attila és Csernyus Lőrinc.

Makona-irodaház a Kecske utca felől (ifjabb Lőrincz Ferencz felvétele)

A SZÁZHALOMBATTAI KATOLIKUS TEMPLOM szerkezete elkészült; a kivitelezést Lomnici Péter vállalata végzi Makovecz Imre tervei szerint. A felszentelés várható időpontja augusztus 20. Folynak a piliscsabai új egyetemi oktatási épület szerkezetépítési munkái (terv: Siklósi József), és befejezéséhez közeledik az üllői állatklinika (tervező: Makovecz Imre, munkatársak: Csernyus Lőrinc, Túri Attila).

A MAGYAR IPARMŰVÉSZET 1996/1. számában Fekete György *Szükségem van a csendre* címmel Blazsek Gyöngyvérrel készített, hosszú interjúja olvasható.

A VEZETÉSTUDOMÁNY 1996/1. számában jelent meg Kőszegly Attila tanulmánya „Ártatlan” axiómák – EU-elvek a hazai területi tervezés kelléktárában című írása, amelyben azt elemzi, hogy az EU által javasolt, és a hazánkban axiómaként elfogadott, a térségfejlesztésben alkalmazott elvek politikai-gazdasági-hatalmi érdekek érvényesítését szolgálják.

TADAO ANDO japán építésről, többek közt a sevillei japán pavilon tervezőjéről írta legújabb könyvét Klein Rudolf, akinek építészettörténeti és elméleti előadásait Szabadka, majd Budapest után egyre újabb világgrészek építészhallgatói ismerhetik meg. A kétnyelvű (magyar és angol) kötet a *Pont Kiadónál* jelent meg (H-1300 Budapest, Pf.: 215) A könyv, amelynek alcíme *Az építés kelet és nyugat között* (különös, hogy a keleti világ másik szélén ugyancsak a kettősség a legfontosabb elméleti tisztázni való) az olvasót a hagyományos a hagyományos japán térszemléletbe is be kívánja vezetni, amelynek több-kevesebb ismerete nélkül nemcsak Tadao Ando munkássága, hanem az egész mai japán építészeti aligha megérthető. A részletes építészeti elméleti bevezető tanulmányt követően a szerző Tadao legfontosabb munkáit elemzi az alábbi csoportosításban: *a lélek terei, intim terek, szociális terek*. Végül egy szemiotikai értelmezési kísérlet keretében vizsgálja a nyugati és keleti térfelfogás jellegzetességeit és ebben Tadao Ando sajátos helyzetét. A kötet az elmélyült és terjedelmes építészeti esszé fehér holló-ritkaságú, értékes, nélkülözhetetlen de hiányzó alapműveltséget terjesztő példája.

VALLOMÁSOK címmel a *Kijárat Kiadó* könyvsorozatot indított kortárs magyar építészeti gondolatának és munkáinak bemutatására. A könyvhéten jelent meg **TÖRÖK FERENC** vallomásainak kötetét, amelyet a kiadó tervei szerint Bán Ferenc, Dévényi Sándor és Juresik Károly bemutatása követ.

A MAKOVECZ IMRE munkásságát összefoglaló kötet, amelynek megjelenését a Kós Károly Egyesülésen belül meghirdetett – rendkívül eredményes – előfizetési akció során május végére ígértük, leg hamarabb augusztusban fog megjelenni a nyomdai előkészítés elhúzóódása miatt. A kiadó *Mundus Press* egy építészeti sorozat első kötetének szánja a könyvet, amelyet az év végén a Finta Józsefről szóló kötet követ.

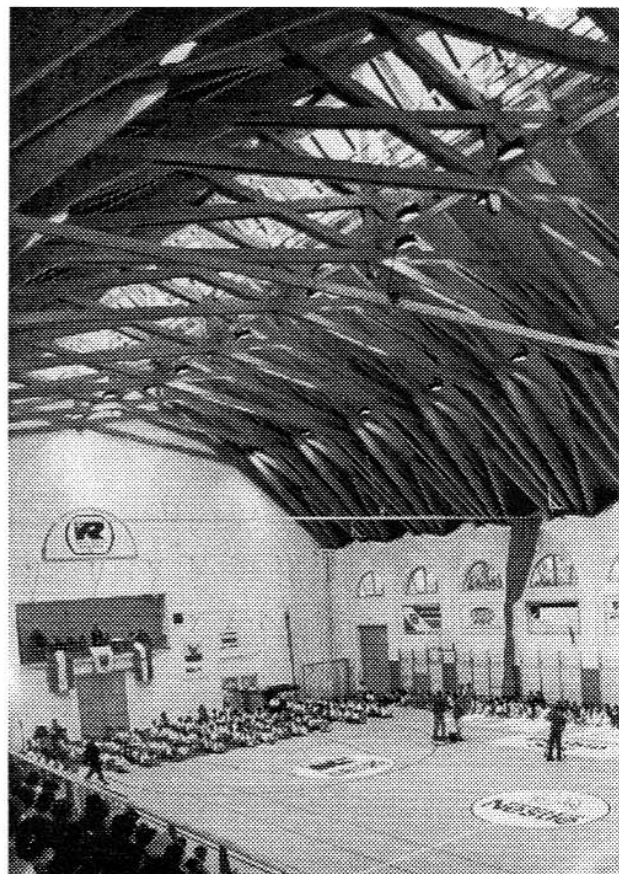

SZEGHALMY BÁLINT életművét összefoglaló kötet bemutatására kerül sor július 9-én Hévízen. Bereczky Kálmán a szerzője az *Egy újralfedezett építőművész – Szeghalmy Bálint élete és életműve* című kötetnek, amelynek teljes bevételét a háborút követően Hévízre tervezett Szeghalmy-templom felépítésére fogják fordítani. A könyv megrendelhető a szerző címén: H-8360 Keszthely, Széchenyi utca 4. (Lásd még szerző írását az *Országépítő* 95/2 számában)

TEREMTÉS ÉS ÁTVÁLTOZÁS címmel magyar-német-angol nyelven adta ki a *Hegyi és Tsa Kiadó* Szegő György esszékötetét a századforduló budapesti építészetről. A témában első ízben jelent meg a bemutatott anyaghoz méltóan színes és nagyméretű fotókkal a külföldi közönség számára is hozzáférhető kötet. Szegő a századforduló építészeti ornamentikájában, kedvelt motívumaiban ősi mítoszok felelevenedését fedezi fel, és ezeket az archetipikus elemeket rendszerezi és értelmezi az egyes fejezetekben: *Építőáldozat és fal; Sárkányok, tetők, lépcsők; Életfa-világfa, oszlop, torony, kupola; Földanya, köldök, kapu, ablak*. Tanulmányosorozatot azzal a következtetéssel zárja le, hogy: *legújabbban a magyar organikus építészetben valóban újjászületni látszik a budapesti szecesszió építészetének kettős programja. A kozmogóniával kacérkodó, rituális építészet és a középkori kézműves és városi közösségek kultúráját feltámasztani kívánó architektúrái is*. A könyv kedvezményesen megrendelhető: Hegyi és Tsa Kiadó, 1027 Bp, Kacska utca 14/b. Telefon: 201-66-33

A SZERENCSEI BOLYAI-ISKOLA és sportcsarnok épületegyüttesét május 4-én avatták fel. A megnyitó beszédet Kupa Mihály tartotta. Magda Gábor polgármester és a képviselőtestület döntése alapján 1992-ben kezdték el az építkezést, amely részben még az előző parlament által jóváhagyott állami céltámogatásból valósult meg. A tervezés 1988-ban indult; az engedélyezési és kiviteli tervek 1991 és 94 között készültek. A területen álló századfordulós iskola-épületet helyreállították, és ez bővült sportcsarnokkal, új tantermekkel, 200 fős étkezővel, 600 adagos konyhával; összesen 4700 m² alapterületen. Az épület tervezője Salamin Ferenc (AXIS).

A szerencsei iskola tornaterme (Tusnady Zsolt felvétele)

JEFFREY COOK arizonai professzor *SEEKING STRUCTURE FROM NATURE* című a magyar organikus építészeti törekvéseket ismertető, 190 oldalas, számos képpel illusztrált könyve májusban jelent meg angol nyelven a svájci Birkhäuser kiadónál. A könyv, amelyhez a jeles angol építészeti író, Peter Blundell Jones írt rövid előszót, az alábbi fejezetekből áll:

- Csak tiszta forrásból (Csete György és a Pécs Csoport)
- Természetes struktúrák (Makovecz Imre és az új nemzedék)
- Közösségi- és faluházak (Makovecz és a MAKONA)
- Vendégszeretet és felüdülés (A Pécs Csoport)
- A tető, mint menedék (Ház és hajlék)
- Városi lakásépítés (A szerves építészet beavatkozása)
- Vásárlás és kereskedelem (Üzleti- és szabadidőterek)
- Templomok és kápolnák (A szellem hajlékai)
- Alkotó ellenállás (Kultúra és változás)

Jeffrey Cook – amint látható – épületfunkciók szerint rendszerezi a magyar organikus építészet igen széles körét átfogó anyagát.

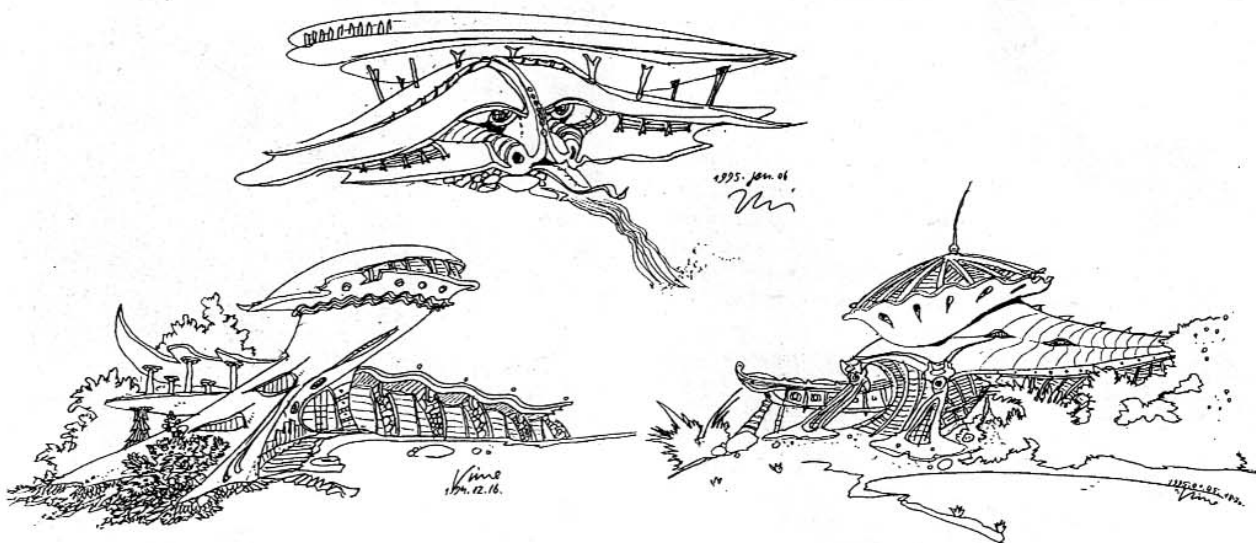
A VIDOLOVICS LÁSZLÓ életművét ismertető kötettel indult, külföldön karriert befutott magyar építészeket bemutató sorozat második köteteként júniusban jelenik meg az Egyesült Államokban élő PAPP LÁSZLÓ munkásságáról szóló könyv. A sorozat szerkesztője Timon Kálmán, Kiadja az Építészeti Tájékoztatói központ.

A VÁNDORISKOLÁSOK számára öt előadásból álló kurzust tartott 1995 telén Makovecz Imre. Az előadások szövegéből és a vándoriskolások terveiből Fülöp István és Pintér Balázs állított össze kiadványt *Ég és Föld* címmel. Hasonló kötetet állított össze 1992-ben *Kapuk* címmel Balasa Endre, Holecz János és Krizsán András.

YBL-DÍJAT KAPOTT VINCZE LÁSZLÓ

az építészeti környezet igényes alakításában elért eredményeiért. Eddig megépült legjelentősebb középületei a csengeri sportcsarnok és konyha-étterem, az ő tervei szerint épül az új szerencsi római katolikus templom. Kitüntetése alkalmából néhány építészeti vázlatának bemutatásával köszöntjük.

Kiegészítő jegyzetek Rudolf Steiner Memorandumához:

1. A katonai helyzet átmeneti sikerei - Románia elfoglalása - nyomán Németország 1916 decemberében békejavaslatot tett az antantnak. A békekötés reális esélye megvolt, azonban a szövetségesek a javaslatot elutasították.

2. Woodrow Wilsonnak, az Egyesült Államok elnökének 1918 január 8-án nyilvánosságra hozott 14 pontból álló békejavaslata képezte az alapját a háború utáni Párizs környéki békekonferenciáknak. Lásd: Raffay Ernő: Trianon titkai; Tornado Domenija kiadó, Budapest, 1990, 141. o.

3. Rudolf Steiner: A szociális élet kérdései (Die Kernpunkte der sozialen Frage) Mandátum kiadó, Budapest, 1990.

4. C. G. Harrison: Das transzendente Weltenall, Stuttgart, 1990 (eredeti angol kiadás: 1894, London)

5. A 14 pontot eredetileg egy George Creel nevű reklámszakember fogalmazta.

Lásd: G. Bateson előadása, „Two Worlds Symposium”, State College, Sacramento, 1966.

6. A pánszláv gondolat - mely Nagy Péter orosz cár meghamisított végrendeletében bukkant föl először - szolgált a közép-európai formáció széttöbbantásának eszközként.

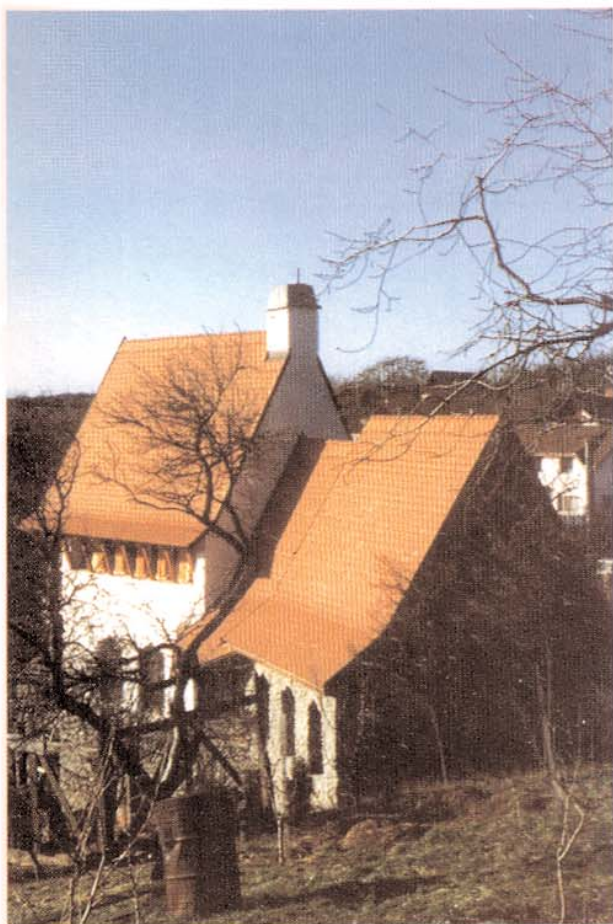
Lásd: Harry Breslau: Das Testament Peters des Grossen, Historische Zeitschrift, München, 1879.

7. „Népek háborúja”: Kelet-Európában a nép és a nemzet fogalma elkülönül, míg nyugaton egységet képez. Keleten a népek felszabotása a tét, ez azonban nem jár szükségszerűen együtt önálló nemzetállamok létrejöttével. A pánszláv eszme szembefordította a szlávokat és a németeket. „Gazdasági háború”: Németország XIX. századi óriási gazdasági fejlődése nyomán az angolszász világ konkurensévé vált.

8. „Revs-háború”: Elzász-Lotharingia a VI. sz.-tól Európa kultúrforrása volt. Birtoklásában gazdasági vagy politikai érdekek nem játszottak szerepet. Kulturális jelentőségét azonban ki lehetett használni bizonyos politikai célok érdekében.

9. Más szavakkal: a szellemi élet

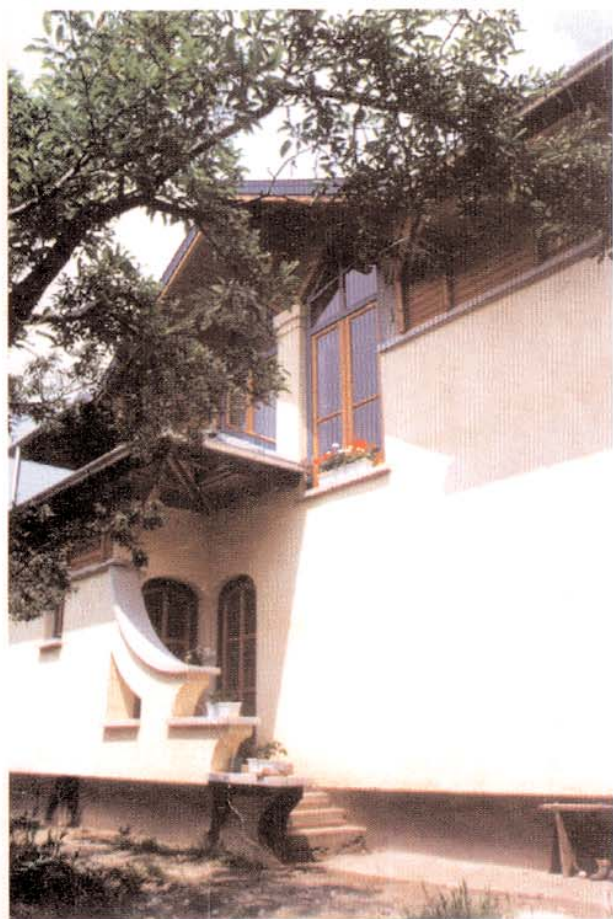
10. Aktuális példával élve: a magyar-román illetve a magyar-szláv viszony súlyos feszültségekkel terhes; a helyzet politikai rendezése sorozatos kudarcok nyomán reménytelennek látszik. A gazdasági területen, kereskedelem, vállalkozásokban létrejövő konkrét, tárgyilagos kapcsolatok egészséges együttműködést tesznek lehetővé, ami gyógyítóan hat vissza a politikai területre is.

Bata Tibor: Pilisborosjenő, családi ház (fotó: Bata Tibor)

Róth Renáta: Budapest, Fél 10 Jazz klub (fotó: Szántó Tamás)

Jánosi János: Űröm, családi ház (fotó: Jánosi János)

Heil Tibor: Csenger, egészségház (fotó: Kara Kolos)

A KVADRUM Építésziroda munkái

Veresegyházi épületek és tervek

Kampis Miklós és Makovecz Imre a szerves építészetéről

Rudolf Steiner – Memorandum (1917)

Lükő Gábor tanulmányai

Satish Kumar – az újratöltés útja

Beszélgetés a korrupcióról

Ára: 300 Forint